

Veli-Matti Ulvinen (toim.)

LASTEN JA NUORTEN SYRJÄYTYMISTÄ KOSKEVAN TUTKIMUKSEN MAHDOLLISUUDET

NUORAn julkaisu
Nro 6

Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Nuorisosiain neuvottelukunta

Helsinki 1998

© Kirjoittajat ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Julkaisija: Nuorisosian neuvottelukunta
Kustantaja: Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Kansi: Jukka Urho
Taitto: Reijo Viitanen

ISBN 951-9312-96-X
ISSN 1455-268X

Paino: NYKYPAINO OY
Helsinki 1998

SISÄLLYS

Esipuhe	5
 <u>Artikkelit</u>	
<i>Anna-Liisa Lämsä</i> "IHMINEN TARVITSEE SITÄ MITÄ ILMAN ON PAHA OLLA" – <i>Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä -</i>	9
<i>Reijo Viitanen</i> TIEDON TIE SYRJÄYTYMISEN KOKEMISESTA PÄÄTÖKSENTEON PERUSTAKSI	25
 <u>Työryhmäraportit</u>	
<i>Seppo Karppinen & Juha Valta</i> KOULU(TUS)MAAILMAN RAKENTUMINEN 1. <i>Elämyspedagogiikka - vaihtoehto?</i> 2. <i>Silta-projekti kouluasteiden välissä</i> 3. <i>Syrjäytymisen historiallinen ulottuvuus</i>	33
<i>Leea Veivo & Tuomo Vilppola</i> TYÖLLISTYMISEN JA TYÖELÄMÄN RAKENTUMINEN 1. <i>Lasku lamasta</i> 2. <i>nuorten syrjäytymisestä</i> 3. <i>Koulutuksesta syrjäytyminen</i> 4. <i>Seurauksena työmarkkinoilta syrjäytyminen</i> 5. <i>Sosiaalisen tuen merkitys nuorelle</i> 6. <i>Interventioprojekteja käytännössä</i> 7. <i>lopuksi</i>	47
<i>Mirja Kajava Anna-Liisa Lämsä</i> NÄKÖKULMIA OSALLISUUDEN JA KANSALAISUUDEN RAKENTUMISEEN 1. <i>Tilastojen kertomaa</i> 2. <i>Lainrikkajat ja yhteiskunta</i> 3. <i>Osallisuutta nuorille Foyer-asumisjärjestelyillä</i> 4. <i>Mikä on lapsen ja nuoren etu?</i> 5. <i>Kasvatus, kuntoutus ja integraatio</i> 6. <i>Nuorten auttaminen ja osallisuus</i> 7. <i>Nuori - sivussa vai keskellä?</i> 8. <i>Lopuksi</i>	61

Anita Rubin & Marja Piri

TULEVAISUUTEEN SUUNTAUTUMINEN **81**

1. *Koulu ja kehitys*
2. *koulutus, kuntoutus ja toiminta*
3. *Lasten ja nuorten turvattomuus*
4. *Mahdolliset tulevaisuudet*

Markku Jahnukainen

NUORISOPROJEKTIN KEHITTÄMINEN **89**

- Tutkimuksen ja moniammatillisen yhteistyön uhat ja mahdollisuudet -

1. *Teemana projektin olemassaolon ongelma*
2. *Teemana tutkimuksen olemassaolon ongelma*

LÄHTEET **95**

YHTEYSTIETOJA **103**

ESIPUHE

Oulun yliopiston Käyttäytymistieteiden laitos sekä Mannerheimin Lastensuojeluliiton Nuori-Youth -projekti järjestivät Oulussa 6.—7.11.1997 järjestyksessä toisen TUHTI – Research Network for Youth -tutkimusverkoston seminaarin. Seminaarin nimenä oli *Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuudet*. Seminaarin työryhmät pyrittiin rakentamaan niin, että tieteellinen syrjäytymistutkimus ja käytännön toiminta syrjäytymistä ehkäisevissä projekteissa voisivat kohdata. Molemmilla on rakenteensa, sisältönsä ja välineensä, joiden avulla syrjäytymisen ongelmaa lähestytään. Seminaarin työskentelyn tavoitteena oli tehdä näkyväksi tutkimuksen ja käytännön toiminnan väliset kosketuspinnat.

Tässä julkaisussa Oulun TUHTI-seminaarin työryhmät raportoivat työskentelystään. Pyrimme kertomaan meneillään olevasta tutkimuksesta ja syrjäytymistä ehkäisevien projektien työskentelystä tällä hetkellä Suomessa. Toisaalta pyrimme välittämään lukijoille kuvan seminaarissa esitettyjen ideoiden kentästä, jolla sekä tutkimus että käytännön elämä lasten ja nuorten parissa tehtävässä työssä liikkuvat tällä hetkellä. Tärkein asia tämän julkaisun koonnissa on ollut se, että olemme saaneet työryhmistä talteen kaikki mahdolliset tutkimuksen ja käytännön elämän väliset pohdinnat. Jokaisen seminaariin osallistujan työskentely ryhmässä on siis myös vaikuttanut tämän julkaisun sisältöön. Lisäksi tämän esipuheen sisältöön on vaikuttanut lyhyt palautekeskustelu TUHTI:n Reunalla -sähköpostilistalla, jossa nostettiin ansiokkaasti esiin seminaarin ydin.

Tämän julkaisun teksteistä nousee esille kaksiosainen lasten ja nuorten syrjäytymisteema: institutionaaliset ja psykososiaaliset siirtymät – elämänhallinta ja yhteiskunnallisen osallisuuden hallinta. Tässä teemassa on yleisesti kysymys siitä, että lapsen tai nuoren ja yhteiskunnallisten instituutioiden näkökulmat koulutukseen ja työllistymiseen ovat erilaisia. Näyttää esimerkiksi siltä, että erityisesti nuorten yhteisöissä vallalla olevissa ajattelu- ja toimintatavoissa yhteiskunta ja sen jäsenenä eläminen jää loppujen lopuksi marginaaliasemaan, jollei kokonaan havaitsematta. Vastaavasti näyttää siltä, että sekä poliittisen päätöksentekojärjestelmän että yhteiskunnan koulutus- ja työvoimapolitiittisen järjestelmän eräs ominaisuus on se, että nuori, erityisesti jollakin tavalla ongelmallinen nuori, jää juhlapuheista huolimatta marginaaliasemaan, jollei kokonaan havaitsematta. Sekä syrjäytymistä koskevan tutkimuksen että syrjäytymistä ehkäisevissä projekteissa tapahtuvan käytännön toiminnan kannalta tällä havainnolla on se merkitys, että syrjäytymisen ongelmasta voidaan ehkä parhaiten puhua vain tiettyinä tähän ongelmaan liittyvien yksilöllisten ja yleisten tulkintojen välillä vallitsevana ristiriitana. Erityisen ongelmallista tässä ristiriidassa on kuitenkin se, että se hävittää itse ongelman. Lasten ja nuorten syrjäytyminen on näkymätön ongelma; eri tahot puhuvat syrjäytymisestä eri tavoin ja luovat ymmärrykseensä pohjautuvia kuvia tästä ongelmasta, joiden perusteella pitäisi puhua siitä, mitä ongelmalle voitaisiin käytännössä tehdä. Mutta nämä kuvat eivät kohtaa.

Voiko tutkimus auttaa näitä kuvia kohtaamaan? Voiko tutkimus tehdä syrjäytymisen näkymättömän ongelman näkyväksi? Periaatteessa on esimerkiksi mahdollista, että tutkimuksen kautta tietyn poliittisen näkemyksen, tilastollisen kuvauksen, tai jopa "yleistetyn yksilöllisen" kokemusmaailman (tyyliin: "no, nehän on vaan laiskokojal") kautta avautuva virallinen kuva syrjäytymisestä voidaan yhdistää siihen kuvaan, mikä syntyy tutkittaessa lasten ja nuorten arkielämää ja siihen liittyviä kokemuksia heidän itsensä kertomana. Tällöin tutkija on tekemisissä sekä rakenteellisen että toiminnallisen ymmärtämisen tavan kanssa, ja tutkijan tehtävänä olisi yhdistää nämä toisiinsa. Vaara vain piilee siinä, että kosketuspinnat tähän yhdistämiseen on aivan liian helppo hakea jo olemassa olevasta yleisestä, jopa virallisesta tavasta jäsentää ihmisen yhteiskunnallista olemista ja elämää. Erityisesti

evaluaatiotutkimusta ja ehkä hieman perinteisempää toimintatutkimustakin kritisoidaan juuri siitä, että haluttu todellisuus – kuten ennalta asetettu tuloksellisuus- ja tavoiteindikaattori – tuottaa itsensä kaltaisia tuloksia. Siksi nämä tutkimussuunnat eivät olisikaan oikeaa, tieteellistä tutkimusta. Näillä suunnilla on kuitenkin etunsa erityisesti lasten ja nuorten syrjäytymistä ehkäisevien projektien työskentelyssä, jossa oikeastaan pitääkin toimia sillä rajapinnalla, jossa tutkimusta ja käytännön kokemuksia yhdistetään.

Mitkä sitten todella ovat lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuudet? Yleisesti kyse on siitä, millä tavoin syrjäytymistä olisi hyvä tutkia: mitkä tutkimuksen lähestymistavat, metodologiat ja menetelmät ovat soveliaimpia tällaiseen tutkimukseen. Pitäisikö lähteä liikkeelle kvantitatiivisesta, lasten ja nuorten näkemyksiä, elämäntilannetta, koulutusta ja työllistymistä yleisesti tarkastelevasta tilastollisesta lähestymistavasta, vai olisiko sittenkin parempi kvalitatiivisen tutkimuksen keinoin hakea ymmärrystä yksittäisten lapsen tai nuorten kokemuksista? Pitäisikö yrittää yhdistää nämä molemmat sekä rakenteellisesti että toiminnallisesti niin, että saataisiin mahdollisimman laajaa mutta kuitenkin syvällistä tietoa nykykuorten elämänmenosta ja syrjäytymisestä? Toisaalta kyse on myös siitä, mikä on tulosten merkitys käytännössä: kuka hyötyy tuloksista ja millä tavoin tutkimus voi auttaa ratkaisemaan käytännön ongelmia? Esimerkiksi tutkimuksen eteneminen, valitut tutkimusmenetelmät, tutkiva kehittäminen ja käytännön toiminta syrjäytymistä ehkäisevässä projektissa kietoutuvat toisiinsa, mutta millä tavoin: ohjaako projekti tutkimusta vai tutkimus projektia?

Tässä julkaisussa – TUHTI-seminaarin työskentelyn tuloksena – esitellään seuraavat viisi näkökulmaa lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuuksiin. Nämä näkökulmat kulkevat läpi koko julkaisun, vaikka työryhmäraporteissa ja artikkeleissa eri teemat painottuvatkin. (1) Tutkimus voi koota yhteen tietoa, joka on yhteiskunnallisen toiminnan kentillä hajonnut niin, ettei sitä kukaan enää hallitse (mm. tilastojen ja arkistojen sisältämä tieto). Tämä teema on esillä Anna-Liisa Lämsän artikkelissa *”Ihminen tarvitsee sitä, mitä ilman on paha olla” – Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä* ja Reijo Viitasen artikkelissa *Tiedon tie syrjäytymisen kokemisesta päätöksenteon perustaksi*. (2) Tutkimus voi tuoda näkyväksi esimerkiksi koulutusjärjestelmämme tai yleensä yhteiskuntamme taustalla vaikuttavia toiminnan ja ymmärtämisen tapoja, ja niihin liittyviä uskomuksia. Tämä teema on esillä Anita Rubinin ja Marja Pirin raportissa *Tulevaisuuteen suuntautuminen*. (3) Tutkimus voi tuoda esille erilaisten toimintamuotojen koettuja etuja ja heikkouksia sekä niiden historiallisia juuria, ja näin hahmottaa uusia näkökulmia lasten ja nuorten elämään. Tämä teema on esillä Seppo Karppisen ja Juha Vallan raportissa *Koulu(tus)maailman rakentuminen* sekä Lea Veivon ja Tuomo Vilppolan raportissa *Työllistymisen ja työelämän rakentuminen*. (4) Tutkimuksen ja käytännön suhde on hedelmällisimmillään silloin, kun toimintaprojektissa toteutetaan ja kehitetään johdonmukaisesti tutkimuksen tarjoamia näkökulmia tutkijoiden ja projektitoimijoiden tiiviinä yhteistyönä. Tämä teema on esillä Markku Jahnuksen raportissa *Nuorisoprojektien kehittäminen – Tutkimuksen ja moniammatillisen yhteistyön uhat ja mahdollisuudet*. (5) Tutkimuksen avaamia näkökulmia voidaan hyödyntää esimerkiksi poliittisessa päätöksenteossa ja kehitettäessä viranomaiskäytäntöjä yhteiskunnan eri toimintaloikoilla. Projekteissa ja tutkimuksissa kehitetyt mallit eivät välttämättä sellaisenaan sovellu viranomaisten työtapojen malleiksi, mutta antavat virikkeitä toiminnan kehittämiseen ja uudelleen suuntaamiseen. Tämä teema on esillä Mirja Kajavan ja Anna-Liisa Lämsän raportissa *Näkökulmia osallisuuden ja kansalaisuuden rakentumiseen*.

Jos syrjäytymistä koskevalla tutkimuksella on mahdollisuuksia, niin minkälainen suhde voisi olla tutkimuksen ja käytännön projektitoiminnan rakenteen, sisällön ja välineiden välillä? Tapa selvittää tätä kysymystä on kysyä hieman toisella tavalla:

mistä projektia koskeva tutkimustulos tai projektiraportti kertoo? Viittaavatko ne todellisiin, koettuihin ja jollakin tapaa aineistonsa kautta suoraan projektille mahdollisiin asiointeihin, vai johonkin haluttuun "kuinka hyvin meni" -todellisuuteen, jota projekti haluaa, voi tai saa edustaa?

Tieteellisen tutkimuksen periaatteellisen eron suhteessa muuhun selvittelytyöhön ja käytännön toimintaan voi hahmottaa *olemisen ja pitämisen* välisenä erona. Tieteellisessä tutkimuksessa tavoitteena on (projektin toiminnassa) havaittujen asiointilojen ja niihin mahdollisesti liittyvän muutoksen kuvaus. Kyse on *siis olemisen* kuvauksesta, jossa ei oteta poliittisesti kantaa siihen, mitä tämän kuvauksen perusteella *pitäisi* tehdä. Projektin hyväksi tehtävässä selvittelytyössä – josta on tuloksena projektiraportti – ja itse projektityöskentelyssä puolestaan on aina tavoitteena asiointilojen muuttaminen. Tämän hengen mukaisesti projektiraportissa voidaan pyrkiä kuvaamaan todellista muutosta, mutta sen lisäksi raportointi suuntautuu helpottamaan poliittista päätöksentekoa. Raportissa toisin sanoen kuvataan toimintaa ja havaittuja asiointiloja, sekä otetaan kantaa siihen, mitä näiden havaintojen perusteella *pitäisi* tehdä. Projektiraportissa kyse on siis poliittisesti rehellisen "pitää olla" -päättöksenteon edesauttamisesta – tutkimusraportissa sen pois jättämisestä. Toisin sanoen, tieteellinen tutkimus ja käytännön projektitoiminta voivat olla rakenteensa (esim. toimintatutkimus) ja sisältönsä (esim. syrjäytymisteema) osalta yhteneviä. Ainoastaan väline – tapa ymmärtää toiminnan kohdetta ja kertoa siitä – poikkeaa, tai ainakin pitäisi poiketa näiden kahden osalta selvästi. Tutkimus puhuu projektitoiminnassa *olemisesta*, projektitoiminta *pitämisestä*, toivottavasti. Mahdollisuudet alkavat vasta tästä; tämä julkaisu puhukoon puolestaan.

Kiitän julkaisun kirjoittajien ja itseni puolesta seminaarin kaikkia osanottajia!

Oulussa 23.3.1998
Veli-Matti Ulvinen

”IHMINEN TARVITSEE SITÄ, MITÄ ILMAN ON PAHA OLLA”

– Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä –

*”I declare I don’t care no more
I’m burning up and out and growing bored
In my smoked out boring room.
My hair is shagging in my eyes
Dragging my feet to hit the street tonight
To drive along this shit town lights
I’m not growing up, I’m just burning out
And I stepped in line to walk amongst to dead
Apathy has rained on me
Now I’m feeling like a soggy dream
So close to drowning but I don’t mind
I have lived in this mental cave
Throw emotions in my grave
Hell, who needs them anyway”
(Green Day: Burn out)*

Green Dayn laulu *Burn out* voisi olla yksi tarina nuorten syrjäytymisestä. Laulu kertoo nuoresta, joka kasvun sijasta palaa loppuun. Lasten ja nuorten syrjäytymisessä onkin ennen muuta kyse syrjäytymistä normaalina pidettävästä psykososiaalisesta kehityksestä, kun lapsen kasvuolosuhteet tai hänen oma toimintansa vaarantavat hänen terveen ja tasapainoisen kehityksensä (ks. Lastensuojelulaki 1983, 12§; vrt. Sipilä 1982, 8—15). Lapsilta tai nuorilta puuttuu jotakin, mitä ilman heidän on paha olla.

Laulu on yksi tarina. Jokaisella lapsella ja nuorella, joka on vaarassa syrjäytyä, on oma tarinansa. Tämä artikkeli perustuu 990:n alle 25-vuotiaan sosiaalihuollon asiakkaan tarinoihin, joihin olen tutustunut lasten ja nuorten syrjäytymiseen tekemäni tutkimusmatkan yhteydessä. Matkani tavoitteena on alle 25-vuotiaan syrjäytymisvaarassa olevan tai syrjäytyneen lapsen tai nuoren muotokuvan luominen sekä syrjäytymisen ongelman luonteen, merkityksen ja dynamiikan hahmottaminen yksilötasolla. Millainen prosessi johtaa lasten ja nuorten syrjäytymiseen tai siitä pois? Mitkä ovat keskeisiä tekijöitä lasten ja nuorten syrjäytymisessä tai selviytymisessä? Artikkelini ei vielä anna lopullisia vastauksia kysymyksiin vaan nyt, tutkimusmatkani ollessa vielä kesken, tarkastelen osaa vuoden 1997 aikana reppuuni kertyneistä matkakokemuksista.

1. Syrjäytyneisyys ja syrjäytyminen

Syrjäytymisen käsite on vakiintunut suomen kieleen varsin laaja-alaisena ja sen puitteissa on kannettu huolta työttömistä ja köyhistä, mutta myös ihmisten yksinäisyydestä, lähiyhteisöjen heikentymisestä, vaikuttamisen vaikeuksista sekä kulttuurisista halkeamista. Käsitteen alla on käyty keskustelua niin asunnottomuudesta, päihdeongelmista kuin itsemurhistakin.

Helneen & Kariston (1992) mukaan ”syrjäytyminen” on kokoava käsite erilaisille sosiaalisille ongelmille. Se osoittaa, että erilaisten sosiaalisten ongelmien välillä on rakenteellisia yhtäläisyyksiä. (Emt., 523.) Niissä on aina kyse ulkopuolelle jäämisestä tai joutumisesta, joutumisesta ulos sosiaalisesti ja kulttuurisesti hyväksytyyn elämän valtavirrasta tai keskiöstä (ks. Heikkilä 1990, 24). Myös syrjäytymisen ohella käytetyt käsitteet huono-osaisuus, suhteellinen deprivaatio, marginaalisuus, alaluokka ja toiseus kuvaavat syrjäytyneiden asemaa suhteessa muuhun väestöön. Sipilän (1985) mukaan syrjäytyminen edellyttää aina, että on yhteisö, jolle syrjäytyneet ovat toisia. Syrjäytyneet ovat toisia hyväosaisille, toisia selviytyjille, toisia työssäoleville, toisia perheellisille (emt., 73—75). Syrjäytyminen määrittäyttilana tai olosuhteena, jossa tietyt ihmisryhmät tai yksilöt ovat, syrjäytyneisyytenä.

Syrjäytymisen tarkastelu pysyvänä tilana on kuitenkin leimaavaa ja jättää huomiotta, etteivät kaikki tiettyyn ryhmään kuuluvat (esim. köyhät, työttömät tai perheettömät) suinkaan ole syrjäytyneitä (mm. Heikkilä 1990, 26). Hetken kuvana se kertoo olosuhteista tai elämäntilanteista tiettyä ajankohtana tai ajanjaksona, jolloin se jättää ottamatta huomioon myös sen etteivät syrjäytyneet ole aina olleet syrjäytyjiä. Syrjäytymistä onkin syytä tarkastella myös, jollei ennen kaikkea prosessina joka tuottaa syrjäytyneisyyttä. Nykysuomen sanakirjan vanhan lyhentämättömän painoksen (1966) mukaan sanan ”syrjäytyä” merkityksiä ovat väistyä, vetäytyä syrjään, joutua syrjään. ”Syrjäyttää” sanan merkityksiä ovat puolestaan työntää syrjään, tieltään, pois käytöstä; jättää huonompaan asemaan; voittaa; jättää huomioon ottamatta, käsittelemättä; olla välittämättä jostakin; sivuuttaa; ignoroida (emt. 1966). Käsitteen ”syrjäytyminen” eri merkitykset viittaavat pikemminkin siihen prosessiin, joka tuottaa syrjäytymistä kuin prosessin lopputuloksena syntyvään tilaan.

Yleensä käsitteellä syrjäytyminen viitataan huono-osaisuuden kasautumiseen tietyille yksilöille tai ihmisryhmille (mm. Heikkilä 1990, 167; Rauhala 1991, 158; Ritakallio 1991, 153). Syrjäytyneitä ovat erityisesti moniongelmaiset ihmiset, jotka eivät oikein saa otetta elämästään (Siljander 1996, 7). Vaikka ihmisiä ei voi yksittäisten ongelmien perusteella pitää syrjäytyneinä, kertovat kuitenkin jo yksittäiset ongelmat syrjäytymisestä prosessina, siirtymisestä elämänhallinnasta kohti syrjäytymistä (Kuvio 1.). Prosessin ominaisuuksiin kuuluu, etteivät kaikki syrjäytyneet ole samalla tavalla ja samassa määrin syrjäytyneitä, vaan kyse on useimmiten erilaisten riskitekijöiden esiintymisestä yksilöiden ja ihmisryhmien elämässä ja näiden riskien hallinnasta (mm. Niemelä ym. 1993, 13—14). Kun esimerkiksi tiedotusvälineissä puhutaan eri ihmisryhmien syrjäytymisestä, tarkoitetaan sillä lähinnä syrjäytymisvaaraa, eikä kaikkien riskiryhmään kuuluvien otsaan voida lyödä syrjäytyjän leimaa.

Kuvio 1. Elämänhallinnan ja syrjäytymisen välinen ulottuvuus (Svedberg 1994, 41).

Jotta syrjäytymisen ongelma olisi olemassa, täytyy yksilöiden tai ihmisryhmien tilanteen täyttää monia ehtoja. Aikaisempien tutkimuksien ja kirjallisuuden perusteella syrjäytymisestä voidaan puhua vasta, kun kyseessä on:

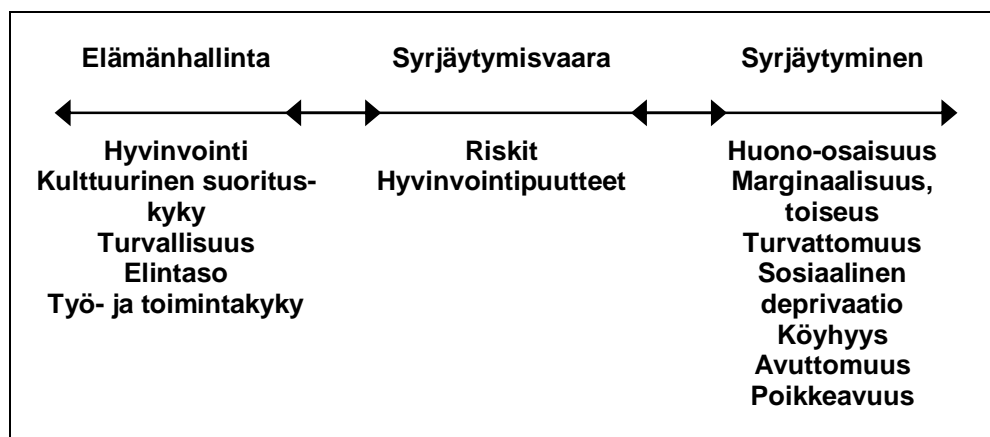
1. Yksilön elämäntilanteessa tapahtuva muutos tai muutoksen jälkeinen tila, ulosajautuminen yhteiskunnan keskeisiltä foorumeilta (Lehtonen ym. 1986, 3—4; Suikkanen 1990, 45; ks. myös Sipilä 1985, 73—75).
2. Ongelmien kasautuminen tai pitkittyminen niin etteivät ne ole hallittavissa (Vähätalo 1987, 5—6).
3. Elämänhallinnan kadottaminen ja siihen liittyvä vieraantumisen kokeminen (Siljander 1996, 9; Sipilä 1979, 27—28).
4. Yksilöllisen ja yhteisöllisen välinen ristiriita. Syrjäytyminen merkitsee aina yksilön ja yhteiskunnan normijärjestelmän välistä kriisiä (Siljander 1996, 9). Kyseessä on aina poikkeaminen normaalista, tietyllä elämänvaiheella tavanomaisesta tai ainakin laajasti hyväksytystä tilanteesta (vrt. syrjäytyminen sosiaalisena deprivaatona; ks. Heikkilä 1990, 26).

Jo yhden ehdon täyttymättömyys asettaa kyseenalaiseksi, voidaanko puhua syrjäytymisestä. Esimerkiksi perinteinen köyhyys staattisena tilana ei täytä ensimmäistä ehtoa (vrt. Heikkilä 1990, 26). Syrjäytymisestä ei ole kysymys myöskään silloin, kun ulkopuolelle jäämisessä on kyse yksilön omasta tietoisesta valinnasta elää valtakulttuuriin nähden vaihtoehtoisella tavalla (mm. Jyrkämä 1986, 51; Siljander 1996, 9). Kotoa itsenäistynyt nuori, joka jää koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle ja jolla on vaikeuksia asunnon saamisessa tai asumisensa rahoittamisessa on puolestaan ainakin syrjäytymisvaarassa (Jyrkämä 1986, 42—44).

Syrjäytymisen käsitettä on moitittu niin leimaavuudesta kuin selkeyden puutteestakin. Nämä käsitteen käyttöön liittyvät ongelmat ovat yhteydessä käsitteen merkityksen muutokseen, joka on tapahtunut erityisesti 1990-luvulle siirryttäessä. Helneen & Kariston (1992, 524—527) mukaan syrjäytymisen modernisaatioon liittyvä kehityslinja on kulkenut torjunnasta poistoon. Käytännössä tämä merkitsee painopisteen siirtymistä yksilön ominaisuuksien perusteella tapahtuneesta syrjäyttämisestä (=torjunta) kohti tilannetta, jossa poistotyyppinen syrjäytyminen esiintyy laajempien ihmisjoukkojen elämässä erilaisina riskeinä ja uhkakuvina. Nykyään syrjäytyjä voi olla ainakin periaatteessa kuka hyvänsä. Jokainen kohtaa elämänsä ei vaiheissa vastoinkäymisiä, joiden seurauksena hänen elämänhallintansa voi järkkäytyä. Enää ei ole keskeistä vain se, mikä tai millainen yksilö on vaan kyse on myös niistä odotuksista, joita yksilöön kohdistuu ja niistä mahdollisuuksista, joita hänelle tarjoutuu yhteiskunnallisen toiminnan eri areenoilla. Siirtyminen torjunnasta poistoon onkin merkinnyt painopisteen siirtymistä syrjäytymisen tilan tarkastelusta syrjäytymisen tarkasteluun prosessina, joka on yksilön ja yhteiskunnan eri tekijöiden välittämää vuorovaikutusta (Jyrkämä 1986, 39).

Syrjäytymisen käsitettä on käytetty erityisesti tutkimuksissa, joiden tarkastelun kohteena on ollut työmarkkinoilta syrjäytyminen (mm. Mannila 1993; Virtanen 1995 ja 1996; Vähätalo 1991 ja 1996). Kuitenkin myös tutkimuksissa, joiden tarkastelun kohteena on ollut huono-osaisuus (Heikkilä 1990; Rauhala 1988 ja 1991), marginaalisuus (Kuure 1996), turvattomuus (Niemelä ym. 1993), köyhyys (Heikkilä 1990; Ritakallio 1991), avuttomuus (Niemelä ym. 1993) tai poikkeavuus (Sipilä 1982) on liikuttu laaja-alaisen syrjäytymisen käsitteen alla (vrt. Helne & Karisto 1992, 519—523). Jos esimerkiksi köyhyys ymmärretään sosiaalisena deprivaatona, jossa ei ole kyse yksinomaan taloudellisten resurssien puutteesta, lähestyy se syrjäytymisen käsitettä (Heikkilä 1990, 26). Samalla tavoin avuttomuus (Niemelä ym. 1993, 13—14) ja poikkeavuus (ks. Sipilä 1982, 8—15) riittävän laajasti ymmärrettyinä ovat osin syrjäytymisen synonyymeja, tai ainakin tiettyjä syrjäytymisen aspekteja

kuvaavia käsitteitä. Muut käsitteet viittaavat kuitenkin ensisijassa syrjäytymiseen tilana olipa kyse totaalista syrjäytyneisyydestä tai syrjäytymisprosessiin liittyvistä hetken kuvista. Dynaaminen syrjäytymisen käsite kuvaa paitsi näitä staattisia tiloja myös sitä prosessia, joka tuottaa syrjäytyneisyyttä. (Kuvio 2.) Dynaamisena prosessikäsitteenä syrjäytyminen parhaimmillaan sitoo yksilöllisten hyvinvointiongelmien tarkastelun yhteiskunnallisiin prosesseihin (Helne & Karisto 1992, 523). Syrjäytyminen prosessina on yksilön ja yhteiskunnan eri tekijöiden välittämää vuorovaikutusta. Siinä on kyse ennen muuta niistä yhteiskunnallisista olosuhteista, joissa yksilöt ja ihmisryhmät elävät ja joiden tuottamia ongelmia he yrittävät eri keinoin ratkoa yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa (Jyrkämä 1986, 39).

Kuvio 2. Elämänhallinta, syrjäytymisvaara ja syrjäytyminen sekä niiden lähikäsitteet Svedbergiä (1994, 41) ja Ritakalliota (1991, 46–53) mukailten.

2. Tyypillisiä tapauksia!?

Lehtonen ym. (1986) ja Vähätalo (1991) ovat liittäneet syrjäytymisproblematiikan sosiaalihuollon asiakkuuteen. Lehtosen mukaan marginaalisessa asemassa ovat ihmisten sijasta erilaiset sosiaaliset ongelmat, joita hoidetaan sosiaalihuollossa. Vähätalo on puolestaan todennut, että työelämästä lyhyeksi aikaa karsiutuille taataan erilaisten vakuutusjärjestelmien kautta toimeentulo, kun syrjäytyneet jäävät sosiaalihuollon viimesijaisen tuen varaan. Voidaan siis olettaa, että vaikka esimerkiksi syrjäytyneiden hallinnollinen määrittely toimeentulotukiasiakkaiksi onkin syrjäytyneiden määrän mittarina melko epäluotettava (Lehtonen ym. 1986, 7), löytyy syrjäytyneitä erityisesti sosiaalihuollon asiakkaiden keskuudesta. Valitsin lasten ja nuorten syrjäytymiseen tekemäni tutkimusmatkan keskeiseksi kohteeksi alle 25-vuotiaiden sosiaalihuollon asiakkaiden elämäkerrallisen dokumenttiaineiston.

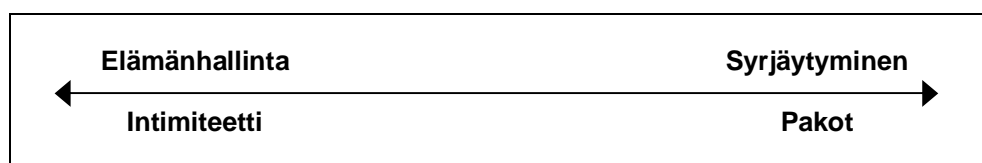
Tutkimusmatkallani lasten ja nuorten syrjäytymiseen törmäsin ensimmäiseksi hallinnonalojen rajoihin ja rakenteisiin. Jo aineistonkeruuvaiheessa tutkimukseni kohdejoukon eri osaryhmät hahmottuivat erityisesti hallinnonalojen rajaamina osaryhminä. Osa lapsista ja nuorista oli lastensuojelun avohuollon asiakkaita, osa nuorisohuollon asiakkaita, osa sijais- ja jälkihuollon asiakkaita ja osa 18–25-vuotiaita toimeentulotukiasiakkaita. Törmäminen näihin hallinnon rajoihin ja alle 25-vuotiaiden sosiaalihuollon asiakkaiden muotokuvan hahmottuminen hallinnonrajojen mukaan rajautuvina tyyppeinä ei ollut sinänsä yllättävää. Aikaisemmissa tutkimuksissa hallinnonrajat ovat usein jo rajanneet kohdejoukkoa, jolloin tutkimuksen kohteena ovat olleet joko lastensuojelusiukkaat (mm. Forssén 1993; Heino 1997),

huostaanotetut (mm. Kajava 1997; Mäenpää & Törrönen 1996) tai nuoret toimeentulotukiasiakkaat (mm. Pohjola 1994).

Tutkimusaineiston alustava kvantitatiivinen analyysi ja kohdejoukon tarkastelu hallinnonrajojen mukaan rajautuvina tyyppeinä nosti esiin monia jo aikaisemmin tiedossa olleita piirteitä ja ainakin osin stereotyyppisiksiin muodostuneita käsityksiä siitä, millaisia sosiaalihuollon tietyn toiminta-alan asiakkaat ovat. Asiakkaita erottelevia tekijöitä olivat ikä, ongelmien luonne ja annettu tuki, kuten aikaisempien tutkimusten perusteella oli jo tiedossa. Hallinnonalojen mukainen tarkastelu ei tuottanut juurikaan uutta tietoa alle 25-vuotiaiden sosiaalihuollon asiakkaiden elämäntilanteesta ja elinolosuhteista, ja samalla siinä menetettiin aineiston moninaisuutta.

Jatkaessani tutkimusmatkaani etsinkin polkuja, joilla voisin irrottautua hallinnonrajoista ja stereotyyppioista. Seuraava etappini oli aineistosta nousevien teemojen etsiminen koko aineiston tasolta. Kun syrjäytyminen on kokoava käsite erilaisille ongelmille, ei ehkä olekaan olennaista, miten eri hallinnonalojen asiakkaat eroavat toisistaan, vaan mitä heillä on yhteistä. Mitkä ovat keskeisiä sosiaalihuollon asiakkaina olevien lasten ja nuorten elämäntilannetta ja elämänkulkua jäsentäviä teemoja? Löysin aineistosta viisi teemaa: isien näkymättömyys, historiattomuus, intimiteetti, kynnykset ja pakot, joista kolme viimeistä pelkistyi analyysin edetessä *sekundaarisen tuen ongelmaksi*.

Eri teemat nousivat esille jo aineiston keruuvaiheessa, syöttäessäni tietoja koneelle ja tehdessäni aineiston alustavaa kvantitatiivista analyysia. Alkuun oli kyse yksittäistapauksia kuvaavista huomiota herättävistä piirteistä, joiden relevanssi koko aineistoa ja yleisemminkin lasten ja nuorten syrjäytymistä kuvaavina teemoina vahvistui analyysin edetessä. Eri teemoissa oli kyse erityisesti liikkumisesta intimiteetin ja pakkojen välisellä ulottuvuudella. Analyysin tässä vaiheessa aineistosta nousseet teemat lähestyivätkin tutkimuksen teoreettista taustaa intimiteetin ja pakkojen välisen ulottuvuuden vastatessa elämänhallinnan ja syrjäytymisen välistä ulottuvuutta. (Kuvio 3.) Kun yksilö tai perhe hallitsee elämäänsä ei kenenkään tarvitse puuttua siihen (=intimiteetti). Elämänhallinnan menetykseen liittyvät erilaiset pakot ja yksilön kyvyttömyys säädellä omaan elämäänsä vaikuttavia voimia. Intimiteetin ja pakkojen välisen ulottuvuuden löytäminen merkitsikin siirtymistä seuraavalle analyysitasolle, *syrjäytymisen portaisiin*.

Kuvio 3. Intimiteetti ja pakot osana elämänhallintaa tai syrjäytymistä.

3. Syrjäytymisen portaat

Hänninen (1991, 64) on todennut, etteivät kaikki syrjäytyneet ole samalla tavalla tai samassa määrin syrjäytyneitä. Tämä pätee myös lasten ja nuorten syrjäytymiseen. Kun kohdejoukkona olivat 0–25-vuotiaat sosiaalihuollon asiakkaat, ei syrjäytymisvaarassa olevasta lapsesta tai nuoresta voinut luoda yhtä ainoaa muotokuvaa. Eroja tutkimuksessa mukana olleiden lasten ja nuorten syrjäytymisen laadussa määrittivät erityisesti ongelmat ja annettu tuki. Asiakkaat jakaantuivat ongelmien

laadun ja syvyyden sekä tarvitsemansa tai saamansa tuen perusteella viiteen tyyppiin. *Selviytyjät* eivät tarvitse tukea, *karsiutujilla* tuen tarve oli vähäistä tai tilapäistä, *syрjäytymisvaarassa* olevilla oli jo kyse tuen tarpeen pitkittymisestä tai monien tukimuotojen tarpeesta, mikä korostui erityisesti *syрjäytyjillä*, kun ääripäänä oli täydellinen syрjäytyminen, *karitaatio*, totaalinen riippuvuus yhteiskunnan tuesta. Tyyppien väliset erot liittyivät myös sosiaalihuollon erilaisiin tavoitteisiin ja tehtäviin – oliko tavoitteena voimavarojen kompensatio, asiakkaan kasvattaminen, asiakkaan tunnistaminen ja leimaaminen ongelmatapaukseksi vai täydellisen huolenpidon tarjoaminen keltasta pudonneille? (Taulukko 1.)

Portaittainen tyypittely sai aineistossa kuitenkin myös toisen merkityksen. Eri tyypit edustivat syрjäytymisprosessin eri vaiheita. Aikaisemmissa tutkimuksissa mm. Mikko Takala (1992) on kuvannut syрjäytymistä vaihe vaiheelta etenevänä prosessina. Myös Tarja Heinon tutkimuksissa ”Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi” (ks. Kivinen 1994) ja ”Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa” (Heino 1997) viitataan siihen, miten sosiaalihuollon asiakkaaksi tullaan ja asiakkuus määrittyy prosessissa. Omassa aineistossanikin tuli hämmästyttävän selvästi esille, miten asiakkuus eteni prosessina ja miten prosessin eri vaiheet kuvasivat sekä lapsen tai nuoren ongelmien luonnetta että tuen tarvetta – heidän syрjäytyneisyytensä laatua ja astetta. Toisinaan saatoinkin asiakirjoja lukiessani ennustaa, mitä seuraavassa vaiheessa tulisi tapahtumaan. Prosessi oli kuin juna, joka kerran liikkeelle lähdettyään jatkoi matkaansa eteenpäin. Käytännössä tämä merkitsi siirtymistä syрjäytymisprosessin vaiheesta toiseen tai portaalta seuraavalle. Myös siirtyminen kohti elämänhallintaa ja selviytymistä oli mahdollista, kun esimerkiksi lyhytaikaista ja harkinnanvaraista toimeentulotukea saanut asiakas selvisi akuutin tilanteen jälkeen omillaan. Prosessin eri vaiheet, syрjäytymisen portaat, olivat tilannekuvina tyyppisiä, joiden syрjäytyneisyyden laatu ja syvyyks vaihtelivat.

	Lastensuojelu	Toimeentulotuki
Elämänhallinta Ei asiakas <i>Selviytyjä</i>	Lapsiperhe toimeentulotukiasiakkaana, ei lastensuojeliasiakkaana.	Nuori ei toimeentulotukiasiakkaana.
	↕	↕
Asiakkaaksitulo <i>Karsiutuja</i>	Lastensuojeluilmoitus. Yksittäiset taloudelliset tms. ongelmat, kuten väsyminen, joihin perhe hakee itse apua. Avohuollon tukitoimenpiteet, kuten toimeentulotuki, lomaperhe ja kotiapu.	Nuori toimeentulotukiasiakas. Ongelmana työttömyyteen, opiskeluun tms. liittyvä tulojen vähäisyys ja/tai ylimääräiset esim. sairauteen liittyvät menot. Lyhytaikainen harkinnanvarainen taloudellinen tuki.
	↕	↕
Intimiteetin murtuminen <i>Syrjäytymisvaara</i>	Ongelmien pitkittyminen ja kasautuminen, josta joku perheen ulkopuolinen tekee ilmoituksen. Monenlaisen tuen tarve.	Ongelmien pitkittyminen ja kasautuminen. Toimeentulotuen tarpeen pitkittyminen (yli 6 kk).
	↕	↕
Subjektiviteetin menetys <i>Syrjäytyjä</i>	Lastensuojeluperheen moniongelmaisuus ja -asiakkuus. Tehostetut avohuollon tukitoimenpiteet, kuten tehostettu perhetyö, lapsen sijoitus avohuollon tukitoimenpiteenä tms.	Nuori toimeentulotuen pitkäaikaisasiakas (yli 12 kk / 2 vuotta). Nuoren moniongelmaisuus ja -asiakkuus. Joutuminen viranomaisten erityisen kontrollin kohteeksi.
	↕	↕
Totaalinen syrjäytyminen	Moniongelmaisuuden ja -asiakkuuden pitkittyminen. Avohuollon tukitoimenpiteiden riittämättömyys; huostaanotto.	Moniongelmaisuuden ja -asiakkuuden pitkittyminen. Toistuvat työttömyysturvan karenssit.

Taulukko 1. Syrjäytymisen portaat lastensuojeluasiakkailla ja nuorilla toimeentulotukiasiakkailla.

Selviytyminen

Selviytymisen tarkastelu syrjäytymisprosessin vaiheena saattaa kummastuttaa monia. Eiväthän selviytyjät ole syrjäytyjiä. Silti myös heidän elämäänsä voi liittyä riskitekijöitä, kuten perheen hajoaminen, sairastuminen, työpaikan menetys, jatkoopinnoista karsiutuminen, jotka voivat suistaa heidän elämänsä raiteiltaan. Heilläkin voi olla elämänhallinnan ongelmia tai elämänhallintaresurssien puutteita, mutta ne ovat ainakin pääosin normaalipalveluin hoidettavissa. Työtön saa työttömyysturvaa, opiskelija opintotukea jne. Yleinen tuki- ja palvelujärjestelmä antaa heille ainakin vielä riittävän turvan erilaisten riskien varalta.

Hallinnonaloittain tarkasteltuna, yksilö tai perhe on voinut jo "Ei asiakas" -vaiheessa tipahtaa sosiaalihuollon viimesijaisen suojaverkon varaan sosiaalihuollon toisella osa-alueella. Erityisesti lastensuojeluasiakkaina olleista perheistä monet olivat olleet ennen lastensuojeluasiakkaiksi tuloaan toimeentulotukiasiakkaita. Vaikka he olivat suhteessa lastensuojeluun "Ei asiakkaita" ja selviytyjiä, oli toimeentulotukiasiakkuus heillä syrjäytymisprosessin ensimmäinen vaihe. Siinä oli

kyse taloudellisen pääoman puutteesta tai riittämättömyydestä. Kun elämänhallintaresurssien puutteet kasautuivat tai pitkittyivät, tuli heistä myös lastensuojeluasiakkaita.

Karsiutuminen

Karsiutuminen oli yhteydessä yksilöiden ja perheiden elämänmuutoksiin ja elämänhallintaresurssien riittävyyteen uusissa elämäntilanteissa. Elämänmuutoksia, jotka aiheuttivat tuen tarvetta olivat esimerkiksi perherakenteen muutokset (lapsen syntymä, avioero, nuoren muuttaminen pois kotoa) tai jääminen työmarkkinoiden ulkopuolelle. Tukea tarvittiin, kun omat voimavarat eivät riittäneet muutoksiin sopeutumiseen, toisin sanoen yksilön tai perheenjäsenten elämänhallintaresurssit olivat puutteellisia, olipa sitten kyse taloudellisen, sosiaalisen tai kulttuurisen pääoman puutteista.

Karsiutujiin kuuluville oli tyypillistä, että he hakivat itse apua sosiaalihuollosta. Tähän ryhmään kuuluvien sosiaalihuollon asiakkaaksi tulon liittyikin myönteinen leimautuminen. *Karsiutuja* tajusi ja osasi hakea apua tarvitessaan. Itse apua hakeva oli paradoksaalisesti niin avuton, että tarvitsi apua ja samalla niin kyvykäs, että osasi hakea apua. (Vrt. Arnkil & Erikson 1996, 71.) Konkreettinen esimerkki asiakkaasta, joka oli syrjäytymisprosessin *karsiutuja*-vaiheessa, oli perhe, jossa koliikkivauva valvotti vanhempia. Perhe haki sosiaalihuollosta maksusitoumusta Ensi- ja turvakotiin, jotta äiti sai nukkua univelkaansa pois. Tilanne oli kutakuinkin vastaava avioeroperheessä, jossa eroprosessi oli kuluttanut yksin lasten kanssa jääneen äidin voimavaroja. Jaksakseen lasten kanssa ja tukeakseen muuttuneessa tilanteessa lasten tervettä kasvua ja kehitystä, haki äiti lapsille lomaperhettä ja/tai harastustukea (vrt. Kivinen 1994, 137).

Nuorilla toimeentulotukiasiakkailla lyhytaikaista tuen tarvetta aiheutti ennen muuta rahan puute. Opiskelija ei saanut kesäajalta opintotukea, jolloin hän kesätöidenkin puuttuessa haki toimeentulotukea. Vastaava tilanne oli ammatillisesta koulutuksesta valmistuneella nuorella, jolla pelkkä työmarkkinatuki ei riittänyt asumisen ja muiden elinkustannusten kattamiseen. Vaikka toimeentulotuen hakemiseen liittyi jo tässä vaiheessa nuoren varojen, tulojen ja menojen kontrollointi, tapahtui tämä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän yhteistyössä. Asiakas todisti erilaisilla tositteilla oikeutensa toimeentulotukeen. Kun asiakkaan ja sosiaalityöntekijän intellit olivat riittävän samansuuntaisia, saattoi asiakas kokea jopa kontrollin tukena (Arnkil & Erikson 1996, 205).

Sosiaalihuollon tehtävänä *karsiutujien* auttamisessa oli voimavarojen kompensointi. Sosiaalihuolto kompensoi yksilön tai perheen resurssien puutteita ja täydensi heidän voimavarojaan. Kyse oli ennen muuta taloudellisen ja sosiaalisen pääoman puutteiden kompensoimisesta, kun asiakkaan omat tulot eivät riittäneet tai asiakas tarvitsi sosiaalista tukea jaksakseen. Sosiaalityöntekijän työskentelyote oli voimavarakeskeinen. Tämä edellytti, että työntekijä koki, ettei tilanne ollut rysähtämässä hänen käsiinsä, vaan hän saattoi luottaa myös asiakkaan omiin voimavaroihin ratkoa pulmia (vrt. Arnkil & Erikson 1996, 173). *Karsiutujista* osa olikin ns. pikkuasiakkaita (ks. Heino 1997, 74) eli he tarvitsivat tukea akuutissa tilanteessa, minkä jälkeen he *selviytyivät* omillaan normaalipalvelujen tuella (ks. myös Forssén 1993, 141—143).

Syrjäytymisvaara

Siirtyminen *karsiutumisesta* syrjäytymisprosessin seuraavaan, *syrjäytymisvaaran* vaiheeseen merkitsi yksilö-yhteiskunta-suhteen uudelleenmäärittelyä. Erityisesti uudelleenmäärittelyn alaisena olivat asiakkaan intimitetin rajat. Suomalaisessa

yhteiskunnassa on perinteisesti vallinnut ns. perheen sisäisiin suhteisiin ja yksityisasioihin puuttumattomuuden periaate (ks. esim. Takala, P 1992, 590—591). Perheillä on ollut eri lakien perusteella mm. oikeus ja velvollisuus huolehtia lasten kasvatuksesta ja velvollisuus huolehtia perheenjäsenten toimeentulosta. Mikäli perhe ei kykene huolehtimaan velvollisuuksistaan, voidaan perheen intimitteetti asettaa eri lakien perusteella kyseenalaiseksi.

Esimerkiksi lastensuojelulaki oikeuttaa ja velvoittaa viranomaiset puuttumaan perheen sisäisiin asioihin aina, jos lapsen kasvuolosuhteet tai hänen oma toimintansa *vaarantavat* lapsen terveen ja tasapainoisen kehityksen (Lastensuojelulaki 1983). Käytännössä intimitteetin murtumisessa oli kyse jonkun tai joidenkin huolestumisesta ja siihen liittyvästä lapsen edun tulkinnasta (vrt. Kivinen 1994, 73). Mikäli perhe tuli lastensuojeluasiakkaaksi tässä vaiheessa useimmiten joku perheen ulkopuolinen – erossa asuva isä tai äiti, muut sukulaiset, naapuri, neuvola, päivähoido, koulu, poliisi – huolestui lapsen tai nuoren tilanteesta ja teki sosiaaliviranomaisille lastensuojeluilmoituksen. Esimerkiksi poliisi saattoi tehdä lastensuojeluilmoituksen lapsiperheestä, johon oli tehty kotihälytys vanhempien alkoholinkäytön ja perheriitojen vuoksi. Kun perheessä oli pieni lapsi, olivat poliisit huolestuneita, takasivatko olosuhteet lapselle riittävän hoidon ja huolenpidon. Lapsen ikä yleensäkin vaikutti lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tai tekemättä jättämiseen. Ympäristö kiinnitti esimerkiksi vanhempien alkoholinkäyttöön huomiota erityisesti, jos perheessä oli pieni lapsi. Tällöin saattoi äidin juoma yksi olutpullo olla naapureille riittävä peruste tehdä ilmoitus joko poliisille tai lastensuojeluviranomaisille. Vastavasti nuorten alkoholinkäyttöä pidettiin sitä huolestuttavampana, mitä nuorempia he olivat. Ongelmien ei tarvinnut olla vakavia, jotta ne herättivät huolestuneisuutta, vaan ongelmien ohella huolestuneisuutta tuotti yksilön tai perheen kuuluminen johonkin riskiryhmään (Kivinen 1994, 127—131).

Vaikka jo ilmoitus sinänsä merkitsi yksilön tai perheen intimitteetin säröilyä, murtui intimitteetti erityisesti, kun sosiaalityöntekijä alkoi selvittää tilannetta. Käytännössä tilanteen selvittäminen merkitsi yhteydenottoa perheeseen ja perheen palveluverkostoon kuuluviin viranomaisiin (neuvola, päivähoido, koulu), minkä lisäksi siihen saattoi jo tässä vaiheessa liittyä sosiaalityöntekijän kotikäynti, mikäli sosiaalityöntekijä oli huolestunut perheen tilanteesta. Sosiaalityöntekijän tehtävänä oli selvittää, mitä olivat ne olosuhteet, jotka olivat johtaneet lastensuojeluilmoituksen tekemiseen ja edelleen, olivatko vanhemmat "kyllin hyviä vanhempia". Esimerkiksi kotikäynneillä sosiaalityöntekijän havainnoinnin kohteina olivat kodin siisteys, lapsen vaatetus, lapsen ruokinta ja muut kodin- ja lapsenhoitoon liittyvät asiat. Asiakirjoissa oli mainintoja esimerkiksi siitä, miten lapsi ei saanut sosiaalityöntekijän puolitoistatuntisen kotikäynnin kuluessa ruokaa.

Nuorilla toimeentulotukiasiakkailla raja yksityisyyden ja kontrollin välillä määrittänyt toimeentulotuen keston perusteella, minkä lisäksi mahdolliset muilta viranomaisilta tulleet ilmoitukset tekivät intimitteettiin säröjä. Intimitteetin murtumiseen liittyi epäily nuoren kyvystä hoitaa asioitaan. Kontrollin kohteina olivat erityisesti rahankäyttö, työnhaku ja koulutukseen hakeminen, minkä lisäksi sosiaalityöntekijä saattoi keskustella nuoren kanssa esimerkiksi alkoholinkäyttöön ja asumiseen liittyvistä kysymyksistä. Jo toimeentulotuen hakemiseen liittyi avoimia kontrollitoimia – hakemuksen liitteinä tuli olla tiliote asiakkaan kaikista pankkitileistä sekä laskut tms. tositteet, joiden perusteella asiakas haki toimeentulotukea. Asiakkaalla oli velvollisuus todistaa oikeutensa tukeen asettamalla tavallisesti yksityisasiaina pidettyjä asioita (mm. pankkitilitiedot) sosiaalityöntekijän havainnoinnin kohteiksi ja samalla sosiaalityöntekijän ja nuoren keskustelujen aiheiksi.

Intimitteetin murtumisen vaiheessa asiakas oli sosiaalityöntekijöiden seurannassa (vrt. Forssén 1993, 137—140). Enää ei ollut kyse esimerkiksi pelkästään rahan puutteesta, vaan myös muista ongelmista tai siitä, ettei asiakas osannut käyttää

rahaa sitä saatuaan (=elämänhallintaresurssien puutteellinen hallinta). Sosiaalityön tehtävänä seurantavaiheessa oli erityisesti pedagogia, asiakkaan kasvattaminen ja ohjaaminen elämään oikealla tavalla. Pedagogiaan sisältyi kontrollin elementtejä sikäli, että siinä määriteltiin joko keskusteluissa tai toiminnallisesti tietyt toimintatapoja oikeiksi, kun taas muita toimintatapoja pyrittiin rajoittamaan. Kun *karsiutujille* pyrittiin kompensoimaan taloudellisen ja sosiaalisen pääoman puutteita, pyrittiin *syrjäytymisvaarassa* oleville erityisesti tuottamaan kulttuurista pääomaa, hyväksyttäviä toimintamalleja ja -tapoja. Sosiaalityöntekijöiden toiminnan taustalla olivatkin vahvat oletukset normaaleista tavoista hoitaa kotia, lapsia ja yleensäkin asioita ja toiminnan tavoitteena oli asiakkaan toiminnan ohjaus näiden mallien suuntaan.

Pedagogia oli yhdistelmä tukea ja kontrollia. Siinä huomioitiin asiakkaan omat voimavarat ja pyrittiin tukemaan niitä tarjoamalla avohuollon tukitoimenpiteitä – taloudellista tukea, kodinhoitoapua, lapsille päivähoitopaikka, lomaperhe, harrastustukea – jotka kaikki osaltaan tukivat kasvatuksellisia tavoitteita. Samalla asiakkaan ongelmat olivat kontrollin kohteina. Voimavarakeskeisyys teki mahdolliseksi myönteisen vuorovaikutuksen asiakkaan kanssa ja siihen liittyi usko asiakkaan *selviytymisestä*. Samalla ongelmakeskeinen kontrolli saattoi kuitenkin syödä pohjaa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän yhteistyöltä. Yhteistyön sujumiseen vaikutti se, kokiko asiakas saavansa pikemminkin tukea vai kontrollia. Sosiaalityöntekijä puolestaan tasapainoili voimavarakeskeisen ja ongelmakeskeisen työskentelyotteen, tuen ja kontrollin välillä. Vaikka tehostettuja tukitoimia ei välittömästi tarvittu, oli niiden mahdollisuus usein uhkakuvana jo olemassa sekä asiakkaalla että sosiaalityöntekijällä. Mitä sitten, jos perheen omat voimavarat ja avohuollon tuki eivät riitä? Mikäli painopiste siirtyi ongelmakeskeiseen työskentelyyn siirryttiin syrjäytymisprosessin seuraavaan vaiheeseen.

Syrjäytyminen

Subjektiviteetin menetys oli läheisesti yhteydessä *syrjäytyjän* elämänhallinnan puutteisiin. Perheillä tai nuorilla toimeentulokiasiakkailla oli tässä vaiheessa monia ongelmia, jotka vaikeuttivat niin lapsista huolehtimista kuin toimeentuloakin. Moniongelmaisena pidettiin esimerkiksi lastensuojeluasiakkaana olevaa perhettä, jossa yksinhuoltajaäidillä oli päihde- ja mielenterveysongelmia, jotka vaikuttivat selvästi lasten hoitoon ja kasvatukseen. Lastensuojeluasiakkaina olevista perheistä pidettiin yleensäkin vaikeampana sellaisen perheen tilannetta, jossa äidillä oli ongelmia. Perhe saattoi *selviytyä* isän juomisesta tai mielenterveysongelmista huolimatta. Äidin päihde- ja mielenterveysongelmat sen sijaan *vaaransivat* lähes poikkeuksetta lapsen hoidon ja kasvatuksen ja edellyttivät viranomaisilta intensiivisempää puuttumista perheen elämään (vrt. Kajava 1997, 89). Vaikka tilanne ei nuorilla toimeentulokiasiakkailla ollut yhtä selkeä, oli heillekin tässä vaiheessa tyypillistä moniongelmaisuus – ainakin joissain määrin – ja joutuminen viranomaisten erityisen kontrollin kohteeksi.

Moniongelmaisuuuden ohella yksilön tai perheen elämäntilanteen keskeisenä piirteenä tässä vaiheessa olikin asiakkaan itsemääräämisoikeuden rajoittaminen. Yksilön tai perheen tekemiset ja tekemättä jättämiset olivat pitkälti jonkun muun kontrollin alaisina kontrollin verkon kiristyessä asiakkaan ympärillä. Kontrollioijana ei ollut ainoastaan sosiaalityöntekijä, vaan myös muut viranomaiset sekä edellisen vaiheen tavoin mahdollisesti yksilön tai perheen lähiympäristö. Lastensuojeluperheissä kontrolloijana toimi esimerkiksi lastenneuvola, päiväkotiki tai koulu osana perheen palveluverkosta. Nuorilla toimeentulokiasiakkailla kontrollin verkkoon kuului melkein aina työvoimatoimisto, mutta siihen saattoi kuulua myös esimerkiksi poliisi, mielenterveystoimisto jne. asiakkaan ongelmien luonteesta riippuen.

Kontrollin verkossa sosiaalitoimi oli solmukohdassa (vrt. Peltonen 1991, 8—11). Sosiaalitoimi oli sopinut esimerkiksi lastenneuvolan kanssa, että terveydenhoitaja ilmoitti sosiaalityöntekijälle, mikäli lasta ei käytetty säännöllisesti neuvolassa. Myös monien lastensuojeluperheiden osalta päivähoitoon tuomisen ja hoidosta hakemisen säännöllisyyttä valvottiin. Äidin oli aina ilmoitettava lapsen poissaolon syy päiväkotiin. Poissaoloista ilmoittaminenkaan ei välttämättä vapauttanut häntä epäilyistä, ettei kaikki ollut kunnossa, joten päiväkodista tehtiin usein ilmoitus sosiaalityöntekijälle, jos lapsi jäi tulematta hoitoon ja tilanne saatettiin varmistaa sosiaalityöntekijän kotikäynnillä. Myös sitä, että joku muu kuin lapsen äiti käytti lasta neuvolassa, toi hänet päiväkotiin tai haki hoidosta, pidettiin usein epäilyttävänä – miksi äiti ei itse kuljettanut lasta? Kouluikäisten osalta seurattiin koulusta poissa oloja sekä mahdollisia vapaa-ajan viettoon liittyviä ongelmia, kuten alkoholinkäyttö, näpistely tai varastelu jne.

Nuorella toimeentulotukiasiakkaalla tiukentunutta kontrollia edustivat esimerkiksi toimeentulotuen hakemista koskevat tiukemmat ehdot. Kun asiakkaan oli jo aikaisemmin täytynyt tuoda sosiaalityöntekijälle kaikkien pankkitiliensä tiliote ja maksettavat laskut, täytyi erityisvalvonnassa olevan esittää sosiaalityöntekijälle myös kuitit maksetuista laskuista todistaakseen, että oli hoitanut laskujen maksun. Kontrollia oli tiukennettu esimerkiksi sen vuoksi, ettei asiakas ollut huolehtinut vuokramaksusta, vaikka hän oli saanut toimeentulotukea laskun maksuun. Rahankäytön tiukennettu valvonta olikin voinut johtaa myös toimeentulotuen maksamiseen useammassa erässä, jotta raha olisi riittänyt koko kuukaudeksi, ja vaatehankintoihin tms. myönnetyn tuen antamiseen maksusitoumuksina rahan sijasta.

Sosiaalihuollon tehtävänä tässä vaiheessa oli samoin kuin edellisessä vaiheessa pedagogia, asiakkaan kasvattaminen ja ohjaaminen elämään oikealla tavalla (vrt. Forssén 1993, 134). Moniongelma-asiakkaan auttaminen ei ollut kuitenkaan helppoa. Forssénin (emt. 131—137) mukaan osaa sosiaalihuollon asiakkaista on vaikea auttaa, koska he suhtautuvat sosiaalityöhön kielteisesti ja voivat jopa kieltäytyä ottamasta vastaan tarjottua tukea. Oman aineistoni perusteella tämä kielteinen suhtautuminen oli yhteydessä erityisesti tukeen liittyvään kontrolliin tai kontrollin uhkaan. Moniongelma-perhe saattoi kieltäytyä ottamasta vastaan kodinhoitoapua, koska autettavaksi suostuminen olisi samalla merkinnyt perheen intimitietin murtumista ja itsemääräämisoikeuden rajoitusta ja siihen saattoi sisältyä myös lasten huostaanoton riski. Sosiaalityöntekijän työote oli tässä vaiheessa usein ongelmakeskeinen. Kun asiakkaan elämäntilannetta määritti moniongelmaisuus, saattoi myös sosiaalityöntekijä kokea itsensä avuttomaksi. Koko ongelmavyöhyt tuntui kaatuvan hänen syliinsä, kun hän otti vastaan eri tahojen ilmoituksia siitä, miten huonosti perheellä meni (vrt. Arnkil & Erikson 1996, 173; Peltonen 1991, 10).

Koska *syryäytyvää* asiakasta oli vaikea auttaa, sosiaalityön tehtäväksi tuli syryäytymisprosessin tässä vaiheessa pedagogian ohella stigmaatio. Perhe tunnistettiin ja leimattiin moniongelma-perheeksi, joka ei kykene itse hoitamaan omia asioitaan ja jonka auttamisessa tavanomaiset avohuollon tukitoimet eivät riitä. Kivisen (1989, 15) mukaan stigmaatio on sosiaalihuollon piilotehtävä, joka voi silti olla yleisten sosiaalipoliittisten järjestelmien kannalta sosiaalihuollon olennainen tehtävä. Leima poistaa yleisten järjestelmien vastuun asiakkaan oikeuksien turvaamisesta.

Stigmaatio sinänsä oli lähes aina *syryäyttävä* mekanismi (Kivinen 1989, 15). Sen piiloisena tavoitteena oli todisteiden kerääminen perheen ongelmista, jotka oikeuttaisivat siirtymisen syryäytymisprosessin seuraavaan vaiheeseen (vrt. Forssén 1993, 134). Lastensuojelun piiloisena tavoitteena oli lähinnä todisteiden kerääminen lasten huostaanottoa tai muita viranomaistoimenpiteitä varten. Nuoren toimeentulotukiasiakkaan kohdalta saatettiin vastaavasti kerätä todisteita nuoren työhaluttomuudesta, jonka perusteella häneltä voitiin evätä oikeus työttömyystur-

vaan eikä työvoimaviranomaisten enää kannattanut kuluttaa voimavarojaan hänen työllistämisekseen. Leimautuminen ja siirtyminen syrjäytymisprosessin seuraavaan vaiheeseen merkitsi syrjäytyjän täydellistä riippuvuutta yhteiskunnan, useimmiten sosiaalihuollon tuesta.

Karitaatio – totaalinen syrjäytyminen vaiko uuden elämän alku?

Kivisen (1989, 14) mukaan karitaatiossa on kyse totaalisen hoivan ja lohdun tarjoamisesta niille, jotka ovat pudonneet yleisen tukijärjestelmän aukoista. Tavoitteena ei ole enää heidän palauttamisensa takaisin yleisten sosiaalipoliittisten järjestelmien tasolle, vaan kyseessä on pysyvä kompensaatio ja pudonneiden varastointi (emt., 14). *Karitaatio* merkitsee asiakkaan täydellistä riippuvuutta sosiaalihuollosta. Lastensuojelun puolella on kyse lasten kasvuympäristön korvaamisesta eli huostaanotosta ja lapsen tai nuoren hoidon järjestämisestä kodin ulkopuolella joko perhehoitona tai laitoshoidona. Toimeentulotuessa on kyse kroonistuneesta toimeentulotuen tarpeesta eli palkkatulojen tai sosiaalivakuutusjärjestelmän kautta saatavan tuen korvaamisesta toimeentulotuella ja/tai normaalien toimintaympäristöjen korvaamisesta laitospäristöllä.

Vaikka täydellinen yhteiskunnan tuesta riippuvuus täyttää sikäli syrjäytymisen kriteerit, että asiakkaan tilanne poikkeaa normaalista ja siihen liittyy sosiaalihuollon asiakkaan rajoitetut mahdollisuudet vaikuttaa asioihin, ei tilanne kokonaisuudessaan ole näin yksioikoinen. Esimerkiksi lasten huostaanoton yhteydessä vanhemmat menettivät oikeutensa lapsen huoltajina, heidät *syrjäytettiin* lapsen huollosta. Varsinkin varhaisina elinvuosinaan huostaanotettujen lasten asiakirjoista välittyi kuitenkin kuva lapsen saamasta uudesta mahdollisuudesta. Kun merkinnät perheisiin sijoitettujen lasten asiakirjoissa rajoittuivat lähes yksinomaan tietoon sosiaalityöntekijän vuosittaisista kotikäynneistä sijaishoidossa, ei lapsella ilmeisesti ollut suurempia ongelmia sijoituksen jälkeen. Asiakirjojen perusteella heidän elämäntilanteensa vastasi huostaanoton jälkeen lähinnä *karsiutujien* elämäntilannetta – sosiaalihuollon roolina oli sijaisperheen voimavarojen täydentäminen. Kuva uuden elämän alusta vahvasti osaltaan se, että osa lapsista sai huostaanoton jälkeen uuden sukunimen. He näyttivät aloittavan uudessa ympäristössä kokonaan uuden elämän.

Kaikkein parhaimmat mahdollisuudet näyttivät olevan niillä lapsilla, jotka oli otettu huostaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Kasvu epävakaisissa olosuhteissa sen sijaan altisti lapset ja nuoret myös tuleville ongelmille (ks. Bardy 1989, 12–13). Tämä tuli esille erityisesti perheissä, joissa ainakin jommankumman vanhemman kasvuolosuhteet olivat olleet epävakaita. Lastensuojeluperheessä sosiaalinen perimä ulottui jo kolmanteen sukupolveen (vrt. Forssén 1993, 131–134). Heikkilän (1990, 51) mukaan myös toimeentulotukiköyhien perheiden lasten varhainen sosialisointi poikkeaa siinä määrin vakaammista olosuhteista kasvaneiden lasten sosialisointista, että heistä monista tulee itsestään toimeentulotukiasiakkaita.

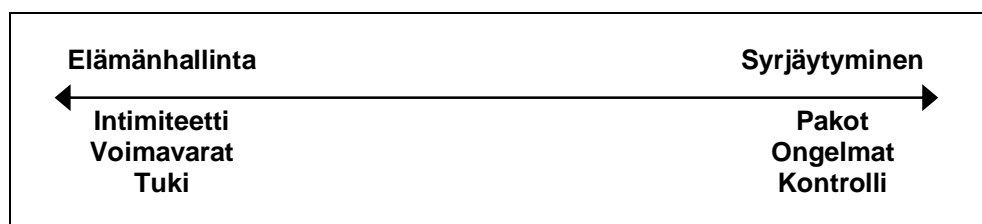
Epävakaita kasvuolosuhteita eivät silti vääjäämättä tuota ongelmia (Furman 1997, 14–16). Vaikka nuoruusiässä huostaanotetuissa oli lastensuojelun pitkäaikaisasiakkaita, joiden kasvuolosuhteet olivat epävakaita, ei epävakaita kasvuolosuhteita voi vääjäämättä pitää nuorten oireilun syynä. Vaikka myös nuorilla saattoi lastensuojelutarpeen yhtenä perusteena olla lapsenhoidon laiminlyönti, perustelivat sosiaalityöntekijät nuorten huostaanottoja tavallisimmin nuoren omalla toiminnalla. Olipa nuoren oireilu yhteydessä kasvuun epävakaisissa olosuhteissa tai ei, olivat nuorten vaikeudet monesti vaikeammin ratkaistavia kuin varhaisempina elinvuosina huostaanotettujen lasten ongelmat. Ongelmien vakavuutta kuvasi esimerkiksi se, että usein oli kyseessä nuoren passiivinen poikkeavuus, kuten alkoholisoituminen,

huumeriippuvuus tai rikoskierre (vrt. Sipilä 1982, 8—15). Tilanne ei ollut nuoren hallinnassa.

Myös nuorilla toimeentulotukiasiakkailla *karitaatio* oli yhteydessä elämänhallinnan problematiikkaan. Sosiaalihuollosta täydellisesti riippuvaisia olivat esimerkiksi ammatilliseen koulutukseen hakematta jättäneet tai koulutuksen keskeyttäneet nuoret, jotka ammattikouluttamattomina syrjäytyivät työmarkkinoilta. Kun työmarkkinatuen ehtona oli hakeminen koulutukseen tai työharjoittelu, jäi osa näistä nuorista kokonaan sosiaalihuollon viimesijaisen tuen varaan. Myös toimeentulotukeen sisältyi kuitenkin ehtoja. Jos nuori oli omasta syystä menettänyt oikeutensa työttömyysturvaan, eli jos hän oli jättänyt hakematta koulutukseen, kieltäytynyt työharjoittelusta tai tarjotusta työstä, ei hän saanut täyttä toimeentulotukea. Myös muut hyvinvointipuutteet, kuten asumisen ongelmat, olivat tähän ryhmään kuuluvien keskuudessa yleisiä. Yhteiskunnan tarjoama hoiva saattoikin merkitä tähän ryhmään kuuluvilla myös asumista asuntolassa tai laitosmaisissa oloissa.

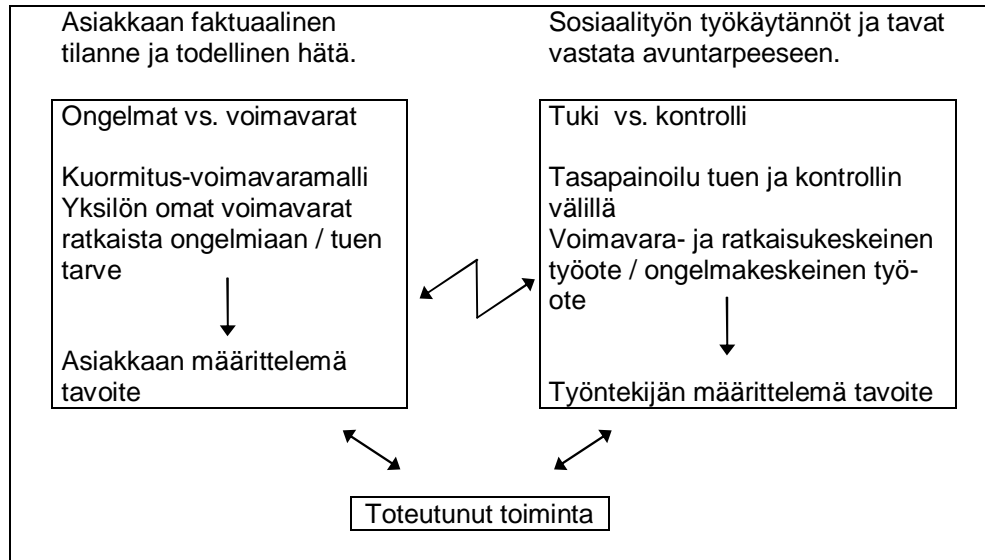
4. Kohtaavatko kuvat?

Tarkasteleepa syrjäytymisen portaita tyyppinä, jotka eivät ole samalla tavalla ja samassa määrin syrjäytyneitä, tai syrjäytymisprosessin eri vaiheina, on niissä kyse sosiaalihuollon asiakkaan suhteesta sosiaalihuoltoon ja sen työkäytäntöihin (vrt. syrjäytyminen suhdekäsitteenä; Siljander 1996, 8). Siirtyminen elämänhallinnasta kohti syrjäytymistä merkitsi samalla siirtymistä intimiteetistä kohti pakkoja. Kun prosessin alkuvaiheessa tuettiin asiakkaan omia voimavaroja, siirtyi painopiste prosessin kuluessa ongelmakeskeiseen kontrolliin. (Kuvio 4.)

Kuvio 4. Asiakkaan elämäntilannetta ja sosiaalityön työkäytäntöjä koskevat teemat osana elämänhallintaa tai syrjäytymistä.

Asiakkaiden tarinoissa oli kuitenkin kyse kahdesta kuvasta. Toisaalta oli kyse asiakkaiden faktuaalisista elämäntilanteista, todellisesta hädästä ja ongelmista, toisaalta näistä elämäntilanteista sosiaalityön viranomaiskäytännöissä ja asiakirjoissa muodostuvasta kuvasta. Kun sekä asiakas että sosiaalityöntekijä määrittelivät ongelmat ja sosiaalityön tavoitteet kumpikin omasta lähtökohdastaan käsin (mm. Peltonen 1991, 27), eivät kuvat välttämättä kohdanneet. (vrt. Arnkil & Erikson 1996, 193—199). (Kuvio 5.)

Kuvio 5. Asiakkaan tilanne ja sosiaalityön tavat vastata avun tarpeeseen.

Kuvien kohtaamattomuudessa yleisesti ottaen voi puhua tunnistamisen ja tunnustamisen ongelmasta. Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kuvat vastasivat parhaiten toisiaan *karsiutujilla*. Hakiessaan apua asiakas tunnisti ongelmansa ja tunnusti, ettei selviä omin voimin. Voimavarakeskeinen työote vastasi asiakkaan resurssien ja/tai niiden hallinnan puutteeseen, minkä jälkeen asiakas saattoi tulla toimeen omillaan. Asiakkaan ja sosiaalityöntekijöiden päätavoitteet olivat riittävän samansuuntaisia, jolloin asiakas saattoi kokea jopa kontrollin tueksi. Kun ratkaisut olivat näköpiirissä, oli myös puhe ratkaisupuhetta (vrt. Arnkil & Erikson 1996, 205).

Asiakkaan ei ollut kuitenkaan aina helppo tunnistaa ja tunnustaa avun tarvettaan. Ongelmana saattoi olla esimerkiksi se, ettei hän tiennyt, mistä hakea apua tai hän ei ollut yrityksistään huolimatta saanut apua, kun haki sitä väärästä paikasta (vrt. Enemmän kohteena... 1987, 35—36). Näytti siltä, että myöskään palveluverkoston muiden yksiköiden ei ollut helppo tunnistaa ongelmia ja ohjata asiakkainaan olevia perheitä hakemaan apua oikeasta paikasta oikeaan aikaan, sillä lastensuojeluasiakkaina tulivat perheitä, joissa ongelmat olivat ennättäneet kasautua ja pitkittyä niin, ettei perheen auttaminen ollut enää yksinkertaista. Silmiinpistävää oli esimerkiksi se, että ala-asteen koulu oli vain harvoin lastensuojeluilmoituksen tekijänä. Eikö opettajilla ollut riittävästi tietoa lastensuojelun palveluista ja erityisesti ennaltaehkäisevän lastensuojelun mahdollisuuksista? Oliko perhe saanut ennaltaehkäisevää tukea yleiseltä palveluverkostolta?

Kuvien kohtaamattomuus ei koskenut kuitenkaan vain vaihetta, jolloin yksilö tai perhe ei vielä ollut sosiaalihuollon asiakkaana, vaan myös sosiaalihuollossa asiakkaan todelliset ongelmat saattoivat jäädä tunnistamatta ja tunnustamatta. Ongelmia ei joko havaittu, niistä ei oltu varmoja tai asiakas kiisti ongelmien olemassaolon. Ongelmia ei tällöin kirjattu ylös, vaan ne tulivat asiakirjoissa esiin rivien välistä osana syrjäytymisprosessia ja tulivat vasta myöhemmässä vaiheessa myös julki lausutuiksi. Kun ongelmia ei tunnistettu ja tunnustettu tuli apu jälkijunassa.

Ongelmien tunnistaminen saattoi olla myös ylilatautunutta. Erilaisia riskejä pidettiin itsensä toteuttavina ennusteina ja ongelmia nähtiin myös siellä missä niitä ei ollut. Sosiaalityöntekijä ei ainoastaan kuvaillut asiakirjoissa tietynlaisia todellisuutta, vaan oli omalla toiminnallaan mukana tietynlaisen todellisuuden hahmottamisessa

ja tuottamisessa (Jokinen ym. 1995a, 12—14). ”Viranomaiset tuntuvat tietävän meitä paremmin meidän asiat” (Forssén 1993, 135). Kun asiakas ja sosiaalityöntekijä eivät olleet kohdanneet syrjäytymisprosessin samassa vaiheessa oli heidän tavoitteidensa välillä ristiriita, joka saattoi saada asiakkaan vetäytymään vuorovai-
kutuksesta, vaikka apu olisikin ollut tarpeen.

Kysymys ”kohtaavatko kuvat?” liittyy paitsi asiakkaan ja sosiaalityöntekijän tul-
kintoihin tilanteesta myös tutkimuskohteen ja tutkijan väliseen suhteeseen. Sosiaa-
lihuollon asiakirjojen tutkiminen on tulkitun tulkitsemista ja tietynlaisen sosiaalisen
todellisuuden hahmottamista. (Jokinen ym. 1995a, 22; ks. Seppänen 1997, 49.)
Tutkimukseni ollessa kesken ovat tulkinnat vielä alustavia ja jatkuvan uudelleen-
määrittelyn alaisia jatkaessani tutkimusmatkaa. Joudun kulkemaan vielä monia
polkuja uudelleen, koska olen kääntynyt niiltä tässä vaiheessa kesken takaisin
jolloin esimerkiksi nuorisohuollon asiakkaan syrjäytymisen portaat ovat jääneet
vähälle huomiolle.

Jatkaessani matkaa pyrin tarkentamaan kokonaisuudesta muodostuvaa kuvaa
liikkumalla kokonaisuuden ja osien välillä (Pietilä 1984, 117—118). Tarkastelen
jokaista yksityiskohtaa osana laajempaa kontekstia, kuten tietyn tutkittavan koko
tarina, koko aineisto sekä erilaiset teoreettiset ja metodologiset lähestymistavat ja
aikaisempien tutkimuksien tuottama tietovarasto. Samalla pyrin tarkentamaan ko-
konaisuudesta muodostuvaa kuvaa yksittäistapausten esiin tuomilla uusilla näkö-
kohdilla. Tämänkaltaisen analyysin tehtävänä on auttaa meitä näkemään se, mikä
on avoimena silmiemme edessä, mutta mitä emme kuitenkaan ehkä näe (vrt. Joki-
nen ym. 1995a, 22).

*”Eikö suomalaisen kilpailukyvyyn takaaminen edellytä
että opetellaan lukemaan myös niitä telefakseja
joita lapset olemuksellaan lähettävät*

*eikö tulevaisuuteen investoiminen edellytä edes välttävää kuullun ymmärtämistä
myös siinä kielessä jota seuraava aikuispolvi
jokeltelee laulaa kiroilee kuiskaa tai huutaa kodeissa ja kaduilla*

*eikö kansallisen elinvoimaisuutemme nouse lapsista jotka ihollaan muistavat
minua ymmärrettiin minua kuunneltiin minut otettiin todesta”
(Irja Askola 1990, 54)*

TIEDON TIE SYRJÄYTYMISEN KOKEMISESTA PÄÄTÖKSENTEON PERUSTAKSI

- *Kuinkas kauan herrat luulee korpisoturin keikkuvan näillä annoksilla.*
- *Luulee. Ei ne mitään luule, ne tietävät. Ne on laskeneet kalorit, taikka mitä perkeleitä ne on. Menes valittaan nälkääsi niin lyödään semmonen rätinki eteesi, jossa todistetaan, että sinulla ei voi olla nälkä. (...)*
- *Mää en tiär semmottois kaloreist yhtikäs. Mun suoalen vaan sanova et niit on surkkia vähä.*

Vuonna 1941, jolloin tuntemattomat sotilaat kävivät kyseisen keskustelun, suomalainen yhteiskunta käsitteli tietoa varsin eri tavalla, ainakin erilaisilla välineillä, kuin nykyään. Ylipäätään tietoa käsiteltiin päätöksentekokoneistossa vähemmän kuin 1990-luvulla leipäjonojen aikakaudella. Päätöksentekokoneiston toiminnan logiikka ei kuitenkaan ole riippuvainen pelkästään siihen syötetyn tiedon määrästä. Oleellinen osa tämän päivän kansanvaltaista päätöksentekojärjestelmää on prosessi, jossa hajanainen tietomassa jäsentyy oleelliseksi tiedoksi. Niin nuorisopolitiikan kuin nuorisotutkimuksenkin kannalta on tärkeään tuntea tämän prosessin toimintaa, jotta nuorten elinolojen kehittämisen kannalta olennaista tietoa kyetään saattamaan päätöksentekijöiden tietoon.

Aikamme yhteiskuntaa kuvataan monilla määreillä: tieto-, informaatio-, tietotekniikka-, viestintä-, osaamis-, koulutus-, kulutus-, vuorovaikutusyhteiskunta jne. Etuliitteestä huolimatta määrittelyt sisältävät samoja aineksia: yksilöllisyys, kommunikatiivisuus, tietointensiivisyys ja erityisesti usko tietoon keskeisenä tulevaisuuden tekijänä. Pyrkimättä kyseenalaistamaan tiedon merkitystä tulevaisuuden tekijänä sinänsä, on aiheellista kuitenkin kysyä, johtaako informaation määrälliseen lisäykseen perustuva tietoyhteiskunta viisauteen.

Näitä kysymyksiä analysoidessaan yhteiskuntatutkija kirjoittaisi varmasti paljonkin tiedon kontekstisidonnaisuudesta ja eri diskurssien välisistä suhteista. Tässä artikkelissa tyydytään kuitenkin eritellään lähinnä käytännön kokemuksiin perustuen niitä vaiheita, joissa nuorten elämäntilanteita koskeva sekalainen tieto jäsentyy hallinto- ja päätöksentekokoneiston käyttämäksi tiedoksi. Paljon puhutun tietoyhteiskunnan rakentamisen on toivottu avaavan myös päätöksentekojärjestelmille uusia mahdollisuuksia hallita entistä laajempia ja monipuolisempia tietomassoja. Ennakkoluulojen ja asenteiden vaikutuksen on toivottu vähenevän, kun ”oikeaa tietoa” asioista saadaan enemmän.

Tietoyhteiskunnan rakentamisen pääpaino on toistaiseksi ollut laitetekniikan kehittämisen ja välinehankintojen resursoinnissa. Tekniikan huippusaavutusten käytäntöön soveltamisessa törmätään poikkeuksetta paradokseihin ja prosessin

lopputulos paljastuukin usein lähes vastakkaiseksi tavoiteltuun asiointilaan nähden. Kymmenen vuotta sitten jotkut uskoivat ilmeisen aidosti paperittomaan toimistoon, kun ensimmäiset mikrotietokoneet alkoivat korvata kirjoituskoneita. Tänä päivänä on nähtävissä, että tietotekniikan kehitys on moninkertaistanut toimistojen paperimäärän. Asiakirjoista ja niiden luonnoksista tulostetaan ja monistetaan kymmeniä eri versioita ja paperipinot työpöydällä kasvavat. Paperiton toimisto ei ole enää edes vitsin arvoinen lausahdus. Miten mahtaa käydä tavoitteille lisätä olennaisen tiedon merkitystä päätöksenteon valmisteluprosessissa? Tiedetäänkö leipäjonoissa seisovan eläkeläisen tai toimeentulotukea jonottavan nuoren todellisesta elämäntilanteesta päätöksentekojärjestelmän huipputasolla sen enempää kuin vuonna 1941 armeijan esikuntaportaassa korpisoturien suolten murinasta?

1. Koettua vai tiedettyä?

Tiedon matka yksittäisen ihmisen henkilökohtaisesta kokemuksesta todetuksi tosi-asiaksi päätöksentekijän pöydälle on pitkä. Tieto valikoituu, suodattuu, painottuu ja värityy moneen kertaan tällä matkalla. Lisäksi päätöksentekijä yrittää arvioida tilannetta suhteessa johonkin suurempaan ja ylevämpään kysymykseen kuin käsitellä yksittäistä asiaa sinänsä. Tällöin yleiset näkökannat syrjäyttävät yksittäisten ihmisten tai vähemmistöryhmien huolet. Poliittisesti hyväksyttävää on vedota ongelman rajallisuuteen tai ongelmajoukon suhteelliseen pienuuteen. Päätöksenteossa asioita priorisoidaan aina enemmistöjen hyväksi.

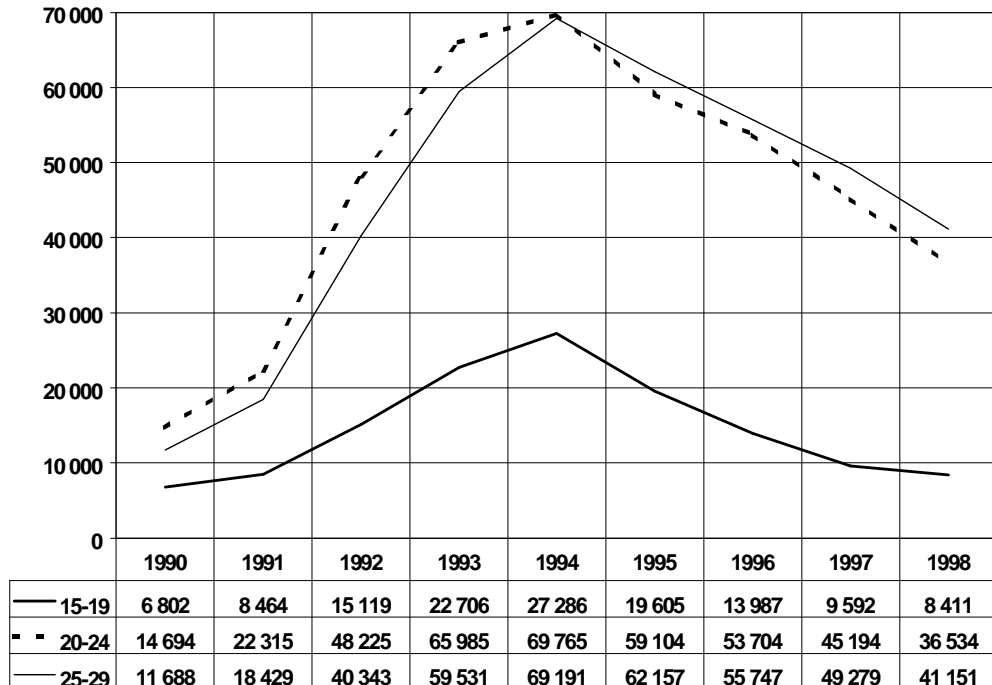
Vuonna 1941 korpisoturi itse vakuuttui nälkäongelman olemassaolosta omien kokemustensa kautta kuunnellessaan suoltonsä murinaa. Esikunnan herroilla oli pöydällään tärkeämpiä asioita kuin eritellä tietoa sotamiesten suolten murinoista; kysehän oli koko isänmaan tulevaisuudesta. Tilastojen mukaan sotamiehen päiväannos näytti riittävältä, joten valituksiin voitiin antaa perusteltu vastaus ja todeta nälän olevan joko aiheeton valitusta ja taistelutahdon murentamiseen tähtäävää provokaatiota. Ongelmia ei esikuntaportaan mukaan ollut. Ja vaikka olisi ollutkin, niin pahimman varalle oli vielä rakennettu turvaverkko, rautaisannokset, joihin sai kajota suurimman hädän tultua. Sotamiesten suolten murinan ei nähty antavan aihetta muuttaa vakiintunutta käytäntöä ja esikunnan käytössä olleen virallisen tiedon mukaan koko ongelmaa ei ollut edes olemassa.

Nälkäongelma näyttäytyi korpisotureille ja herroille varsin erilaisena, ja suhtautuminen siihen ratkaistiin kunkin käyttämän tiedon jäsentelyssä. Sotamiehille tieto oli itse koettua ja välitöntä. Esikuntaportaan herroille korpisoturiin valituksista koottiin ensin tietoa, jota välitettiin ja jäsenettiin matkanvarrella mahdollisimman tarkoituksenmukaiseen muotoon. Kun tämä suodatettu tieto yhdisteltiin muihin käytettävissä oleviin tosiasioihin ja puettiin isänmaan asian kannalta tarkoituksenmukaiseen muotoon, näytti sotamiesten suolten murinasta huolehtiminen palvelevan enemmän vihollisen kuin isänmaan asiaa.

Mutta minkälaisella mekanismilla nuorten elämäntilannetta koskevaa tietoa jäsenetään päätöksenteon käyttöön tämän päivän Suomessa? Julkisuudessa käytetyimpiä nuorten elinolojen kuvaajia ovat työttömyystilastot. Nuorisotyöttömyyttä mitataan alle 25-vuotiaiden työttömyysasteella ja absoluuttisilla luvuilla nuorten työttömien määrästä. Tämän päivän nuoren elämäntilanteet taipaleella vanhempien kodista omaan pesään polveilevat kuitenkin monivaiheisesti, eikä triviaali työllinen-työtön -tarkastelu kerro näistä vaiheista kovinkaan paljon. Silti poliittisessa keskustelussa vedotaan mieluiten yksinkertaisesti työttömyyden määrää kuvaaviin lukuihin. Hallintokoneistossa ei ole ollut erityistä intressiä kehittää nuorten elämäntilannetta monipuolisemmin tarkastelevia järjestelmiä, sillä lähtökohdaksi on otettu nuorisotyöttömyyden nujertaminen. Poliittiseksi tulokseksi riittää täten työttömyy-

den merkittävä aleneminen työttömyystilastojen valossa. Siitä miten nuorten elämäntilanne muilta osiltaan on muuttunut, ei tarvitse tietää mitään.

Näitä näkökulmaltaan suppeita työttömyystilastoja tarkasteltaessa voidaan havaita, että suomalaisten nuorten työllisyystilanne on parantanut selvästi viimeisten kolmen, neljän vuoden aikana. (Kuvio 1.)

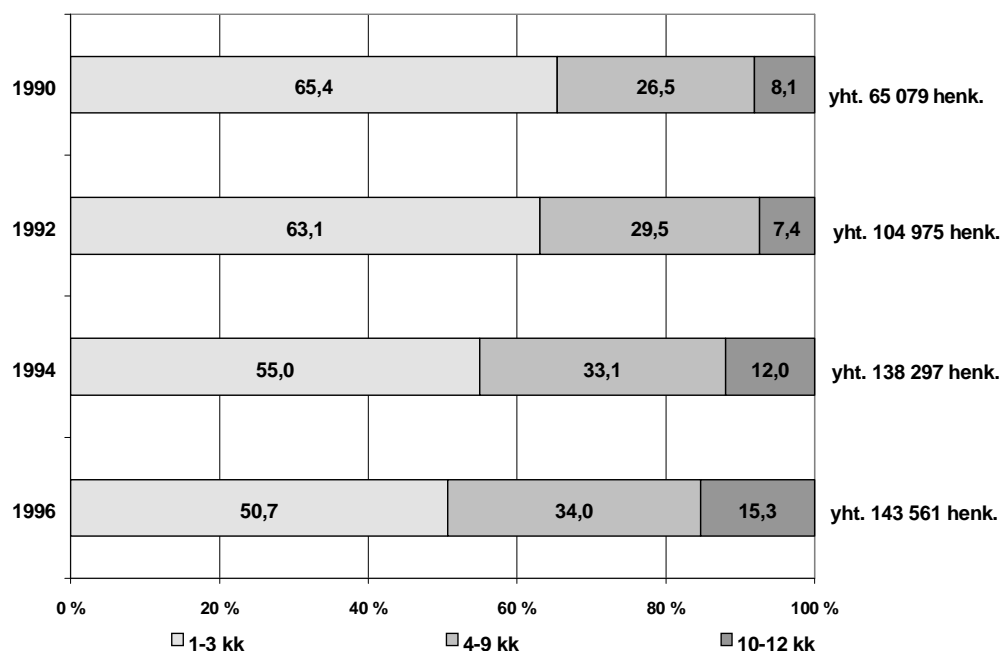
Kuvio 1. Nuorten työttömien määrä tarkasteluvuosien 1990—1998 helmikuun lopussa (Työministeriö 1990—1998).

Työttömien nuorten määrä on puolittunut ja koulutustarjontaa on lisätty. Toisin väittäminen antaisi Suomen tilanteesta ulospäin liian synkän kuvan ja maamme sisällä se palvelisi opposition asiaa enemmän kuin vastuullisen hallituksen. Mutta mitä työttömyyden määrää kuvaavat luvut kertovat nuorten elämäntilanteen kokonaisuudesta ja moninaisuudesta?

Tarkastelunäkökulmien suppeus ja ylimalkaisuus esimerkiksi nuorisotyöttömyyttä kuvaavissa tilastoissa johtaa myös helposti tilanteeseen, jossa toimenpiteitä aletaan suunnata jollekin tietylle tilastonikkareiden erottelemalle ikäryhmälle erikseen. Erityistoimenpiteiden tarpeellisuutta perustellaan niiden kohteeksi tarkoitettujen ryhmien iän eikä elämäntilanteen erittelyyn tukeutuen. Näin esimerkiksi työmarkkinatuessa on kynnys 25 ikävuoden kohdalla; opintotuessa on ollut useita kynnyksiä 17—20 ikävuosien välillä. Miten päättäjät voivatkaan tietää, että jonkun 19-vuotiaan elämäntilanne on niin erilainen kuin vastikään 20 vuotta täyttäneen? Tilastoluokitukset, ikäraajat ja muut vastaavat kynnykset näyttävän elävän osin omaa elämäänsä ja heijastuvat poliittiseen päätöksentekoon asti. Jos tilastollisista syistä tarkastelujoukoksi rajataan vaikkapa 20—24-vuotiaat, niin pian hallintokoneisto tekee esityksen toimenpiteeksi juuri tätä ikäryhmää koskien, perustellen esitystään mekaanisilla ikärajoilla; ei toimenpiteen kohteeksi joutuvien henkilöiden elämäntilanteeseen liittyvillä seikoilla. Täten tutkimuksissa käytettävien luokittelujen ja jaottelun kanssa kannattaa olla tarkkana, sillä niistä tulee varsin helposti osa päätöksentekoa ohjaavaa määrittelyä.

Julkiseen keskusteluun osoitetuissa työttömyystilastoissa olisi syytä selkeästi erotella edes alle 20-vuotiaat ja alle 25-vuotiaat ikäryhmät toisistaan. Samoin tarkastelu olisi syytä ulottaa 30-vuotiaisiin asti. Tällöin saataisiin edes hivenen tarkempi kuva nuorten työllisyystilanteesta. Myös erittelyt siitä, miten koulutuksensa päättäneiden nuorten elämäntilanteet ovat muuttuneet, olisi paikallaan. Samoin nuoren sosiaalisella taustalla, asuinpaikalla ja sukupuolella on oma merkityksensä työttömyyslukuja tulkittaessa. Erittäin harvoin tämänkaltaisia erittelyjä kuitenkaan näkee käytettävän.

Näiden tietojen valossa työllisyyden hoidon painopisteen siirtäminen muihin ikäluokkiin näyttäisi perustellulta. Painopisteasetteluihin tulee kuitenkin uutta väriä, jos perusteluihin lisätään muutamia tietoja lisää. Tarkasteltaessa esimerkiksi nuorten osuutta tuloluokittain tai vaikka veronmaksajina, antaa se kokonaisuudesta sangen toisenlaisen kuvan. Tilanne näyttääkin nuorten osalta äskeistä ongelmallisemmalta. Huolenaiheita löytyy lisää, jos taustatietoihin lisätään vielä tilastoja työelämän ja koulutuksen ulkopuolelle jääneistä nuorista ja toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaiden määriä nuorista ikäryhmistä. (Kuvio 2.)

Kuvio 2. Toimeentulotuen saajien määrän ja keston muutos alle 30-vuotiailla vuosina 1990—1996 (Toimeentulotuki 1996).

Tämän päivän Suomesta koottujen tilastotietojen valossa tulonjako maassamme on yksi maailman tasaisimmista, vaikka viimeisen parin vuoden aikana tuloerot ovatkin hieman kasvaneet. Kokonaisuutta tästä näkökulmasta tarkastellen suomalaisilla menee hyvin. Kuitenkin toimeentulotukea saavien määrä ja tukijakson kesto ovat kasvaneet jatkuvasti. Kumpaan tietoon päätöksentekijän tulisi ratkaisunsa perustaa? Ja mille hallintosektorille ongelman käsittely ylipäätään kuuluu? Keskenään ristiriitaisten näkökulmien valintatilanteessa ratkaisu syntyy usein päättäjän arvomaailman mukaisesti. Tiedon määrällinen lisääntyminen johtaa väistämättä myös valintatilanteiden lisääntymiseen. Tällöinhän arvolähtökohtien vaikutus päätöksentekotilanteissa korostuu entisestään päivittäisistä oletuksista huolimatta.

Yhteiskunnallisen päätöksenteon tukena on tällä hetkellä ennennäkemättömän laaja tietomäärä. Jokaisen vakavasti työhönsä paneutuvan päätöksentekijän tai virkamiehen kuulee valittavan ajan puutetta ja sitä, ettei ennätä tutustua työnsä kannalta edes oleellisimpaan materiaaliin. Tiedonhallintatekniikat ovat kehittyneet vauhdilla ja edessä olevasta tietokoneesta löytyy linkkejä mitä erilaisimpiin tietokantoihin ja tiedostoihin.

Silti useat päätökset tehdään edelleen varsin suppean tiedon varassa. Välillä ennakkoluuloilla näyttää olevan sitä suurempi vaikutus, mitä laajempi tietovaranto käsiteltävänä olevan asian takaa löytyy. Ehkä ilmiölle on löydettävissä jonkinlainen inhimillinen selityskin: omia tuntemuksia ja näkemyksiä on helpompi hallita ja tukeutua ratkaisuisaan niihin kuin etsiä perusteita jäsentymättömästä tietomassasta, jonka alkuperästä ja luotettavuudesta ei ole takeita. Päätöksenteon perustana käytettävää tietoa valikoidaan ja jäsennetään aina ja joka tapauksessa itse päätöksen perustelemiseksi; ei niinkään kuvaamaan jotakin ongelmaa sinänsä. Informaation jäsentämisellä tiedoksi on täten aina vallankäyttöön kytkeytyvä ulottuvuus. Postmodernin ajan pirstaleisuutta ja yksilöllisyyttä korostavat painotukset ovat entisestään lisänneet tämän kaltaista tiedon jäsentämistapaa. Jos jo lähtökohtaisesti oletetaan kokonaisvaltaisen tarkastelun olevan joko mahdotonta tai epätarkoituksenmukaista, valikoituvat näkökulmat aina rajoittuneesti. Joku kuitenkin ratkaisee tiedonjäsentämisen tavat ja painopisteet.

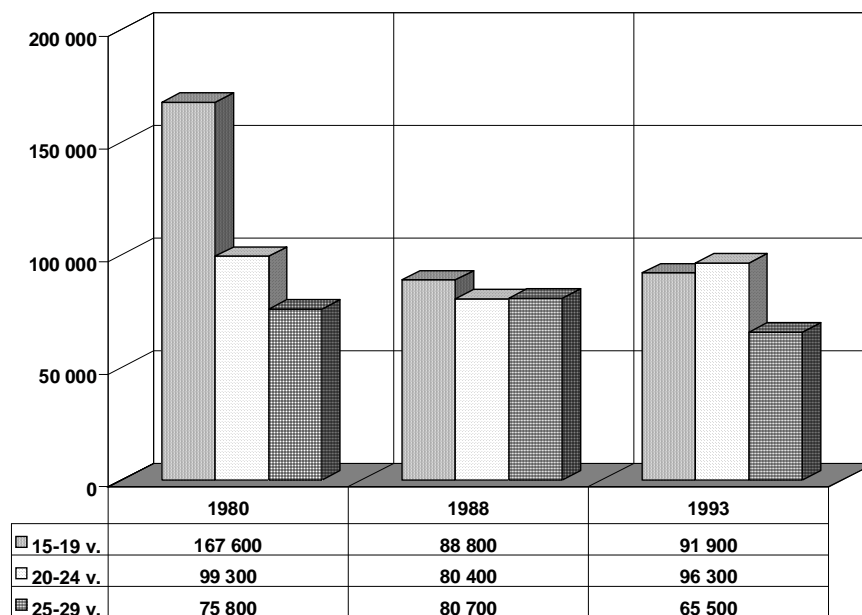
Tutkimusten, tilastojen ja muiden päätöksentekokoneiston käyttöön tuotetuilla aineistoilla ja niiden tulkinnoilla on aina vallankäytöllinen ulottuvuutensa. Tietomäärän lisääntyminen voimistaa myös tätä ulottuvuutta. Erilaisista sirpaletiedoista on mahdollista koota tarkoituksenmukaisia pakkauksia kutakin tarvetta varten. Olenaista ei niinkään ole se, mitä perustiedot itse ongelmista kertovan vaan se, kuka tietomassa jäsentämisen ja valikoinnin tekee. Musta saadaan näyttämään valkoiselta ja punainen siniseltä sopivia suodattimia käyttäen. Paradoksaalisesti tiedon määrän lisääntyminen saattaa johtaakin päätöksenteon kannalta olennaisen tiedon määrän vähenemiseen ja näkökulmien supistumiseen. Täten vallankäytön kannalta asiaa tarkastellen voisi väittää, että postmodernina aikana kokonaisvaltaisen tiedonhallinnan merkitys korostuu entisestään.

2. Miten nuorisopoliittisia päätöksiä perustellaan?

Nuorten elinoloja koskevassa päätöksenteossa törmätään edelleen varsin usein perusteisiin, jotka lähemmin tarkasteltuna pohjautuvat enemmän ennakkoluuloihin kuin laajaan olemassa olevan tiedon hyväksikäyttöön. Toisessa ääripäässä vedotaan julkisuudessa olleeseen näkemykseen, jonka mukaan nuoret ovat "sellaisia tai tuollaisia". Toisessa ääripäässä vedotaan omiin henkilökohtaisiin kokemuksiin siitä naapurin työstä tai pojasta joka "tekee sitä ja tätä väärää". Kokemuksiin omista lapsista kuulee harvemmin viitattavan ainakaan silloin, jos kyse on jostakin julkisuuden kannalta epäilyttävästä asiasta. Jos joku sattuu tuntemaan jonkun tuttavaperheen vesan, joka kukaties on nostanut toimeentulotukea, ei se tarkoita, että kaikki nuoret väärinkäyttäisivät sosiaaliturvajärjestelmäämme. Näitä perustelutapoja kuulee käytettävän sangen korkeallakin tasolla; jääköön tässä yksilöimättä, miten korkealla.

Tarkasteltaessa nuorten syrjäytymisen riskeihin ja niiden ehkäisyyn liittyvää päätöksentekoa, ovat molemmat edellä kuvatut perustelutavat ongelmallisia. Ensimmäisen mukaan ylipäätään mitään ei ole olemassa, ellei sitä kohtaan osoiteta julkisessa sanassa mielenkiintoa. Julkinen kuva tämän päivän huono-osaisuudesta tai syrjäytymisestä on sangen ongelmallinen; ainakin se sisältää paljon fiktiivistä ainesta, jonka alkuperä ei ole suomalaisessa todellisuudessa. Ensimmäisenä uh-

kakuvana nuorten syrjäytymisestä nähdään väkivaltaisuuden ja rikollisuuden kasvu. Huono-osaisten ihmisten oletetaan ilman muuta turvautuvan rikollisiin keinoihin ja suuntaavan aktiivisuuttaan väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Tutkimuksiin ja tilastoihin perustuvat havainnot eivät kuitenkaan tue tällaista oletusta. Nuorisorikollisuus tai nuorten kohtaama rikollisuus eivät ole merkittävästi kasvaneet tällä vuosikymmenellä. Tilastokeskuksen tekemien uhritutkimusten perusteella voidaan väittää, että nuoret tuntevat olonsa kadulla turvallisemmaksi nykyään kuin esimerkiksi 15 vuotta sitten. (Kuvio 3.)

Kuvio 3. Rikoksen uhriksi joutuneiden nuorten määrä (Nuorten elinoloindikaattorit 1997).

Mistä myytti syrjäytymisen ja väkivallan yhteydestä on peräisin? Mediaa tietysti kiinnostaa rikollinen ja epäsovinnainen käyttäytyminen ja näin toimivat ihmiset ovat enemmän esillä kuin hiljaisesti syrjään vetäytyvät huono-osaisten. Mutta lienee amerikkalaisilla elokuvillakin ja TV-sarjoilla oma vaikutuksensa. Niissähän silmittömästi riehuvat nuorisojoukot ja muut vähäväkiset turvautuvat laittomin toimiin elantoa hankkiessaan. Myös kokemukset epäsovinnaisesti käyttäytyvästä humalaisesta nuorukaisesta ostarin kulmalla muistetaan. Toiseen, naapurin tytön käyttäytymiseen nojaavaan perusteluun, liittyy myös voimakkaasti henkilökohtaista valikoivuutta. Kuinka monen päätöksentekijän tuttavapiirissä todella on syrjäytymisvaarassa olevia nuoria? Suomalaisessa yhteiskunnassa päätöksentekijöiden joukko on edelleen sosiaalisesti valikoitunut ja tulotasoltaan keskiarvojen yläpuolella. Tuttavapiiriin ei monellakaan kuulu huono-osaista henkilöitä, eikä heidän maailmastaan täten ole voinut muodostua kokonaisvaltaista käsitystä. Päätöksiä perusteltaessa näihin näkemyksiin kuitenkin vedotaan.

Oman ongelmansa maamme hallinto- ja päätöksentekojärjestelmään tuo tiukka lohkoutuminen. Monia ulottuvuuksia sisältäviä kysymyksiä määritellään kunkin tahon erityistarpeista ja poliittisista päämääristä käsin. Nuorten syrjäytyminen on tyypillisesti kysymys, joka ei ole hallittavissa minkään yhden hallinnonalan toimin. Kukin taho tarkastelee nuorta omien päämääriensä mukaisesti etsien hänestä juuri sitä vikaa, jonka kyseinen taho määrätietoisella toiminnallaan ja lisäresursseilla

kykenisi korjaamaan. Ellei tätä tarkasti rajattua vikaa löydy, ei ongelmaa ole olemassa. Mutta mitä tehdään, ellei ongelma sovi minkään tahon määritelmiin?

Nuorisosiain neuvottelukunnan tuottamilla nuorten elinolojen kehitystä kuvaavilla indikaattoreilla ja nuorisobarometrillä pyritään nostamaan julkisuuteen päätöksentekijän tuttavapiiriä laajempaan otokseen perustuvia faktoja nuorten elämäntilanteesta, asenteista ja niiden kehityssuunnista. Keskeisimpänä teemana on nuorten suhtautuminen työhön ja koulutukseen. Edellä kuvattujen kokemusten ja perustelujen varassa nuoret on helppo leimata laiskoiksi ja haluttomiksi osallistumaan heille tarjottavaan koulutukseen tai työhön. Juuri nuoret muka kaipaavat perinteisten työmoralistien mielestä pakkotoimia, joilla veltoilevista pitkätukista koulittaisiin kunnan työhaluisia kansalaisia. Nuorisobarometrin kaltaisten tietojen tuottamisella sinänsä ei ole nuorisopoliittista merkitystä. Vasta tiedoille annettava tulkinta tekee mahdolliseksi käyttää niitä nuorisopoliittisten toimien perustelemiseksi. Siksi on välttämätöntä, että barometrin toteuttaminen on alusta loppuun asti sellaisten nuorisopoliittisten toimijoiden käsissä, joilla on kykyä antaa tuloksille oma tulkintansa ja nostaa se julkisuuteen.

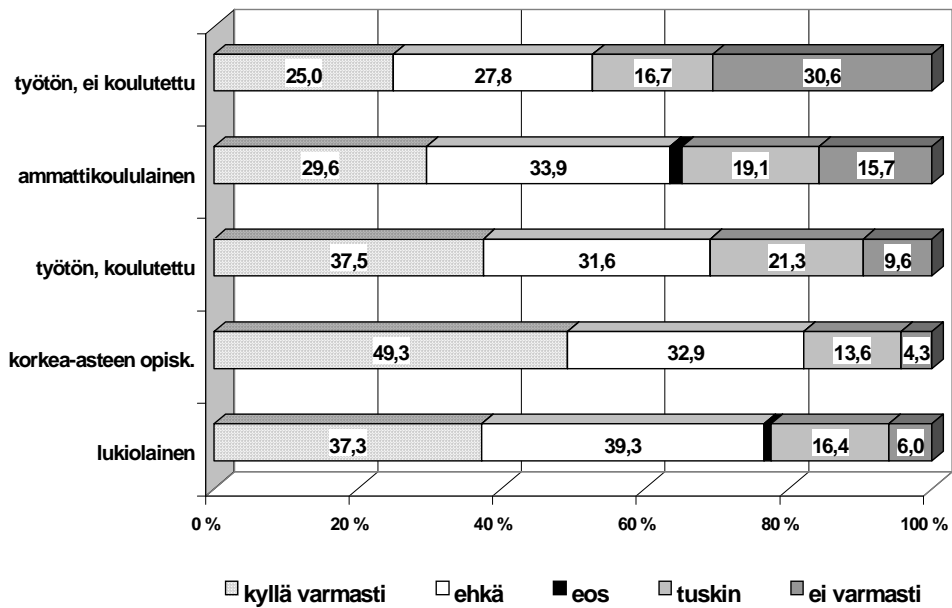
Nuorten elinoloja ja asenteita kuvaavia aineistoja on jatkuvasti kehitettävä ja niihin sisällytettäviä tietoja tarkasteltava kriittisesti, jotta olennaisimmat asiat kyetään nostamaan esille. Siihen tarvitaan vuoropuhelua nuorisotutkimuksen ja nuorisotyön hallinnossa sekä itse nuorisotyössä mukana olevien tahojen kesken.

Mikäli poliittiseen päätöksentekojärjestelmään halutaan syöttää olennaista tietoa nuorten elämäntilanteesta, jolla toivotaan olevan myös päätöksentekijöiden ratkaisuihin vaikuttavaa merkitystä, on kyettävä hallitsemaan koko monipolvinen tie sirpaleisesta tiedosta aina julkisuuteen nostettaviin johtopäätöksiin asti.

3. Nuorten syrjäytymisen riskit tutkimuksessa ja päätöksenteossa

Syrjäytymisen problematiikkaa käsittelevä tutkija tai nuorisopoliittinen toimija joutuu tasapainoilemaan monenlaisten ristipaineiden keskellä. Ongelmaa on kyettävä kuvaamaan ja jäsentämään ilman, että tutkimuksen kohteina olevia ihmisiä tai ryhmiä leimataan voimakkaasti ei-toivotuiksi tapauksiksi. Tutkimuksissa käytetyillä luokituksilla ja määritteillä on taipumus muuttua todellisuudeksi silloin, jos kysymykseen päätetään poliittiselta taholta puuttua. Näin kävi esimerkiksi muutettaessa työmarkkinatukilakia alle 25-vuotiaiden kohdalla. Mistä todella tiedämme, että juuri alle 25-vuotiaat tarvitsivat kyseistä aktivoivaa toimenpidettä, eivätkä esimerkiksi alle 24- tai 26-vuotiaat? Ikäraja ei itse päätöksessä perusteltu mitenkään. Se vain sattui olemaan yleisesti käytössä oleva nuorisotyöttömyyttä luokitteleva tilastollinen luokitusraja ja sopi kyseisellä hetkellä valtiontalouden säästötavoitteisiin.

Keskeinen ongelma nuorten syrjäytymisen riskien ehkäisyssä on ongelman näkymättömyys. Kuten vaimea sotamiesten suolten murina sodan jylinän keskellä jäi herroilta huomaamatta, ei yksinäinen, syrjään vetäytyvä ja alemmuudentunteen valtaama nuori näy Euroopan yhdentymisen tai kansainvälisen kilpailukyyn hallitsemassa julkisuudessa kuin korkeitaan uutislehden marginaalin pienenä itsemurhauutisena. Hän ei ole yhteiskunnallinen uhka tai mahdollisuus; korkeitaan pieni kustannus tai muu haitta. Suomalainen syrjäytyminen ei ole räiskyvää tai näkyvää kadulle suuntautuvaa aktiviteettia, vaan enemmän omaan kuoreen vetäytymistä. Yksinkertaisella tavallaan sen kertoo esimerkiksi nuorisobarometriä vastausten luokittelu vastaajan pääasiallisen toiminnan ja koulutustaustan mukaan. (Kuvio 4.)

Kuvio 4. 15 – 29 -vuotiaiden vastaukset Nuorisobarometrin kysymykseen ”Olisitko valmis osallistumaan julkiseen mielenosoitukseen?” vastaajan pääasiallisen toiminnan ja koulutustaustan mukaan ryhmiteltynä (Nuorisoasiain neuvottelukunta 1996).

Mannerheimin lastensuojeluliiton koordinoiman Nuori-Youth -projektin yhtenä tavoitteena on nuorisotyön toimijoiden, tutkijoiden ja hallinnon vuoropuhelu ja yhteistyö nuorten syrjäytymiskysymyksiin liittyen. Vuoropuhelun ja yhteistyön tarvetta tuskin kukaan kiistää. Tarkoituksenmukaisten toimintamuotojen ja keinojen etsiminen edellyttää kuitenkin eri osapuolilta kykyä ymmärtää saman asian parissa toimivien tahojen erilaisia tarpeita esimerkiksi nuorten syrjäytymisen riskejä käsittelevän tiedon jäsentämisessä ja käytössä. Vaikeasti lähestyttävä moniselitteinen ja näkyvätön kysymys on osattava tehdä oikealla tavalla näkyväksi, jotta vuoropuhelusta seuraisi käytännön toimia nuorten syrjäytymisen riskien ehkäisemiseksi.

Olennaista on rakentaa elävä yhteys ilmiöiden määrällisen tarkastelun ja laadullisen tutkimuksen välille. Määrällisessä tarkastelussa kyetään nostamaan esille kehityssuuntia ja vastaamaan lähinnä kysymykseen *Mitä nuorten elinolojen kehityksessä on tapahtunut?* Laadullisen tutkimuksen tehtävänä on selvittää syvällisemmin *miksi* näin on käynyt. Laadullisen tutkimuksen tulokset on kuitenkin osattava kääntää hallinnon ja päätöksenteon käyttämälle kielelle, joka on pääsääntöisesti määrällistä asioiden rajaamista ja julkiselle taloudelle koituvien kustannusten arviointia. Kyse on nuorten syrjäytymistä koskevan tiedon kokonaisvaltaisesta hallinnasta sekä kyvystä tehdä johtopäätöksiä ja vakavasti otettavia esityksiä päätöksentekijöille.

KOULU(TUS)MAAILMAN RAKENTUMINEN

Seppo Karppinen: Elämyspedagogiikka ja oppilaiden sosiaalinen toimintakyky

Mika Kuitunen ja Merja Miettinen: Siltakoulutusmallit

Juha Valta: Historiallisesta tutkimuksesta ja sen metodista

Elsi Veijola: Koulukokeilu syrjäytymisvaarassa olevan nuoren tukijana

Työryhmän tavoitteena oli saada pidettyjen alustusten pohjalta vastauksia käytännön työskentelyyn kouluissa, sosiaali- ja nuorisotoimessa, erilaisissa projekteissa sekä vapaa-ajan toiminnoissa. Työryhmän jäsenten toimenkuvat ja intressit liittyivät laaja-alaisesti näille tahoille, vaikka projekti- ja tutkimushankkeiden tematiikka liittyikin eri koulutusmuotoihin ja -sisältöihin. Alustusten ensimmäinen teemakokonaisuus liittyi pedagogiseen kehittämiseen, kouluun ja koulussa tapahtuviin kehittämishankkeisiin, joiden välityksellä tarkasteltiin tutkimisen ja käytännön problematiikkoja. Toinen teemakokonaisuus oli lasten ja nuorten syrjäytymisen historiallisuus ja nykypäivä. Etsittiin yhteyksiä ja ymmärtämystä syrjäytymisen historiallisen tutkimuksen välityksellä saadun tietouden ja nykypäivän välille. Esitelmien aikana ja lopuksi pyrittiin luomaan keskustelua ja herättämään kritiikkiä esitetyistä näkemyksistä ja tutkimustuloksista, jotka suhteutettiin käytännön arkipäivään.

Lyhyesti tiivistäen työryhmä näkee koulu- ja koulutusmaailman rakentumisessa tärkeänä arvioida uudelleen sekä opettajankoulutuksen, opettajan persoonan ja roolin merkitystä käytännön koulutyöskentelyssä. Lapsen ja nuoren kouluttamisessa ei ole varaa jättää huomiotta toimintaan sitoutumisen mahdollisuuksia eri tilanteissa, yli kouluasterajojen ja koulun fyysisten rajojen. On myös huomattava, että lapsen tai nuoren persoonalliset ja sosiaaliset voimavarat, tai niiden puutteet, laajentavat koulu- ja koulutusmaailmaa myös tavallisessa arkielämässä selviytymisen suuntaan. Tällä hetkellä Suomessa on meneillään useita interventioprojekteja, joissa edellä kuvailtuja lähtökohtia pyritään toteuttamaan. Tässä raportissa esitellään niistä muutama.

Tästä raportista jää puuttumaan Opetusministeriön ylitarkastajan Elsi Veijolan alustus Omaura-projektiin liittyvästä tutkimuksesta, jossa hän on tutkinut syrjäytymiskehityksen alkamista ja ongelmien ilmenemismuotoja kouluikäisillä lapsilla ja nuorilla kolmella eri paikkakunnalla Suomessa. Veijolan esitys on artikkelina luettavissa TUHTI -seminaarin julkaisussa *Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen* (1997, 133—142).

1. Elämyspedagogiikka – vaihtoehto?

Seppo Karppinen kertoi alustuksessaan tutkimusnäkemyksistään ja elämyspedagogiikan soveltamisen käytännöstä ala-asteen erityisoppilaiden sosiaalisen kasvun tukemisessa oululaisessa erityiskoulussa. Elämyksellistä opetusta, kuten retki-, leirikoulu-, ulkoilmaliikunta-, kerho-, juhla-, kotiseutu-, puutarha-, ympäristö-, näytelmä-, bändi- ja kulttuuritoimintaa, on harjoitettu kautta suomalaisen koulutushistorian eri muodoissaan, mutta varsinainen elämyspedagogiikka sisältöineen ja teoreettisine taustoineen on ollut pitkään tuntematon opetusnäkemys suomalaisessa kasvatustieteen ja pedagogian keskustelussa. Vasta viime vuosina siitä on uskallettu puhua yhtenä pedagogisena vaihtoehtona yhä kiristyvässä tietopainotteisessa koulujärjestelmässämme, jonka monissa yhteyksissä on todettu tasapäistävä ja jopa passivoivan tiedonhaluisen oppilaan. Elämyspedagoginen oppimistapahtuma on kokonaisvaltainen ja vaatii opettajalta ja koululta avoimen oppimisprosessin ymmärtämistä ja hyväksikäyttöä. Sirpaleisen, valmiiksi pureskellun ja säilytetyn tietokeskeisyyden sijasta elämyspedagogiikassa oppiminen on kokonaisvaltaista, sosiaalista, vastuullista ja persoonallista.

Etenkin sopeutumattomuudesta ja käytöshäiriöistä kärsivien lasten ja nuorten koulunkäynti on haaste suomalaiselle koulutuspolitiikalle. Käytöshäiriöt lienevät osa suurempaa problematiikkaa yhteiskunnassa, mutta koulun varhainen sijoitus ja panostus ala-asteikäisiin lapsiin ei liene turhaa tai mahdotonta, eikä vielä tuossa vaiheessa kallistakaan verrattuna laitostunteeseen joutuvan lapsen aiheuttamiin kustannuksiin. Ennen murrosikää aloitetut interventiot ja pedagogis-sosiaalinen panostus riskilapsiin ja heidän elämänlaatussa parantamiseen ja sitä kautta riskiperheiden tukemiseen voi olla koko yhteiskunnan kannalta hyvä sijoitus. Viime aikojen hälyttävät uutiset lasten henkisistä häiriöistä, mielenterveysongelmista ja yhteiskunnan voimattomuus – suurista ponnisteluista huolimatta – tukea näitä heikoimpia, ovat järkyttävää luettavaa. Lapsiin, heidän masentuneeseen, turhautuneeseen ja itsetunnon heikkoon persoonallisuuteensa on myös koulun voitava vaikuttaa tehokkaammin. Koulua, oppiaineita ja opetusta on kehitettävä mielekkääksi. Myös luokan- ja aineenopettajankoulutus on suuren haasteen edessä. Opettajalta vaaditaan yhä enemmän terapeutista ja sosiaalipedagogista asennoitumista pedagogisten taitojen lisäksi.

Erilaiset syrjäytymistä vastaan taistelevat organisaatiot, kuten Settlementiliike, Outward Bound -yhdistys, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, nuorisoseurat ja -järjestöt, urheiluseurat ja seurakunnat tekevät osaltaan arvokasta työtä. Myös kunnat ja kaupungit tuntuvat sijoittavan varoja sosiaaliseen vapaa-ajan toimintaan. Mutta tavoittavatko nämä järjestöt niitä ”tulevia syrjäytyjiä”, marginaalilapsia tai -nuoria? Eivätkö näiden järjestöjen toiminnassa ole useimmiten mukana vain aktiiviset, iloiset ja terveet lapset ja nuoret? Olisi arvokasta saada marginaalilapsille ja -nuorille jokin epävirallinen harrastusjärjestö, jonka avulla myös vapaa-ajan toiminta olisi järkevää. Olisi myös hyvä tietää, missä on vika, jos lasta tai nuorta ei kiinnosta mikään toiminta. Tällaista nuorisoa on yhä enemmän liikkeellä.

Elämyspedagogiikka opetusprosessina

Elämyspedagogiikka (saks. Erlebnispädagogik; engl. Experiential Education) perustuu monilta osin saksalaisen reformipedagogin Kurt Hahnin (1886–1974) elämysterapiaan sekä opetus- ja oppimisajatuksiin. Hän halusi aikoinaan myös yksipuolisen tiedonpanttämisen tilalle vaihtoehtoisen koulun. Hänen mukaansa lasten, nuorten ja yhteiskunnan kehitykselle vaarallisimpia myrkkyyjä olivat jo 1900-luvun alussa ”kehollinen rappio, huolehtimisen puute, toimeliaisuuden puute ja osallistumattomuus”, jotka johtuivat osaltaan senaikaisesta koulutuskulttuurista.

Näitä neljää sivilisaatiosairautta vastaan oli hahnilaisella kasvatuksella oma tehtävä: pedagogiset metodit, jotka liittyivät kehon harjoitteluun ja ”treenaukseen”, projekteihin ja hankkeisiin, retkiin ja palvelutehtäviin.

Seuraavassa sovelletaan teorian ja käytännön elämyspedagogisen oppimisprosessin tilannetta ja etenemistä. Kuvaus perustuu Kolbin (1984) ja Deweyn (1951) näkemyksiin kokemuksellisesta oppimisesta:

1. Oppimisprosessi alkaa oppilaasta, joka toimii ryhmässä vuorovaikutuksessa opettajan ja vertaisoppilaiden kanssa.
2. Yhteiselle ryhmäkokemukselle on löydyttävä sopiva ympäristö tai paikka, joka voi olla koulun lähimetsä, kallio, puisto, puro, joki tai luminen pelto.
3. Ympäristössä toimitaan aktiivisesti pään, sydämen ja käden välityksellä eli hyvin kokonaisvaltaisesti, eikä ainoastaan vastaanottamalla valmiiksi pureskeltua tietoa, kuten usein tapahtuu perinteisessä koulupedagogiikassa. Vähitellen – ryhmän vaatimusten ja taitojen, tietojen ja vastuun kasvaessa – ympäristöä tulee laajentaa. Silloin on mahdollista lähteä kävelemään, seikkailemaan, retkille, jopa ryhtyä suunnittelemaan leirikoulua tai matkaprojektia, jotka tosin vaativat myös rahaa. Ryhmä joutuu toimimaan kuten pienoisyhteiskunnassa tulisi: miettien, analysoiden, suunnitellen, toimien, hyväksyen toinen, kuunnellen toista, työskennellen yhdessä yhteisen päämäärän eteen – mutta ennen kaikkea kiinnostuen ja aktivoituen itse tiedon ja ymmärryksen hankintaan. Tässä mielessä elämyspedagoginen näkemys sopii sekä lahjakkaille että vähemmän lahjakkaille, sosiaalisille ja ei-sosiaalisille, liikunnallisille ja kömpelöille lapsille ja nuorille. Lähtökohtana on luonnollisesti opettajan ja koulun valmius kehittää pedagogiikkaa elämykselliseksi ja kyky tuntea oppilaiden tarpeet, vahvuudet ja persoonallisuuden ominaisuudet, joille löytää kasvattavia elämysympäristöjä.
4. Ryhmälle luodaan ongelman ratkaisutilanne, jossa toteutuu ns. kokemuksellinen sykli: koetaan elämys – tarkastellaan, havainnoidaan – käsitteellistetään elämys – toimitaan aktiivisesti uudessa tilanteessa – koetaan uusi elämys jne. Ongelmanratkaisutilanne on suunniteltava etukäteen. Se taas riippuu opetus-suunnitelman sisällöstä, oppilaiden tarpeista, teemasta ja ns. didaktisista suunnitelmista, kuten opetustavasta, opetuksessa käytettävästä vaikutuskannavasta ja erilaisista ohjaustekniikoista sekä oppimisen heijastusvaikutusten tarkastelusta. Ongelmanratkaisutilanteesta muodostuu laajempi kokonaiselämys.
5. Kokonaiselämys on siis muodostunut induktiivisesti prosessina pohdinnan välityksellä useista osaelämyksistä. Tällöin pohtimista ja asioiden tarkastelua voidaan kutsua ”liimaksi”, jolla elämyspalaset yhdistetään kokonaisuudeksi. On toki mahdollista kokea ensin vaikuttava kokonaiselämys, jota deduktiivisesti pilkotaan osiin ja kerrataan taaksepäin tarkastellen.
6. Prosessi etenee haluan ja tahtoon kokea jälleen uusi elämys, josta siirrytään uuden ongelmanratkaisutilanteen välityksellä uuteen kokonaiselämykseen. Näin prosessi jatkuu ja kehittyy laajempaan ja syvällisempään eteenpäin. Tällaisessa prosessissa voidaan elämystä kutsua ”prosessin hiivaksi”, joka saattaa alkuun oppimisprosessin. Opettaja toimii prosessin tukijana, auttajana, neuvojana, kun hän on aluksi itselleen selkiyttänyt ohjaustavan, jota käyttäen lapsi myöhemmin oppii ja ymmärtää.

Sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen

Elämyspedagogiset menetelmät kasvatuksessa ovat ikivanhaa perua. Antiikin ajoista lähtien lapsia ja nuoria on kannustettu haasteellisiin ja outoihin (ongelmanratkaisu)tilanteisiin, joista heidän oli selviydyttävä. Oulun Kajaanintullin erityiskoulussa vuosina 1993–1996 (jatkuen edelleen) toteutetun elämyspedagogiikan läh-

tökohtana on opettajan ”elämypedagoginen” ihmiskäsitys: hyväksyä oppilas sellaisena kuin hän on, sillä jokaisessa ihmisessä on jotain hyvää, jota kehittämällä hänen itsetuntonsa vahvistuu ja hän kokee itsensä tärkeäksi. Toinen näkökohta opetuksessa on se, että koulun on vastattava haasteisiin ja kehityttävä sellaiseksi, että lapsi kiinnostuu monipuolisesta itsensä kehittämisestä – ei ainoastaan internetsurffailusta. Tästä seuraa, että opetuksessa on huomioitava outojen, yllättävien ja haasteellisten toimintojen luominen vaikuttamisen välineiksi. Usein opetus tapahtuukin ulkona – perinteisestä luokkahuoneopetuksesta poiketen – epätavallisissa paikoissa. Opetus sisältää tekoja ja toimintaa, joiden seurauksena oletetaan toimintatapojenkin muuttuvan ja kehittyvän. Elämypedagogiikka jaetaan taideilmaisun, seikkailuliikunnan ja retkiprojektin osa-alueisiin. Taideilmaisun (musiikkitoiminta, näytelmä, käsityöt jne.) avulla lapsen itsetunto ja omien tuntemusten sanallinen ilmaisu vahvistuvat. Hän oppii luottamusta, arvostusta ja hyväksymistä itsestään ja muista oppilaista, jotka liittyvät ryhmän toimintaan. Seikkailuliikunta (kiipeily, melonta, vaellus, yöleiri, pelit jne.) liittyy jo laajempaan sosiaaliseen toiminnantasoon, jolloin oppilas ottaa vastuun itsestään luokan eli pienoisryhmän jäsenenä, vastaa ryhmästä ja luottaa ryhmään. Retkien ja projektien (leirit, luokkaretket, opiskelu- ja työprojektit) merkitys on sosiaalisen toimintakyvyn laajentumisessa käsittämään ympäröivää yhteiskuntaa. Pienryhmässä selviytymisen ja kokeilun jälkeen oppilas on valmiimpi sosiaalisesti toimimaan hänelle oudossa ja laajemmassa sosiaalisessa viitekehityksessä. Hän on valmis vierailemaan ja opiskelemaan projektimaisesti museossa, kirjastossa, tai ottamaan osaa yön yli kestäville leireille. Pienestä toimintakyvystä on kehittynyt laajeneva ja sosiaalisempi toimintakyky, jota lapsi voi hyödyntää myös myöhemmässä, koulun jälkeisessä toiminnassaan varsinaisen yhteiskunnan jäsenenä.

2. Silta-projekti kouluasteiden välissä

Mika Kuitunen ja Merja Miettinen esittelivät alustuksessaan Kuopion kaupungissa toteutettua Silta-projektia, jonka tavoitteena on kehittää uusia välivaiheen koulutusmalleja peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen väliin. Silta-projekti on osittain EU:n tukema poikkihallinnollinen kokeilu. Hallinnollisesti Silta-projekti on yksi Kuopion viidestä kymppiluokasta ja virallisesti se on yksi Jynkänlahden yläasteen luokista. Käytännössä Silta-projektilla on oma budjetti ja oikeus päättää omista asioistaan. Tavoitteena on ”kouluallergisten” peruskoulunsa päättäneiden nuorten tukeminen toisen asteen opintoihin, oppisopimukseen tai työelämään. Projektin avulla pyritään lisäämään nuorten elämänhallintataitoja, auttamaan nuoria löytämään tulevaisuudennäkymiä sekä ymmärtämään oman subjektiivisuuden merkityksen. Tavoitteena on myös kognitiivisten kykyjen ja valmiuksien kehittäminen. Nuori-Youth -organisaatiota ajatellen projektin tavoitteena on lisäksi kehittää verkostotyömalleja, työpaikkaohjaajatoimintaa ja -koulutusta (mentoritoimintaa) sekä menetelmiä välivaiheen koulutukseen.

Kymppiluokkien opiskelijat voidaan karkeasti jakaa kolmeen ryhmään. Ensimmäisenä ryhmänä ovat lukioon tähtäävät nuoret, jotka pyrkivät parantamaan numeroitaan ja ovat motivoituneita koulunkäyntiin. Toiseen ryhmään kuuluvat terveydenhuolto- tai sosiaalialan oppilaitokseen tähtäävät nuoret, jotka odottavat 17 ikävuoden täyttymistä, jotta voisivat hakea oppilaitokseen. Myös tämä ryhmä on sangen motivoitunut koulunkäyntiin. Kolmas ryhmä muodostuu nuorista, joilla ei ole selkeää tavoitetta tulevaisuuden suhteen, ja joiden elämänhallintataidot saattavat olla puutteellisia. Ryhmään kuuluu kouluallergisia ja syrjäytymisvaarassa olevia nuoria, joilla saattaa olla heikko koulumenestys sekä heikot jatkokoulutusvalmiudet. Tähän ryhmään kuuluvilla saattaa olla näköalattomuutta, vähäistä vastuuta omasta itses-

tään ja tekemistään ratkaisuista, kielteinen minäkuva, päihteiden käyttöä, ongelmia kotitilanteessa sekä yhteydenottoja eri viranomaisten kanssa. Silta-projektin nuoris- ta pääosa kuuluu kolmanteen ryhmään.

Projekti perustettiin, koska nykyinen kymppiluokkajärjestelmä ei pysty tukemaan ”kouluallergisia” nuoria, sillä kyseiset nuoret yleensä keskeyttävät luokan tai eivät saa korotettua numeroitaan. Järjestelmä ei myöskään kehitä niitä valmiuksia, joita nuoret eniten kaipaavat selvitäkseen toisella asteella. Tällaisia ovat esimerkiksi sosiaaliset ja elämänhallinnalliset valmiudet. Nuoret eivät myöskään pääse ikänsä puolesta työvoimapolitiittiseen koulutukseen. He voivat joutua odottamaan vähintään seitsemän kuukautta ja käytännössä huomattavasti enemmän päästäkseen työvoimapolitiittisten palvelujen piiriin, mikä tukee heidän syrjäytymiskehitystään. Projektissa on mukana keskimäärin 15 nuorta, ja koulutus kestää kymmenen kuukautta.

Oppilasvalinta Silta-luokille tapahtuu pääasiallisesti normaalin lisäluokkavalinnan yhteydessä. Opinto-ohjaajat antavat informaatiota kaikkien lisäluokkien painotusalueista ja nuori valitsee itselleen parhaiten sopivan. Silta-luokalle hakevilta toivotaan hakemukseen liitettäväksi mm. koulun, oppilashuollon ja erityisnuorisotyön lausunnot. Lisäksi hakijoita tulee mm. oppilashuollon, erityisnuorisotyön ja sosiaalitoimen kautta. Kaikille hakijoille järjestetään haastattelu, jonka perusteella valitaan 10 opiskelijaa. Viisi paikkaa jätetään nuorille, jotka keskeyttävät tai erotetaan toisilta lisäluokilta ja toisen asteen oppilaitoksista tai jotka yksinkertaisesti huomaavat syksyllä, etteivät he ole missään oppilaitoksessa. Tässä raportissa esitetyt opiskelijoiden kommentit ovat lukuvuoden 1996—1997 viimeisellä kouluvuokolla tehdyn kyselyn antia.

Menetelmät

Henkilökohtainen opintosuunnitelma

Jokainen opiskelija tekee ensimmäisen kouluviikon aikana henkilökohtaisen opetussuunnitelman, joka käydään läpi yhdessä opettajan ja ohjaajan kanssa. Tässä Hops-keskustelussa esille tulleet asiat lisätään tarvittaessa suunnitelmaan. Opintosuunnitelmaa käydään läpi useita kertoja vuodessa ja siihen tehdään lisäyksiä ja korjauksia tarpeen mukaan.

Nuori kirjoittaa suunnitelmaan tavoitteet kyseistä opiskeluvuotta ajatellen sekä keinot, joilla tavoitteeseen päästään. Hops siirtää vastuuta omasta opiskelusta nuorelle itselleen, ja vastuun antaminen nuorelle on yksi projektin kantavia voimia. Hops mahdollistaa keskittymisen nuoren itsensä sillä hetkellä tärkeinä pitämiin aineisiin sekä lisää valinnaisuutta. Hops:issa pyritään myös selvittämään nuoren kouluhistoria ja elämäntarina. Kysymysten tarkoituksena on herättää ajattelua ja saada nuori orientoitumaan tulevaisuuteensa ja ymmärtämään omat vaikutusmahdollisuutensa tulevaisuuden suhteen. Tärkeintä siinä on nuoren koulumenestystä selvittävä sivu, johon merkitään päästötodistuksen arvosana kustakin aineesta. Nuori kirjaa tavoitteen tulevalle vuodelle, mikäli hän pyrkii korottamaan arvosanaa, sekä työtavat, joilla hän aikoo päästä tavoitteeseensa. Nuorilla on pääasiassa alimitoitettuja tavoitteita, jonka vuoksi niitä pitää muuttaa monissa tapauksissa ylöspäin kesken lukuvuoden. Tällä luodaan pohja itsenäisen opiskelun suunnitteluun lukuvuoden aikana. Näin eräs nuori esittää näkemyksensä Hops:ista ja niiden toimivuudesta:

”Hops oli tosi hyvä idea. Siitä pystyi seuraamaan mitä täytyi parantaa ja kuinka vuosi oli mennyt. Oli kiva kuinka alkuvuoden vaatimattomista suunnitelmista kasvoi suurempia. Ehkä itse olisin voinut seurata ja lisätä aina välillä omaan Hops:iini. Hops oli myös opettajan kannalta helppo, siihen pystyi tekemään lisämerkintöjä ja seurata kehittymistä vuoden aikana.”

Itsenäinen opiskelu ja vastuu omista opinnoista

Tällä hetkellä lisäluokilla on lain mukaan neljä pakollista ainetta (äidinkieli, toinen kotimainen, ensimmäinen vieras kieli ja matematiikka), muuten opiskelu on sangen vapaasti koulujen harkittavissa. Valitettavasti vapautta ei monissakaan kouluissa käytetä hyväksi, vaan lisäluokalla käydään läpi samoja oppiaineita samanlaisin opetusmenetelmin kuin yläasteella yleensä. Tämä tuskin auttaa varsinkaan niitä nuoria, jotka ovat ”kouluallergikkoja”, minkä vuoksi heidän oppimissaavutuksensa ovat jääneet heikoiksi. Kärjistäen sanotusti ne nuoret, jotka ovat iskeneet yhdeksän vuotta päätään peruskoulun tiiliseinään saavat yhden vuoden lisäaikaa iskeä päätänsä peruskoulun tiiliseinään.

Silta-projektin painopistealueiksi ovat nousseet riittävät sosiaaliset valmiudet, elämänhallintataidot, vastuu omista tekemisistä sekä koulussa että koulun ulkopuolella, opiskelutaidot ja riittävät kognitiiviset valmiudet. Vastuu omista opinnoista on tärkeää, koska hyppy peruskoulusta toisen asteen koulutukseen on suuri juuri tältä osin. Peruskoulussa opettaja pyrkii auttamaan ja huolehtimaan siitä, että tehtävät tulevat tehdyiksi ja siten vastuu opintojen edistymisestä on pääosin opettajalla. Toisella asteella vastuu kouluaikojen noudattamisesta ja opintojen edistymisestä siirtyykin oppilaalle, ja jos hän ei pysty kantamaan vastuuta, on edessä opinnoissa jälkeen jääminen tai keskeytys. Projektissa vastuu opinnoista sekä niiden edistymisestä on siirretty mahdollisimman paljon nuorelle itselleen. Aluksi tukea annetaan enemmän, mutta lukuvuoden lopulla nuoret selviävät mahdollisimman itsenäisesti ja opettajasta tulee opiskelun ohjaaja.

Lukuvuosi jakautuu jaksoihin: viiteen kahden viikon intensiiviopiskelujaksoon, viiteen neljän tai viiden viikon mittaiseen työpaikkaopiskelujaksoon, jolloin nuori on kolme päivää työpaikalla ja kaksi päivää koululla, sekä neljään viiden päivän mittaiseen leiriin. Itse koulupäivä muodostuu kolmesta kahden oppitunnin jaksosta, joista kahdella jaksolla tarjotaan perinteisen tyyppistä opetusta yleensä kahdessa eri aineessa (alkuvuonna pääasiassa neljää pakollista ainetta). Opetukseen ei ole pakko osallistua, mikäli tekee kyseisenä aikana jotain muuta opiskelua edistävää, mutta pääasiassa nuoret haluavat osallistua opetukseen. Koulupäivän viimeisen jakson saa nuori itse suunnitella: se voi olla valinnaisaineen opiskelua tai itsenäistä työskentelyä eri opiskelutapojen mukaan. Oppilas laatii itselleen viikoittaisen tai pidemmän jakson lukujärjestyksen, josta ilmenee mitä ainetta hän kulloinkin opiskelee.

Opiskelutapojen kuvaus

Erilaisia opiskelutapoja ovat perinteisen tyyppinen kontaktiopetus, työpaikkaopiskelu, tenttiminen, tutkielmat, projektityöt sekä opiskeluvierailut. Opiskelutavat ovat samoja, joita nuori tulee tarvitsemaan toisen asteen koulutuksessa. Pelkän opiskeltavan asian lisäksi nuorille pyritään opettamaan eri oppimistapojen käyttö, mistä on etua toiselle asteelle siirryttäessä. Esimerkiksi tenttiin valmistautumista pyritään helpottamaan kertomalla erilaisista lukemis- ja opiskelutekniikoista, tai tutkielmissa vaaditaan mm. lähdeviitteet sekä lähdeluettelot, kuten oikeissa tutkimuksissa kuuluukin. Joskus tulee mieleen oliko tentissä suurempi merkitys Pohjanmaan jokien nimien ulkoa oppimisella vai sillä, että oppii asioita lukemalla niistä itselle sopivalla tekniikalla – tai kummalla on suurempi merkitys nuoren tulevaisuudelle, tutkielmalla metalleista ja niiden ominaisuuksista vai sillä taidolla jonka hän tutkielmaa tehdessään oppii, eli kuinka tietoa voi hankkia ja esittää hankittu tieto järkevässä muodossa.

Kontaktiopetus

Malli on siinä mielessä perinteinen, että opettaja opettaa ennalta suunnitellun asian ja neuvoo oppilaita tehtävien tekemisessä. Uutta mallissa on se, että tehtäviä on runsaasti, ja oppilas tekee niin paljon kuin hän katsoo tarpeelliseksi sekä jaksaa tai viitsii tehdä. Opettaja ei pakota tekemään tehtäviä, joten nuori itse saa päättää, tekeekö hän tehtäviä. Opettaja on luokassa auttamassa ja neuvomassa tehtävien tekemisessä. Jakson jälkeen opettaja ja oppilas arvioivat yhdessä tuntityöskentelyn arvosanan tehtyjen tehtävien ja muiden kurssiin kuuluneiden suoritusten perusteella. Lopulliseen arviointiin vaikuttaa lisäksi kurssin lopussa mahdollisesti ollut tentti. Näin eräs nuori esittää näkemyksensä itsenäisen opiskelun toimivuudesta:

”Luulen että se toimi minun kohdalla ihan hyvin, se on todella hyvä asia että nuorelle annetaan enemmän vastuuta jo ennen opiskelukautta, sillä opiskellessa se vastuun kantaminen tulee kuitenkin eteen, eli se oli sellasta ensivalmennusta tulevaan.”

Työpaikkaopiskelu

Työpaikoilla nuoret tekevät eri oppiaineisiin kuuluvia työtehtäviä varsinaisen työharjoittelun lisäksi. Se motivoi nuoria työskentelemään ja he hahmottavat paremmin sen, mitä kaikkea työskennellessä voi oppia. Esimerkiksi yhteiskuntaopissa nuoret selvittävät työpaikoilla ammattiliittojen toimintaa tai työehtosopimuksia, matematiikassa he laskevat kaupassa työskennellessään alennusprosentteja tuotteille ja kotitaloutta on mahdollista suorittaa kahvilassa osallistumalla leivoksen suunnitteluun, myyntiin ja kahvilan siivoukseenkin. Arvioinnissa on tarvittaessa mukana myös nuoren työpaikkaohjaaja. Näin eräs nuori kuvailee sitä, mihin aineisiin hän pystyi vaikuttamaan työpaikkaopiskelussa:

”Yhteiskuntaoppiin kun olin vaateliikkeessä. Matikkaan ja kieliin kassalla ollessani. Vaatetehtaassa pystyin vaikuttamaan käsitöihin valmistaessani vaatteita. Rauhalahdessa yhteiskuntaoppiin ja matikkaan. Tietenkin vaatteiden myynnissä tuli hieman maantietoa ja biologiaa.”

Tenttiminen

Koulussa on kerran kuukaudessa yleinen tenttipäivä, johon opiskelija voi halutesaan ottaa osaa. Tenttiin ilmoitaudutaan noin kaksi viikkoa ennen tenttiä. Välillä pyritään pitämään paritenttejä sekä sellaisia tenttejä, joissa materiaali saa olla mukana tentissä, tenttialue on tietenkin tällöin laajempi ja kysymykset vaativampia. Nuoret haluavat suorittaa tenttimällä pääosin reaaliaineita, mutta muidenkin aineiden tenttiminen on mahdollista. Näin eräs nuori kuvailee sitä, mitä hän on oppinut:

”Opin paljon. Sellaiset aineet mitkä ysillä tuntui käsittämättömiltä ja täysin vierailta, mahdottomilta oppia, ovatkin nyt kivoja ja mielenkiintoisia ja omalla tavallaan helpompia kuin ennen. Kymptä sain myös paljon uusia kokemuksia ja elämäntietoutta joita luulin ennen mahdottomaksi oppia koulussa.”

Tutkielmat

Nuorille opetetaan ensimmäisessä äidinkielen jaksossa tutkielmien tekeminen, mitä osia tutkielmaan kuuluu ja kuinka tietoa etsitään. Tutkielmassa tulee olla tekstin lisäksi sisällysluettelo, lähdeviitteet ja lähdeluettelo. Nuoret voivat tehdä tutkimusta kotona, kirjastossa, koulussa tai jossakin muussa paikassa missä tietoa on saatavilla. Tutkielmia voi tehdä kaikista oppiaineista ja toisaalta laaja tutkielma saattaa käsitellä useita oppiaineita. Tutkielmat ovat yleensä oppiaineen osasuorituksia.

Projektityöt

Projekti saattaa olla nuoren henkilökohtainen projekti jossain oppiaineessa, esimerkiksi seinämaalausten tekeminen kuvaamataidossa tai käsityöprojekti. Se saat-

taa myös olla osa isompaa kokonaisuutta, kuten esimerkiksi biologian projekti aiheenaan ihminen, johon koko ryhmä osallistuu. Näin eräs nuori kuvailee sopeutumistaan uudenaiseen opetustyyliin:

”Tietysti se vei oman aikansa sopeutua. Itse koin omaksuvani uuden tyylin siinä ajassa missä harjoiteltiin uutta tyyliä. Sopeutumiseen vei aikaa ehkä kuukausi koulun alettua, ehkä siksi niin kauan koska kaikki tuossa koulussa oli aluksi niin uutta.”

Opintokäynnit

Niihin kuuluvat esimerkiksi käynti Heurekassa, jossa opiskellaan kemiaan ja fysiikkaan liittyviä asioita. Opiskelukäynteihin kuuluvat myös oppilaitosvierailut sekä tutustuminen erilaisiin ammatteihin. Mahdollisuuksien mukaan oppimista pyritään viemään pois koulun seinien sisäpuolelta ympäröivään yhteiskuntaan. Näin eräs nuori kuvailee jatkokoulutuksen kannalta sitä, mitä hyötyä hänelle on erilaisesta opiskelutyylistä:

”Itsenäinen opiskelutapa on erittäin hyödyllistä, ajatellen jatko-opiskelua, koska jatko-opiskelupaikassa työskentely on itsenäistä ja oma-aloitteista, joten tämä vuosi on valmistanut hirveästi tulevaan.”

Elämiskasvatus

Elämiskasvatuksella pyritään puuttumaan nuoren senhetkiseen elämäntilanteeseen. Kaikissa leireissä on teemana nuoren vahvuuksien korostaminen ja sitä kautta minäkuvan parantaminen, vastuu omasta itsestään ja tekemistään ratkaisusta sekä vastuu koko ryhmästä, sosiaalisten ja yhteistyötaitojen kehittäminen, tulevaisuusorientaation kehittyminen ja päihteiden käytön vähentäminen. Leirit on suunniteltu siten, että edellinen leiri tukee seuraavaa ja toisaalta tuo uutta. Tavoitteena on herättää nuori ajattelemaan, mahdollisesti muuttaa nuoren ajatusmaailmaa ja ehkä vähitellen – tarpeen mukaan – muuttaa käyttäytymistään lähemmäs yhteiskunnan yleisiä normeja ja arvostuksia. Leirien ohjelma koostuu tehtävistä, joiden avulla nuori motivoituu tekemään itseään ja omaa kehitystään hyödyttäviä asioita. Tärkeintä leireillä eivät ole hurjat seikkailut ja kalliolta laskeutumiset, vaan ajatusprosessien herättäminen tehtävien avulla. Leirien välillä pyritään vaikuttamaan nuoreen sekä häntä ympäröivään yhteisöön siten, että leireillä opitut asiat sekä myönteinen muutos siirtyisivät osaksi hänen normaalia, leirien ulkopuolista elämäänsä.

Leireillä nuoret saavat oman vastualueen, joita ovat esimerkiksi ruokahuolto, lämmitys, kuljetus, suunnistus, dokumentointi, ryhmävarusteet, henkilökohtaiset varusteet ja koko ryhmän koordinointi. Nuori vastaa omasta alueestaan vuorokauden ajan, minkä jälkeen vastualueet arvotaan uudelleen. Esimerkiksi ruokavastaavan tehtävänä on ensimmäisenä päivänä suunnitella viikon ruokailut ja niihin tarvittavat ruokatarpeet, sekä käydä ostamassa ruoat. Rahaa on käytettävissä 20 markkaa per henki per vuorokausi. Jatkossa ruokavastaavan tulee huolehtia siitä, että ruokaa riittää koko retken ajaksi ja järjestää ruokailut sopivina ajankohtina. Nuoret vastaavat leireillä itse omien vastualueidensa toteutumisesta, ja ohjaajat puuttuvat tilanteeseen vain, jos turvallisuus on vaarassa. Ohjaajien tehtäväksi jää auttaa tarvittaessa sekä järjestää erityyppisiä elämiskasvatuksellisia tehtäviä ja pelejä.

Ryhmällä on lukuvuoden aikana neljä viiden päivän mittaista leiriä, jotka järjestään yhdessä Outward Bound Finland ry:n kanssa Hyvärilässä. Leirityksen järjestävä organisaatio on sitoutunut tutkimukseen ja menetelmien kehittämiseen. Tämän tyyppistä kokeilua, jossa on yhdistetty koululaitos sekä näinkin massiivinen elämiskoulutus, ei Suomessa käsittäksemme ole kokeiltu aikaisemmin. Keväällä 1998 valmistuu uusi yksityiskohtaisempi suunnitelma, joka on siirrettävissä sellaisenaan tai soveltuvina osina muidenkin vastaavanlaisten ryhmien koulutukseen.

Kokonaisvaltaisuus ja verkostoituminen

Nuoren koko elämäntilanne pyritään ottamaan huomioon opiskelussa ja sen selville saamisessa on tärkeää saada tietoa viranomaisilta, vanhemmilta ja kavereilta. Aluksi pyritään yhteistyössä toisten viranomaisten kanssa saamaan kuntoon Maslowin tarvehierarkian mukaan ylimpänä olevat tarpeet (mm. asuminen), minkä jälkeen on mahdollista keskittyä opiskeluun. Verkoston avulla on helppo tukea nuorta projektin aikana ja sen jälkeenkin, mikäli nuorella on tarvetta erityiseen tukeen. Hyviä tuloksia on saavutettu esimerkiksi terveys-, nuoriso-, sosiaali- ja koulupalveluiden yhteistyöstä nuorten ongelmien lieventämisessä. Verkoston jäsenet tuntevat toisensa henkilökohtaisesti sekä luottavat toistensa tekemään työhön, mikä mahdollistaa yhteydenotot aikaan ja paikkaan katsomatta. Tärkeä osa projektia on työnantajaverkosto, joka mahdollistaa työpaikkaopiskelun ja auttaa nuoria sijoittumaan paremmin yhteisöön sekä ymmärtämään yhteiskunnan "pelisääntöjä".

Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö

Projektin aikana pyritään tiivistämään yhteistyötä vanhempien kanssa. Nuoret tulevat olemaan vielä pitkään riippuvaisia vanhemmistaan sekä sosiaalisesti että taloudellisesti. Esimerkiksi opintotuki määräytyy opiskelijan iän, siviilisäädyn ja asuimuodon mukaan. Perheongelmat, vanhempien ja lasten väliset ristiriidat, eivät välttämättä ole riippuvaisia perheen taloudellisesta tilanteesta. Perhetyön tavoitteena on tukea vanhempia kasvatustehtävässä ja antaa uusia ratkaisumalleja arkielämän vaikeisiin tilanteisiin.

Perhetyön muotoina ovat olleet kotivierailut, puhelinsoitot ja vanhempainillat. Vanhempainilloissa vanhemmat saavat keskustella heitä itseään kiinnostavista aiheista ja asioista. Vanhempainilloissa ovat projektin työntekijät mukana alussa kertomassa kouluun liittyvistä asioista. Tiedotusten jälkeen vanhemmat siirtyvät keskustelemaan koulun ulkopuolisen henkilön (perheterapeutin) kanssa. Ryhmässä on sovittu, että asioista keskustellaan luottamuksellisesti ja vain tässä ryhmässä. Lukuvuoden 1996—1997 projektiin osallistuneiden nuorten vanhempien mielestä vanhempainillat antoivat uusia ratkaisumalleja perheen ongelmatilanteisiin, avarsivat heille itselleen erilaisia asioita ja antoivat pieniä asioita sovellettavaksi kotona. Vanhemmat ovat olleet helpottuneita kuullessaan muidenkin vanhempien yrittävän ratkaista samanlaisia ongelmia kuin he itsekin, "en olekaan niin huono vanhempi kuin olen luullut".

Mentoritoiminta

Työpaikkaopiskelu kuuluu yhtenä tärkeänä osana nuoren elämän kokonaisuuteen Silta-luokalla. Työpaikkaopiskelu tarkoittaa käytännössä 70 työpäivää projektin aikana. Työpaikkaopiskelussa nuori pääsee kokeilemaan itseään muiden ihmisten keskuudessa. Samalla hän saa palautetta tekemisistään, voi testata mielipiteitään ja saada haasteellisia tehtäviä. Työpaikalla oleva työpaikkaohjaaja, mentori, on tässä prosessissa tärkeä henkilö. Hän toimii nuoren opastajana, neuvonantajana, uskottuna, roolimallina, kuuntelijana ja oppimestarina. Mentori välittää nuorelle tietoa nuoresta itsestään ihmisenä, mutta myös aikuismaailmasta ja työelämästä.

Mentorointi on prosessi, jossa aikuinen jakaa nuoren kanssa henkilökohtaiset taitonsa, tietonsa ja osaamisensa. Se on myös prosessi, jossa työskennellään yhdessä etukäteen määriteltyjen tavoitteiden saavuttamiseksi, jollainen voi olla esimerkiksi ammattiyhdistystoiminnan merkityksen selkeyttäminen. Mentorointi on lisäksi tapa, joka helpottaa ja antaa nuorelle mahdollisuuden uudella tavalla saavuttaa tietoa työelämässä tarpeellisista asioista. Tällä tavalla nuori kehittää itseluottamustaan, itsearvostustaan ja ottaa vastuuta omasta persoonallisesta kehitykses-

tään. Mentori toimii mallina omaa työtään arvostavasta aikuisesta ja on ammattilaisen esikuva.

Mentorin tehtävä ei aina ole helppo. Silta-projektissa pyritään tukemaan mentoreita käymällä viikoittain nuoren työpaikkaopiskelupaikassa keskustelemassa harjoittelun sujumisesta ja mahdollisista harjoitteluun liittyvistä ongelmista. Nuorten mentoreille on järjestetty lyhyitä koulutustilaisuuksia, joissa on kerrottu projektista ja opastettu nuorten ohjaamiseen liittyvissä ongelmissa. Mentoreiden tueksi on valmistumassa opaskansio ”Mentorin ABC – nuoren ohjaajalle”, joka syventää koulutustilaisuudessa saatua tietoa.

Sosiaalisten valmiuksien kehittäminen

Hyvät sosiaaliset valmiudet ovat nykyisin erittäin tärkeitä nuoren jatkokoulutusta ja työelämään siirtymistä ajatellen. Sosiaalisten valmiuksien kehittäminen on otettu osaksi koulun jokapäiväistä työskentelyä ja sitä tehdään monin eri tavoin. Uudenlainen opiskelutyyli, jossa opettaja ei johda keskustelua ja toimintaa ”pakottaa” nuoret kommunikoimaan keskenään sekä opettajan kanssa enemmän. Koulu on avoin yhteisö, jossa käy runsaasti ulkopuolisia ihmisiä, tuttuja ja tuntemattomia. Nuoret toimivat usein koulun esittelijöinä vieraille, jotka tulevat tutustumaan kouluumme. Vieraita käy lähes viikoittain ja heitä tulee Kuopion lisäksi ympäri Suomea ja ulkomailta. Koulussa on lisäksi pienempiä ja yksi isompi video- tai näytelmäprojekti vuoden aikana, joissa harjoitellaan ilmaisutaitoa. Leireillä sosiaalisten taitojen merkitys korostuu nuorten vastatessa leirin onnistumisesta. Työpaikoilla työskennellessään ja työpaikkatehtäviä tehdessään nuoret kohtaavat uusia ihmisiä, joiden kanssa he joutuvat kommunikoimaan uudenaikaisessa, työntekijän roolissa.

Tulokset

Tähän mennessä saadut tulokset vaikuttavat hyviltä Silta-projektin mallin toimivuuden suhteen. Lukuvuoden 1996—1997 nuoret kokivat projektilla olleen vaikutusta heidän elämäänsä koulussa ja sen ulkopuolella. Ryhmästä kaikki nuoret yhtä lukuun ottamatta pääsivät jatkokoulutukseen ensimmäisen hakutoiveen mukaiseen paikkaan. Kaksi nuorista meni opiskelemaan lukioon, kaksi sosiaali- ja terveysalalle, yksi opistoasteelle opiskelemaan nuoriso-ohjaajaksi, ja loput ammatilliseen koulutukseen. Nuori, joka ei päässyt ensimmäisen hakutoiveensa mukaiseen paikkaan sosiaalialalle, aloitti työkokeilun saadakseen lisäpisteitä alalle ensi vuoden haku varten. Kaikki nuoret ovat pysyneet opiskelupaikoissaan. Lukuvuoden 1997—1998 ryhmä on aloittanut opintonsa hyvin ja ryhmä on motivoitunut koulunkäyntiin. Suurin osa nuorista on sisäistänyt itsenäisen opiskelun, ja opintosuoritukset ovat sen mukaisia. Nuorten omien kommenttien mukaan poissaolot ovat vähentyneet huomattavasti yhdeksänteen luokkaan verrattuna ja opiskelu koetaan mielekkäämmäksi.

3. Syrjäytymisen historiallinen ulottuvuus

Juha Valta tarkasteli alustuksessaan Oulun kaupungin kouluhistoriaa käsittelevän tutkimuksensa perusteella syrjäytymiseen liittyviä historiallisia näkökohtia ja niiden yhteyksiä nykyisiin ongelmiin. Hän pohdiskeli, miten historian tutkimuskeinoin voidaan tutkia pahantapaisten ja heikkolahjaisten lasten koulunkäyntiin liittyviä asioita. Seuraavassa tarkastelussa Valta kuvaa tutkimuksensa lähtökohtia ja havaintojaan.

Olen tutkinut pahantapaisten ja heikkolahjaisten oppilaiden koulunkäyntiä Oulun kaupungin kansakoulussa vuosina 1874—1950. Pysin selvittämään mm. pahantapaisten oppilaiden esiintyneitä ongelmia, heidän tekemiään rikkeitä ja niistä annettuja

rangaistuksia. Lisäksi halusin selvittää heikkolahjaisten opetuksen järjestämisen ja sen kehittymisen. Työhöni sain kiinnostuksen siitä, kun kuulin usein opettajien toteavan, että koululaitos on kehittynyt valtavasti sen alkuajoista nykypäivään. Toinen tekijä on nykyään jatkuvasti puhuttanut koulukiusaaminen, joten halusin selvittää, kuinka tuore tämä asia todella oli.

Historia tieteenä tutkii menneisyyttä ja pyrkii antamaan kuvauksen jostakin menneisyyden tapahtumasta tai tapahtumista (ks. Rasila 1977, 9). Historian tutkijan tulisi pyrkiä palvelemaan nykyisyyttä eli hänen tehtävänä on ”nykyisyyden tarkastelu menneisyyden valossa” (ks. Iisalo 1977, 5–7; Kalela 1972, 52). Syrjäytymisen tutkimiseen tämä määritelmä sopii erinomaisesti, sillä nykypäivän ongelmat eivät suinkaan ole uusia, vaan samanlaisia vaikeuksia on esiintynyt kautta aikojen. Tutustumalla menneisyyteen tutkija voi löytää uusia keinoja ongelmien vähentämiseksi, sillä esimerkiksi uusina pidetyt opetusoppimme juontavat juurensa satojen vuosien takaa.

Koulumaailmassa kamppaillaan edelleen samanlaisten vaikeuksien kanssa kuin satoja vuosia sitten. Peruskoulussa annettava opetus on vieläkin liian teoriapainotteista. Yksilöllisyyden korostamisesta huolimatta jokaiselle oppilaalle opetetaan samat asiat, ja käsillä tekeminen ei ole toteutunut toivotunlaisesti. Yhteiskuntamme ei toimi siten, että kaikista lapsista yritetään kasvattaa ”kirjaviisaita”. Hyvänä esimerkkinä tästä on Turun hiippakunnan piispan Browalliuksen toteamus vuonna 1751, että kouluihin otetaan oppilaita, joilla ei ole motivaatiota eikä lahjoja opiskeluun. Hänen mielestään opetettavia asioita oli liian paljon, jokaiselle lapselle opetettiin samat asiat taipumuksista ja kiinnostuksesta riippumatta. Browallius ehdotti opetuksen järjestämistä oppilaan kehitystason mukaisesti. Yksilöllisyyttä pystyttiin painottamaan yhteisten ja erikoisaineiden avulla, joista erikoisaineet oli syytä valita lapsen tulevan ammatin mukaan. (Päivänsalo 1971, 30.) Nämä ajatukset eivät vielä ole täysin toteutuneet; tosin nykyään kaikki lapset saavat opetusta, motivaatiosta ja lahjoista riippumatta.

Omaa aiheitani koskevaa aineistoa lähdin etsimään kaupunginarkistosta, jossa tiesin olevan kansakoulua koskevaa materiaalia. Tutustuminen luetteloihin antoi varmuuden siitä, että aineistoa kyllä löytyy. Kovin tarkkoja rajoituksia en tässä vaiheessa tehnyt. Oletin, että lopullinen aineistomäärä selviää vasta, kun olen kunnolla tutustunut aiheesta löytyneeseen materiaaliin; ilman tätä vaarana on, että tutkimus karkaa käsistä tai aineisto on riittämätön. (Vrt. Dahl 1971, 13–14 ja 39; Kuikka 1991, 119–123.) Laajaa lähdeaineistoa voi olla vaikea käydä kokonaisuutena läpi, mutta itse en kokenut tätä ongelmaksi. Tilannetta helpotti se, että tarvitsemi aineisto löytyi Oulusta, joten minun ei tarvinnut matkustella muihin kaupunkeihin. Materiaalin läpikäyminen vei valtavasti aikaa, mutta se myös antoi uusia elämyksiä ja avasi näkökantaani kyseiseen asiaan.

Primäärilähteet sisältävät suoran kertomuksen tapahtumasta, eikä niissä ole käytetty välikäsiä kuten sekundaarilähteissä. Jotta historiallinen tutkimus olisi mahdollisimman luotettavaa, tulee tutkijan käyttää pääsääntöisesti primäärilähteitä. Niitä voidaan lähes aina pitää luotettavina, kun niiden sisältämä asia löytyy toisesta primäärilähteestä. (Elio 1977, 13–14; ks. myös Kähkönen 1984, 11–12; Iisalo 1977, 2.) Keskeisenä primäärilähteistönä käytin kansakoulun johtokunnan pöytäkirjoja ja niiden liitteitä, johtokunnan lähettämiä tai saamia kirjoja, johtokunnan vuosikertomuksia, opettajakokousten pöytäkirjoja, kansakouluntarkastajan arkistoa, kansakouluntarkastajan lähettämiä tai saamia kirjoja ja vuosikertomuksia, oppilaiden sääntöontä koulunkäyntiä ja hairahduksia koskevaa materiaalia, kurinpitoasioita käsittelevää materiaalia, Heinätorin, Kajaanintullin ja Tuiran kansakoulujen mustiakirjoja ja rangaistuspäiväkirjoja sekä kouluhallituksen kiertokirjeitä, erikoiskirjeitä ja tarkastuskertomuksia. Lisäksi tutustuin kansakoulua koskevaan lehtiaineistoon ja kansakouluun sekä Oulun kaupunkiin liittyvään kirjallisuuteen.

Lähdeaineistoon tutustuminen oli mielenkiintoista ja haastavaa, sillä oli elämys tutustua vuosikymmeniä ja jopa toistasataa vuotta vanhoihin aineistoihin. Oman lähdeaineistoni osalta saavutin sekä ulkoisen että sisäisen lähdekritiikin (ks. Renvall 1965, 165—174 ja 197—199; Heikkinen 1980, 41—42; Iisalo 1977, 3; Dahl 1971, 42; Kuikka 1991, 154—155) kannalta luotettavaa tietoa, koska materiaalia pystyi erinomaisesti vertaamaan keskenään. Oulun kansakoulun johtokunnat, kansakouluntarkastajat ja opettajat käsittelivät omissa kokouksissaan samoja asioita, joten näistä löytyi samanlaisia merkintöjä useammista eri asiakirjoista. Lisäksi suurin osa aineistosta oli käsin kirjoitettu. Tämä teki mahdolliseksi käsialan ja lähinnä kirjoitustyylin keskinäisen vertaamisen. Erityisesti nykyajan sanastosta poikkeavia kielellisiä erikoisuuksia esiintyi runsaasti. Tällaisia olivat esimerkiksi seuraavat koululaisia kuvaavat ilmaisut: ”vähämielinen”, ”turmeltunut”, ”turmiollinen”, ”...on hätyytelty”, ”...on syvälle paheen tielle langennut” ja ”...ovat tehneet itsensä syy-päiksi varkauteen”.

Tutkimukseni on jaettu kronologisesti kolmeen päävaiheeseen (ks. Elio 1977; Katajala 1990; Kähkönen 1984). Ensimmäisellä jaksolla vuodet 1874—1899 olivat erilaisten kasvatusteoroiden temmellyksen aikaa, koska Oulun kansakoululaitos ei ollut vielä yhtenäistynyt ja vakiintunut. Toinen kausi eli vuodet 1900—1920 olivat kansakoulun yhtenäistymisen aikaa ja kolmas jakso eli vuodet 1921—1950 olivat oppivelvollisuuslain ja toisen maailmansodan aikaa. Seuraavassa on lyhyt kuvaus pahantapaisten ja heikkolahjaisten lasten kouluelämästä vuodesta 1874 vuoteen 1950. Tämän kuvauksen kautta välittyy ehkä jotain syrjäytymisen historiallisesta ulottuvuudesta. Menneisyydestä voimme oppia sen, että turha on toistamiseen tehdä samoja virheitä. Kansakoulussa esiintyneistä ongelmista voimme ottaa opiksi, sillä siellä käytetyistä menetelmistä ja keinoista olisi hyötyä tänä päivänäkin.

Suomen kansakoululaitoksessa tapahtuneet muutokset sen alkuvaiheesta 1940-luvun puoliväliin eivät olleet kovin suuret. Eräs opettaja oli sitä mieltä, että neljä viidestä oppilaasta ei huomaisi suurempia muutoksia, vaikka heidät laitettaisiin istumaan saman koulun penkille, jossa he olivat olleet 80 vuotta aikaisemmin. Hänen kokemuksensa mukaan kansakoulu oli säilyttänyt pääpiirtein samat muotonsa ja metodinsa. (Oinasmies 1945, 8.) Samanlainen tilanne oli myös Oulussa, jossa edes kansakoulurakennuksissa ei ollut tapahtunut edistymistä, sillä suurin osa niistä oli 1800-luvulla rakennettu ja ne oli alunperin tarkoitettu muuhun kuin opetuskäyttöön. Koulujen tilanahtaus lisäsi käytöshäiriöitä, koska oppilaat joutuivat istumaan ahtaasti huonosti ilmastoidussa luokassa. Niiden ilmapiiri oli masentava tummien värien ja epäkäytännöllisten tilojen takia. Kaikissa kouluissa lapset eivät tavanneet toisiaan koulupäivän aikana, koska heillä ei ollut yhteistä paikkaa sitä varten. Tällainen tila olisi tarvittu, sillä esimerkiksi yhteinen aamunavaus samassa tilassa lähensi oppilaita: he oppivat tuntemaan toisensa paremmin ja suhtautumaan toisiinsa ystävällisemmin.

Kansakoululaitos perustettiin työväestön lapsia varten, jotka haluttiin koulunkäynnin suhteen samanarvoiseen asemaan kuin varakkaampien perheiden lapset. Oulussa tämä ei onnistunut alkuvuosina, sillä tilanahtauden takia kaikki halukkaat eivät päässeet kouluun. Tämä johtui taloudellisten resurssien puutteesta ja yllätyksenä tulleesta kouluhalukkuudesta, johon ei ennalta osattu varautua. Vaikeista ajoista huolimatta kaikki halukkaat pääsivät jatkossa kouluun, vaikka tilanahtaus oli huomattava. Parhailaan koulua käytiin jopa kolmessa eri vuorossa. Oppilasluokat muodostuivat pakostakin suuriksi, joten samassa luokassa työskenteli hyvin eri ikäisiä ja eritasoisia oppilaita. Luokan nuorimman ja vanhimman oppilaan välinen ikäero saattoi olla jopa 7—8 vuotta. Tämä aiheutti sen, että kaikki eivät uskaltaneet osallistua aktiivisesti opetukseen, vaan jättäytyivät taka-alalle ja mahdollisesti jossain vaiheessa erosivat koulusta.

Moni ujo ja hiljainen lapsi leimattiin heikkolahjaiseksi, koska hän ei uskaltanut kommunikoida toisten lasten kanssa. He kävivät koulua useamman vuoden, ennen kuin he erosivat tai heidät erotettiin. Hiljainen ja ujo oppilas määriteltiin heikkolahjaiseksi, jos hän ei uskaltanut osallistua opetukseen. Esimerkiksi kansakoulu erotti oppilaan 26.9.1879, koska hänen ”vähämielisyytensä” aiheutti häiriötä luokan toisille oppilaille. Heikosti menestyneiden oppilaiden suhteen ei kansakoulun ensimmäisten vuosikymmenien aikana tapahtunut minkäänlaista edistymistä. Heikosti pärjänneen lapsen kohtalona oli usein erottaminen, jonka ajankohta oli riippuvainen kyseisen luokan opettajasta. Tällaisia pitkään jaksaneita opettajiakin oli, sillä eräs toisen luokan oppilas kävi 1890-luvulla kansakoulun toista luokkaa neljä vuotta ja tätä ennen ensimmäistä luokkaa kolme vuotta. Oppilaan käytyä koulua seitsemän vuotta ja oltua vasta toisella luokalla, hänet erotettiin oppimattomuuden vuoksi. Heikkolahjaisten kohdalla tilanne pysyi huonona aina vuoteen 1920, jolloin Oulun apukoulu aloitti toimintansa. Tätä ennen erotetun lapsen oli pitänyt selvittää elämässään omin avuin.

Oulun apukoulu avasi ovensa 16.10.1920, mutta se ei kuitenkaan asettanut kaikkia lapsia tasa-arvoiseen asemaan, sillä ”täysin oppimiskyvyttöminä” pidetyt lapset vapautettiin kokonaan oppivelvollisuuden suorittamisesta. Apukoulu kuitenkin pelasti monen lapsen elämän, sillä ilman sitä moni heistä olisi jäänyt ilman päästötodistusta. Apukoulun tarpeellisuutta osoitti sekin, että suurin osa sieltä valmistuneista löysi oman paikkansa työelämässä. Apukoulussa moni lapsi löysi kadonneen itsetuntonsa, uskalsi olla oma itsensä, osallistua opetukseen ja ennen kaikkea saada onnistumisen elämyksiä.

Pahantapaisten oppilaan määrittelemisen oli hyvin kirjavaa, sillä sellaisena pidettiin esimerkiksi oppilasta, jonka koulunkäynti oli epäsäännöllistä. Tällainen lapsi vieraantui koulusta, kun hän kodin vaikeuksien takia jäi ilman opetusta ja kasvatus- ta. Monia perheitä oli kohdannut työttömyys, jonka seurauksena useat miehet sortuivat alkoholiin ja avioliitto rakoili, jolloin syytön lapsi joutui kärsimään. Pahantapaisten lapsen tilanne parani vuonna 1915 perustetun Pohjolan Poikakodin ansiosta. Kotikasvatusta vaille jäänyt ja koulusta erotettu lapsi toimitettiin sinne, jolloin hän ei jäänyt yksin. Monesta lapsesta tuli vanhempiensa takia eristäytynyt ja hyljeksitty, sillä ennakoasenteiden vuoksi häntä pidettiin samanlaisena kuin vanhempiaan. Ongelmaisen perheen lapsen kanssa ei saanut olla tekemisissä, koska hänen pelättiin varastavan jopa leikkivälineitä saman pihan lapsilta. Tällainen varjo langetettiin lapsen ylle, vaikka hän ei olisi antanut siihen minkäänlaista aihetta.

Pahantapaisten oppilaiden ongelmat säilyivät koko tutkimusjakson ajan samantapaisina. Niitä olivat varastaminen, epäsäännöllinen koulunkäynti ja oppitunteja häiritsevä käyttäytyminen. Merkittävin muutos vuosina 1921—1950 aikaisempaan verrattuna tapahtui luvattomien poissaolojen ja epäsäännöllisen koulunkäynnin lisääntymisessä. Tämä johtui oppivelvollisuuslaista, joka velvoitti kouluja valvomaan oppivelvollisuuden suorittamista, joten oppivelvollisista pidettiin entistä tarkempaa luetteloa.

Oulun kansakoululaitos kiinnitti vuosina 1874—1950 enemmän huomiota pahantapaisten oppilaiden käyttäytymiseen kuin heikkolahjaisten. Tämä oli ymmärrettävää siinä mielessä, että huonosti käyttäytynyt lapsi aiheutti huomattavasti enemmän häiriötä kuin heikkolahjainen oppilas. Suurimmalla osalla asiattomasti käyttäytyneistä kansakoululaisista opinnot edistyivät huonosti. Koulun järjestyssääntöjä rikkonut oppilas oli yleensä alemmasta sosiaaliluokasta ja kodista, jossa oli moniongelmaisuutta. Tällaisia vaikeuksia olivat muun muassa yksinhuoltajuus, työttömyys ja alkoholismi, jotka aiheuttivat lapsen laiminlyömisestä ja huomiotta jättämisestä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että alemman sosiaaliluokan lapset kuuluivat riskiryhmään, mutta ylempien sosiaaliluokan lapset oirehtivat myös, jos vanhem-

mat omistautuivat liikaa työlleen ja jättivät lapsensa vaille heidän tarvitsemaansa rakkautta.

TYÖLLISTYMISEN JA TYÖELÄMÄN RAKENTUMINEN

Minna Heikkinen: Nuorten syrjäytymisprosessi muuttuvassa yhteiskunnassa – asiantuntijoiden ja nuorten näkökulmat

Antero Johansson ja Jukka Vuori: Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret

Veli-Matti Kanerva: Kouluikäisten suhtautuminen / sosiaalistuminen työhön ja työelämään

Katja Kokko ja Lea Pulkkinen: Onko pitkäaikaistyöttömyyden yhteydessä kyse valikoitumisesta?

Jukka Somerharju: Nuorten Omauran toimintatutkimuksen alustavia tuloksia Helsingin osalta vuosilta 1993—1995

Jukka Vehviläinen: Nuoret koulutus- ja työmarkkinoilla

Lea Veivo ja Pentti Poukkanen: AKVA-interventio

Tuomo Vilppola: Reaalipedagogiikalla elämänhallintaan – Tuomontuvasta elämään ja ammattiin

”Alusta asti sivilisaatio on rakentunut suurelta osaltaan työn käsitteen varaan. Paleoliittisen kauden keräilijällä ja metsästäjällä, neoliittisen kauden maanviljelijällä, keskiajan käsityöläisellä ja kuluvan vuosisadan liukuhihnatyöläisellä työ on ollut päivittäistä olemassaoloa jäsentävä ydin.” (Rifkin 1995, 3.)

Tarkoituksenamme on käsitellä tässä raportissa syrjäytyneen tai syrjäytymisvaarassa olevan nuoren työllistymiseen liittyvää problematiikkaa. Aluksi esittelemme niitä syitä, jotka ovat johtaneet nuoren syrjäytymiskehitykseen työmarkkinoilta. Kehitysvaiheena nuoruus merkitsee yksilön kannalta itsenäistymistä vanhemmista, yhteisön kannalta sosiaalistumista eri tehtäviin ja koko kulttuurin kannalta jäsentymistä kulttuurin osatekijäksi. Nuoruuden aikana yksilölle ajatellaan kehittyvän pysyvä identiteetti. Kehitysvaiheiden perusteella nuoren elämän oletetaan noudattavan tiettyjä kulttuurin lainalaisuuksia, kuten peruskoulusta jatko-opintoihin siirtymistä, työelämään hakeutumista ja perheen perustamista. Mikäli nuori ei mahdukaan näihin yhteiskunnan asettamiin raameihin, hänen ajatellaan olevan syrjäytymisvaarassa. Syrjäytyminen näkyy ulkoisina merkkeinä: ongelmina kotona, koulussa ja työnsaannissa sekä sosiaalisina ongelmina. Sisäisinä merkkeinä se näkyy kielteisenä minäkuvana ja huonona itsetuntona.

Varsinaisesti keskitymme kuvaamaan toimenpiteitä, joita pidämme merkittävänä syrjäytyneen nuoren integroimiseksi koulutukseen ja työelämään. Kaikissa työryhmän alustuksissa ja käydyssä keskustelussa tuli esille sosiaalisen tuen merkitys nuorelle. Nuorelle tulee antaa tilaisuus puhua ja hänelle täytyy löytyä kuuntelija. Byrokraattisesti omista pisteistään toimivien viranomaistahojen kuten sosiaali- ja työvoimaviranomaisten on kyettävä tekemään yhteistyötä ja mieluummin keskitettävä nuoren asiointi yhden hänen kanssaan hyvin toimeentulevan ihmisen tehtäväk-

si. On löydettävä nuoresta myönteiset voimavarat ja keskityttävä niiden vahvistamiseen kielteisten tosiasioiden tarkastelun sijasta, kuten Jukka Somerharju asian osuvasti ilmaisi työryhmän keskustelussa. Lopuksi visioimme hieman tulevaisuuden näkymiä ja mahdollisuuksia nuorten työllistämiseksi.

1. Lasku lamasta

Yhteiskuntamme elämän keskipisteessä on työ, ja tämä työ nähdään ainoastaan ansiotyönä, jonka ympärille koko elämäntapamme ja arvomaailmamme kiertyy, ehkä voimakkaammin kuin koskaan ihmiskunnan historiassa. (Rinne 1997, 452.) 1990-luvun laman vaikutukset näkyvät väistämättä ja lisäävät syrjäytymisriskiä. Suomalaisen hyvinvointivaltion tavoitteena on ollut tulojen ja kulutuksen tasaamisen kautta tapahtuva hyvinvoinnin tasaaminen. (Soininvaara 1992, 1—3 ja 1995, 12.) Sosiaalivakuutusjärjestelmää, jonka piti poistaa köyhyys ja huono-osaisuus takaamalla työstä syrjäytyneelle väestölle varma toimeentulo, ei voida enää ylläpitää. Hyvinvointivaltion huono-osaisille kasaantuu ongelmia: työttömyyttä, köyhyyttä ja sairauksia. (Tuomikoski 1989, 50—51.) Laman vaikutukset näkyvät julkisten menojen supistuksina, yritysten konkurssina, pankkikriiseinä, puhumattakaan laman henkisistä vaikutuksista. Ne näkyvät ihmisten mielissä, ajatuksissa, asenteissa ja arvoissa stressinä: epävarmuutena, neuvottomuutena, uusavuttomuutena, huolina, pelkoina, ahdistuksina ja apaattisuutena. (Niiniluoto & Löppönen 1994, 25, 139; Soininvaara 1995, 29—30.)

Hyvinvointivaltion mureneminen koskettaa eniten niitä, jotka ovat hyvinvointitoimenpiteiden kohteita ja edunsaajia. Hyvinvointiyhteiskunta yhdisti ja yksilöllisti, sen murtuminen syrjäyttää ja itsenäistää. Itsenäisyys ei yleensä kuitenkaan johda erilaisuuden hyväksymiseen tai huono-osaisten itsenäistymiseen. Kaikki yksilöt eivät kykene toteuttamaan itseään, vaan syrjäytyvät kulutuksen ja siihen liitetyn myönteisen identiteetinmuodostuksen ulkopuolelle. Sivilisaation reunamilla syrjäytyneet voidaan siirtää lain ja järjestyksen voimien kontrolloitaviksi tai asettaa hyväntekeväisyyden kohteiksi. Syrjäytyneet ovat silloin epäonnisia, joita hyväonniset auttavat hyväntekeväisyysprojektien tuomien varojen avulla kehittäen samalla itseään (vrt. filantropia). (Rose 1995, 48—55.)

Yhteiskuntamme rakennemuutoksesta, vastuun siirtymisestä perheyhteisöltä yhteiskunnalle, nuoruusiän pitenemisestä ja kilpailun kovenemisestä koulussa ja työmarkkinoilla syntyy syrjäytymistä aiheuttavien syiden verkosto. 1990-luvun lama pahensi nuorisotyöttömyyttä, ja säästötoimenpiteet ovat vähentäneet syrjäytymisvaarassa olevan nuoren vaihtoehtoja. Lama on kyseenalaistanut hyvinvointivaltion olemassaolon ja siinä elämisen ehdot. Yhteiskunta maksaa laskun tästä tilanteesta tulevaisuudessa. Jos joka kymmenes nuori syrjäytyy vuosittain, he eivät katoa jäljettämiin. He tarvitsevat ja vaativat paikkansa yhteiskunnassa. Mitä pitemmälle nuorten syrjäytyminen etenee, sitä vaikeammaksi ja kalliimmaksi interventio syrjäytymiseen muodostuu.

2. Nuorten syrjäytymisestä

Lamasta huolimatta nuoren elinolot Suomessa ovat kansainvälisesti tarkasteltuina suhteellisen hyvät. Yhteiskuntamme vahvuuksia ovat esimerkiksi maksuton koulutusjärjestelmä, nuorten korkea koulutushalukkuus ja opintotukijärjestelmä. Tämä koskee valtaosaa nuorista, mutta syrjäytymiskehitys jatkuu huolestuttavan monella nuorella. Nuorisotyöttömyys koskettaa useita nuoria jälkiä jättämättä, mutta on pitkään jatkuneena erityisen tuhoisaa nuoren tulevaisuuden kannalta. Syrjäytymis-

vaarassa on erilaisten arvioiden mukaan n. 5—10 % nuorista. Psykologiliiton (1996) mukaan syrjäytyneen elämänkaari maksaa yhteiskunnalle neljä miljoonaa markkaa. Syrjäytyminen on siis todellinen ongelma sekä yhteiskunnalle että yksilölle.

Mikäli nuori ei omaksu valtakulttuuria, hänen katsotaan olevan syrjäytynyt tai vaarassa syrjäytyä. Syrjäytymisellä tarkoitetaan syrjäytymistä yhteiskunnan valtakulttuurin määrittelemästä elämänmuodosta sekä arvo- ja normijärjestelmistä. Sitä ei aiheuta mikään yksittäinen tekijä, vaan sen nähdään olevan sekä yksilön elämänhallintakeinojen menettämisen ja siihen kuuluvan vieraantumisen tunteen että yksilöllisten ja yhteiskunnallisten arvojärjestelmien suhteen kriisi. (Siljander 1996, 7—9.) Syrjäytymiseen kuuluu siis aina yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden ristiriita. Syrjäytyminen on ongelma ennen kaikkea yksilölle itselleen, vaikka syrjäytymistä pidetään yleensä yhteiskunnan ongelmana. Makrotasolla esiintyy prosesseja, jotka tuottavat syrjäytymistä ja mikrotasolla syrjäytymisen seuraukset vaikuttavat arjen yksilötasolla. (Lehtonen ym. 1986, 24.)

Syrjäytyminen etenee vaiheittain ja ulottuu lopulta yksilön koko elämään. Syrjäytymiskehitykseen vaikuttavat aina sekä ulkoiseen että sisäiseen elämänhallintaan liittyvät tekijät nuoren elämässä. Ulkoiseen elämänhallintaan kuuluviin tekijöihin sisältyy sosiaalisen taustan eli perheen merkitys nuoren elämässä, koulunkäynnistä selviäminen, työmarkkinoille sijoittuminen ja lopulta ongelmien kasaantuminen. Sisäiseen elämänhallintaan kuuluviin tekijöihin sisältyy nuoren kielteinen käsitys itsestään, mistä seuraa epäonnistumisia, jotka toistuvina johtavat yhdessä huonon itsetunnon kanssa epäonnistumiskierteeseen. Jos nuori on vammainen, vamman aiheuttamien rajoitusten vuoksi syrjäytymisriski on tavallistakin suurempi.

Jyrkämä (1986, 40) jakaa syrjäytymisen viiteen ulottuvuuteen: koulutukselliseen, työmarkkinalliseen, sosiaaliseen, vallankäytölliseen ja normatiiviseen syrjäytyneisyyteen. Kaikki ulottuvuudet ovat tiivisti sidoksissa toisiinsa ja yksittäisten asioiden tarkastelu irrallaan ei ole relevanttia. Huono koulutustaso on lähtökohtana nuoren syrjäytymiselle. Työmarkkinat rajautuvat, sosiaalinen ympäristö reagoi kielteisesti ja vallankäyttö itseä koskevaan tilanteeseen sekä ympäröivään yhteiskuntaan vähenee. Syrjäytyneelle tai syrjäytymisvaarassa olevalle nuorelle työyhteiskunnan odotukset aiheuttavat paineita, ja tilanne aiheuttaa itseleimaamista ja identiteettiongelmia, jotka taas vaikeuttavat sekä sosiaalisten suhteiden luomista että ylläpitämistä. Yhteiskunnan jäsenyys ja nuoren asema vallankäyttäjänä myös kyseenalaistuu.

Katja Kokon ja Lea Pulkkinen alustuksessaan esittelemän tutkimuksen ”Pitkäaikaistyöttömäksi valikoitumisesta” tuloksien perusteella voi myös päätellä, että syrjäytymiseen olisi puuttuva mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Pitkäaikaistyöttömäksi valikoitumista sekä työttömyyden ja psyykkisen pahoinvoinnin välisiä yhteyksiä selvitettiin Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksen aineiston näkökulmasta. Tällä aineistolla tehdyt analyysit antoivat tukea seuraavalle oletukselle: aikuisina pitkäaikaistyöttömiksi joutuneet olivat niitä, joilla oli ilmennyt jo 8-vuotiaina heikkoa tunteiden hallintaa, mikä ilmeni mm. mielialojen vaihteluina kiukkuisuudesta mukavaan käytökseen ja aggressiivisuutena. Toisaalta pitkäaikaistyöttömyyttä ennusti myös lapsuuden passiivinen sosiaalinen käyttäytyminen. Arka ja pelokas käyttäytyminen liittyivät heikkoon koulumenestykseen nuoruusiässä, mikä puolestaan ennakoivat ammatillisen koulutuksen puuttumista varhaisaikuisuudessa. Heikko ammatillinen koulutus tai sen puuttuminen oli puolestaan riskitekijä myöhemmän työttömyyden kannalta.

Työttömyyteen liittyvästä psyykkisestä pahoinvoinnista Lapsesta aikuiseksi - tutkimuksen aineistolla tehdyt analyysit osoittivat, että 36-vuotiailla tutkittavilla työttömyys aiheutti vain siinä tapauksessa psyykkisen selviytymisen ongelmia, jos se heikensi työttömän taloudellista tilannetta ja itsetuntoa (Kokko 1996). Kolmanneksi

käsiteltiin kysymystä siitä, ovatko työttömät yhtenäinen ryhmä, eli kärsivätkö kaikki työttömyyden aikaisista psyykkisistä oireista ja ovatko työttömien kehitystaustat samankaltaiset. Tulokset osoittivat, että työttömiin kuului useita erilaisia alaryhmiä, joista osalla psyykkinen pahoinvointi ilmeni ikäkaudesta toiseen jatkuvana ominaisuutena, kun taas toisilla pahoinvointi liittyi työttömyyden aikaiseen tilanteeseen kasautuneisiin ongelmiin, kuten heikkoon itsetuntoon ja toimeentulo-ongelmiin (Kokko & Pulkkinen 1997).

Olisi äärimmäisen tärkeää, että pitkäaikaistyöttömyydelle riskialttiit lapset ja nuoret tunnistettaisiin jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tutkimukset ovat osoittaneet, että lapsen kykyyn säädellä tunteitaan voidaan vaikuttaa lapsikeskeisellä kasvatuksella, jota luonnehtii esimerkiksi vanhempien kiinnostus lapsen koulutyötä ja vapaa-ajanviettoa kohtaan sekä lapsen rohkaisu ja kannustaminen. (mm. Pulkkinen 1984 ja 1994).

3. Koulutuksesta syrjäytyminen

Korkeasta koulutusasteesta ja mahdollisuuksista huolimatta koulutus ei aina kohtaa työelämän vaateita. Koulutus on samalla kuitenkin yksi keskeisimmistä ongelmista, sillä koulutuksen ja työelämän osittainen kohtaamattomuus on todettu yhdeksi työttömyyden syyksi. Kiistatta voitaneen todeta, että koulutusjärjestelmämme on kehittynyt tasatahtia modernin teollisen yhteiskunnan kehkeytymisen myötä ja ekspansoitunut nykyisiin valtaviin mittoihinsa etenkin toisen maailmansodan jälkeen. (Rinne 1997, 457)

Massamuotoisuus, formaali luokkamuotoinen kasvoista-kasvoihin -opetus, oppivelvollisuus, ja pitkä, koko lapsuuden ja nuoruuden läpäisevä koulutusputki ovat modernin palkkatyöyhteiskunnan ja koululaitoksen normeja (Rinne 1997, 457). Onko koulutuksesta tullut jopa riski-investointi? Voidaanko olettaa, että koulutus luo nuorelle harhoja traditioiden kestävydestä ja turhia odotuksia edessä olevista ja saavutettavissa olevista uravalinnoista (ks. esim. Husén 1995, 68—75)? Yksi koulutuspolitiikan päämäärähän on ollut istuttaa nuori paikoilleen yhteiskuntaan erilaisilla koulutustutkinnoilla. Husén (1995) pitää syrjäytymisriskiä nykyisiä arvioita suurempana; viidennes ikäluokasta vierottuu ja syrjäytyy vallitsevan kulttuurin normittamasta elämäntavasta kouluvuosien vierieessä. Esimerkiksi kouluallergia (Takala 1992; ks. myös Laakso 1994, 6) on oire nuoren vieraantumisen ja syrjäytymisestä koulusta, sen normeista ja tavoitteista. Koulussa selviytyy helpommin, jos on taustaltaan ja kulttuuriltaan yhteensopiva koulun kulttuurin kanssa. Koulukulttuurin vaatimalla tavalla toimiminen on kaikkein vaikeinta syrjäytymisvaarassa olevalle nuorelle, joka ei sopeudu helposti valtakulttuurin normeihin ja arvoihin. (Ulvinen 1993, 18—25.)

Laakson (1994, 8—9) mukaan koulu toimii välittäjänä kodin ja työmarkkinoiden välillä. Normaalisti koulusta suoriutuneista tulee työkyvyn, työhalun ja pätevyyden mukaan kerroksittain luokitunutta työvoimaa. He valitsevat ammattikoulun, lukion tai jonkin muun koulutusmahdollisuuden. Joillakin opiskelijoilla jäävät kouluvalmiudet niin heikoiksi, etteivät he edes hakeudu mihinkään keskiasteen koulutukseen peruskoulun jälkeen. Työn saaminen ilman ammattikoulutusta on nykyään lähes mahdotonta. Kouluttamattomilla on valittavana huonosti palkattu hanttihomma tai toimeentulotuki. Monet valitsevat mieluummin toimeentulotuen ja sen mukana vapauden – ja syrjäytyvät yhä kauemmaksi työelämästä.

4. Seurauksena työmarkkinoilta syrjäytyminen

Ilman koulutusta työnsaantimahdollisuudet ovat vähäiset, ja mahdollinen saatava työ olisi sellaista, jota nuoret eivät halua tehdä, varsinkaan jos siitä maksettava korvaus on lähes sama kuin työttömyyskorvaus tai toimeentulotuki. Lyhytaikainen työttömyys ei varsinaisesti aiheuta syrjäytymisvaaraa, mutta pitkään jatkuneena se on selvä vaaratekijä syrjäytymiskehityksen muodostumisessa. Länsimaisen protestanttisen työetiikan kulttuurikontekstissa ihmistä arvostetaan hänen tekemänsä työn laadun ja määrän mukaisesti. Pitkään työttömänä olleesta yksilöstä tulee kanssaihmiesten ja yhteiskunnan mielestä luuseri, häviöjä, johon on lyöty kielteinen leima.

Virtasen (1995, 23) mukaan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten liitokset yhteiskuntaan ovat heikentyneet. Jos löystyneet siteet korvataan kontrollilla ja pakottamalla nuori ei-toivottuun työhön, tilanne pahenee entisestään ja syrjäytymiskierre voimistuu. Työn vieroksuntaan liittyy myös helposti alkoholisoitumista, kriminalisoitumista ja vähitellen marginalisoitumista yhteiskunnasta, eli ongelmilla on taipumus kasaantua (Takala 1992, 37—38).

Usein ajatellaan, että työttömät eivät halua tai viitsi lähteä töihin. Työttömyyttä pidetään kuitenkin eri asiana kuin ilman työtä elämistä. Työtön on työhaluinen, vailla työtä oleva, mutta ilman työtä elävä on valinnut tilanteensa vapaaehtoisesti. Nuori voi olla työttömänä, vaikka voisi saada työtä. Ilman työtä elämistä voidaan pitää prosessina, johon vaikuttavat perhe, koulu, lähiympäristö ja yhteiskunnan tilanne. Prosessiin ajaututaan tai se valitaan vapaaehtoisesti. Ilman työtä elävien nuorten toiveet työstä ja todelliset mahdollisuudet ovat kaukana toisistaan. He pitävät vapaa-ajan osuutta elämässään hyvin tärkeänä. Elämän suunnittelemattomuus kuuluu myös heidän elämäntapaansa. (Leminen 1985, 26—28, 76—79.)

Nuorisotyöttömyys on vakava yhteiskunnallinen ongelma; mitä nuorempana pitkäaikainen työttömyys sattuu kohdalle, sitä suurempi syrjäytymisriski on. (Lehtonen ym. 1986, 27, 46.) Jyrkämän (1986, 45—46) mukaan lyhyet työttömyysjaksot nuoren elämässä eivät ole syrjäyttäviä, mutta hän yhtyy Lehtoseen ym. (1986) työttömyyden kasautumisen kohdalla: työttömyyden kasautuminen samoille henkilöille viittaa selvästi syrjäytymiseen. Koulutuksen keskeytymisen tai ammatillisen koulutuksen puutteen lisäksi työttömyyteen ovat yhteydessä taustaperheen ongelmat ja epäsosiaalinen elämä. Kysymys onkin enemmän elämäntilanteesta kuin pelkästään työttömyydestä.

Veli-Matti Kanervan alustuksessaan esittelemän tutkimuksen (ks. Kanerva 1997) perusteella voidaan todeta, että yhtenäisen tulkintakehyksen rakentaminen nuorten työhön suhtautumisesta on nykyisin erityisen vaikeaa, sillä nuorten työhön liityntä ja siihen liittyvät lähtökohdat eroavat toisistaan huomattavasti. Nuorison joukosta voidaan erotella esimerkiksi asuinpaikkaan, sukupuoleen, koulutustaustaan ja sosiaaliryhmään perustuvia jaotteluja, joiden perusteella suomalaisnuorten työhön suhtautumisessa on selviä eroja. Ongelmana on myös koulutuksen oikeuskriisi eli uskotaanko koulutukseen enää, kun sekään ei takaa varmasti työllistymistä. Koulutukseen toisaalta myös tarraudutaan epätoivoisesti.

Toisaalta työurien epävakaistuminen, kilpailun lisääntyminen ja työn monimuotoistuminen koskettavat nykytilanteessa kaikkia nuoria. Olennaista tässä suhteessa on pohtia niitä tekijöitä, jotka eri nuorisoryhmissä lisäävät syrjäytymisriskiä. Esimerkiksi nuorisotyöttömyys ei työttömyyden tavanomaistuesssa tunnukaan muodostavan samanlaista uhkaa elämänhallinnalle kuin aikana, jolloin työttömäksi joutuminen oli harvinaisempaa. Tutkimuskohteena olleet nuoret edustivat otosta kaikista nuorista, joten heidän syrjäytymisvaaransa ei ollut tiedossa. Yksioikeiset tulkinnat työelämään liittymisen ongelmien seurauksista eivät muutenkaan tunnu nuorten kohdalla pitävän paikkaansa. Tärkeiksi nousevat tässä tilanteessa elämänhallin-

taan liittyvät kysymykset. Se mikä jollekin nuorelle on vakava identiteetti-ongelma, onkin jollekin toiselle nuorelle vapaaehtoinen valinta. Työttömyys- ja työllistymiskokemukset sosiaalistavat, ja kyse onkin kontekstisidonnaisesta tulkinnasta.

5. Sosiaalisen tuen merkitys nuorelle

Ihmisen olennaisin piirre on sosiaalisuus. Ihminen tulee tärkeäksi toisten määrittämänä, heidän kauttaan. Joissakin tapauksissa yksilö syrjäytyy sosialisoinnin kautta siten, että hänen persoonallisuutensa saa – instituutioiden edesauttamana – pikkuhiljaa kehittyessään sellaisen pohjan, jolle nuoruudessa on hyvä viimeistellä epäonnistujan identiteetti. Valintoja tehdessään nuori muodostaa käsityksen itsestään, kyvyistään ja menestyksestään. Tätä prosessia kuvataan identiteetin muodostumisena. Identiteetti-käsite on monimerkityksinen. Sillä voidaan tarkoittaa ihmisen käsitystä omasta itsestään ja sen pysyvyyttä, toisaalta samastumista johonkin ryhmään ja erottautumista muista, yksilöllistymistä kulttuurissa ja muiden yksilöön liittämiä ominaisuuksia. Muotonsa saatuaan identiteetti ohjaa myöhempääkin elämän suunnittelua samankaltaisessa sosiaalisessa ympäristössä, missä se on kehittynytkin.

Tutkimusten mukaan erilaisilla sosiaalisilla sidoksilla, kuten työ, koulutus, perhe ja kaverit on keskeinen asema nuorten yhteiskuntaan integroitumisprosessissa. Nuoret kiinnittyvät yhteiskuntaan työn ja koulutuksen kautta (esim. Nyssölä 1994), ja sosiaalisilla suhteilla on vaikutusta muun muassa siihen, millaisiin yhteiskunnallisiin asemiin nuoret lopulta päätyvät (esim. Kivinen & Rinne 1995).

Minna Heikkisen alustuksessaan esittelemän tutkimuksen ”Sosiaalisten sidosten merkitys nuorten syrjäytymisessä” lähtökohtana on ajatus, että nuorten syrjäytyminen nyky-Suomessa on ennen muuta seurausta sosiaalisten sidosten katkaisemisesta tai puuttumisesta. Tutkimuksessa oletetaan, että erilaisten sosiaalisten sidosten puuttuminen aiheuttaa katkoksen nuoren integroitumisprosessiin ja voi johtaa yhteiskunnasta syrjäytymiseen. Tutkimalla syrjäytymisvaarassa elävien nuorten elämäntilannetta ja sosiaalisia verkostoja tutkimuksessa osoitetaan, millainen osuus erilaisilla sosiaalisilla sidoksilla on nuorten elämässä, ja millaista sosiaalista tukea nuoret tarvitsevat verkostonsa ulkopuolelta välttääkseen syrjäytymisen.

Tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita kaikista niistä sidoksista, joilla on keskeinen merkitys nuoren yhteiskuntaan kiinnittymisen kannalta. Nämä sidokset ovat määriteltävissä aiempien tutkimusten perusteella. Niitä ovat esimerkiksi työ, koulutus, vapaa-ajan harrastukset, perhe, muut sukulaiset, ystävä- ja kaveripiiri sekä erilaiset nuorison alakulttuurit. Erilaisten sosiaalisten sidosten osuutta syrjäytymisvaarassa olevan nuoren elämässä tarkastellaan bourdieulaisesta viitekehyksessä, jossa sosiaalisella ja kulttuurisella pääomalla on keskeinen merkitys (Bourdieu 1984).

Heikkinen olettaa, että voidakseen integroitua yhteiskuntaan nuorella on oltava riittävä sosiaalisten siteiden muodostama sosiaalinen verkosto, johon sisältyy yhteiskunnassa menestymiseen tarvittavia pääoman muotoja, ennen kaikkea kulttuurista ja sosiaalista pääomaa. Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan nuoren verkostoon kuuluvien sosiaalisten sidosten määrää ja sosiaalisen merkityksen rakennetta. Kulttuurisella pääomalla puolestaan viitataan siteiden laadullisiin ominaisuuksiin, esimerkiksi verkostoon kiinnittyneiden ihmisten koulutus- ja ammattitaitoon. Oletuksena on, että sosiaalisten siteiden määrän vähyys tai niiden heikko laatu aiheuttavat sen, että yksilö elää ns. riskin alla eli on vaarassa syrjäytyä yhteiskunnasta.

Tutkimuksen kohteena ovat joensuulaisessa Avaimet Elämään -projektissa mukana olleet nuoret. Tämä projekti on syrjäytymisvaarassa oleviin 18–25-vuotiaisiin nuoriin kohdistuva hanke, jonka tarkoituksena on kiinnittää nuoret koulutuksen ja

työllistymisen kautta yhteiskuntaan. Tutkimuksen tarkoituksena on löytää käytännön työhön keinoja syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Myös muissa työryhmässä esitetyissä alustuksissa tuli esille sosiaalisten sidosten ja tuen merkitys syrjäytymisvaarassa olevalle nuorelle. Nuoren perhe ei yleensä kykene tarjoamaan tukea, jota nuori kipeästi tarvitsisi. Nuorella voi olla tunne, ettei kukaan välitä hänestä. Koulussa epäonnistumisen jälkeen nuori voi hakea rajojaan esimerkiksi alkamalla tehdä rikoksia. Nuori tarvitsee aikuisen ihmisen rajoittavaa ja välittävää otetta. Nuoren hylkäävistä aikuiskontakteista johtuvan epäluottamuksen voittamiseksi aikuisen täytyy olla tarpeeksi kärsivällinen ja vahva. Hänen täytyy kyetä ottamaan nuorelta aluksi aiheetontakin kritiikkiä vastaan. Aikuisen täytyy myös pystyä käyttämään nuoren ymmärtämää kieltä, jotta hänestä tulee uskottava. Aikuisen ei tarvitse käyttää asemaansa kuuluvaa arvovaltaa, vaan luonnollinen sisäinen auktoriteetti riittää.

Nuoren juoksuttaminen luukulta luukulle täytyy lopettaa. Viranomaisten täytyy kyetä yhteistyöhön sekä etuisuuksien väärinkäytön estämiseksi että varsinkin nuoren kokeman pompottelun lopettamiseksi. Näin tuetaan myös nuoren sitoutumista, mielellään yhteen aikuiskontaktiin, koska muuten hän ei solmi pitävää sidettä kehenkään aikuiseen. Yhteiskunnan taholta ei pitäisi olla mahdotonta yhdistää eri instanssien toimintoja yhteen paikkaan, esimerkiksi juuri syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen tarkoitettun budjetin turvin.

Myös nuoren vahvuuksien löytämiseksi nuori tarvitsee aikuisen, joka käyttää niin paljon aikaa ja vaivaa, että tutustuu nuoreen tarpeeksi hyvin vahvuuksien löytämiseksi. Nuori ei yleensä pysty itse määrittelemään, mitä hän haluaisi tai osaisi tehdä. Joskus hänellä voi olla myös epätodellisia käsityksiä itsestään, omista taidoistaan ja rajoitteistaan. Nuori tarvitsee aikaa voidakseen alkaa eritellä tunteitaan, jotta hän osaisi tulkita itseänsä paremmin. Myös omien rajoitteiden hyväksyminen on tärkeä asia. Nuoren kanssa yhdessä räätälöityyn suunnitelmaan nuori sitoutuu paremmin, koska hän todella tuntee, että hänen yksilölliset piirteensä huomioidaan ja hänen toiveensa kuullaan.

Antero Johanssonin ja Jukka Vuoren alustuksessaan esittelemä työttömille, syrjäytymisvaarassa oleville nuorille tarkoitettu KOHO-projekti Turussa tähtää nuorten tulevaisuudensuunnitelmien selvittämiseen. Heidän tutkimuksensa tarkoituksena on kuvata nuorten työttömien joukkoa ja selvittää nuorten hyvinvointia eri alaryhmissä. Projektissa pyritään lisäämään nuorten hyvinvointia ja mittaamaan saatuja tuloksia projektin jälkeen. Myös KOHO-projektissa on havaittu viranomaisyhteistyön merkitys. Nuorelle pyritään antamaan mahdollisimman paljon sosiaalista tukea. Nuorelle annetaan mahdollisuus ilmaista ajatuksiaan ja hän tulee kuulluksi. Nuoren ongelmat pyritään selvittämään, jotta niihin voidaan hakea ratkaisuja. Projektissa pyritään ohjaamaan nuorta jatko-opintoihin tai työllistymiseen työharjoittelun avulla. Siinä kiinnitetään huomiota myös nuoren asumiseen ja päihteiden käyttöön.

Jukka Vehviläinen esitti alustuksessaan yksilöllisesti räätälöidyn mallin rinnalle tai jatkeeksi ositeltua mallia, jossa määrätynlaisille nuorille tarjottaisiin tiettyä, samaa ratkaisumallia. Näin mentäisiin astetta pitemmälle yksilöllisestä suunnitelmasta ja saataisiin jaettua ainakin osa nuorista ominaispiirteittensä mukaisiin ryhmiin. Heille tarjottaisiin omaa, juuri heidän tarpeisiinsa vastaavaa ratkaisumallia. Malli voisi toimia erityisesti sellaisille nuorille, joiden syrjäytymiskehitys ei ole päässyt vielä ulottumaan kovin pitkälle ja usealle elämänalueelle. Vehviläisen tutkimuksen avulla pyritään selvittämään, mikä on se tekijä, joka vaikuttaa yksilön onnistumiseen esimerkiksi koulutukseen kiinnittymisessä ja tutkintoon valmistumisessa. Tukea tarvitsevien lisäksi näin pyrittäisiin kartoittamaan työvoimatoimen palveluista ne nuoret, joiden kohdalla tukitoimenpiteitä ei tarvita. Myös Vehviläinen korostaa nuoren ja viranomaisen kohtaamisen merkitystä nuoren asioidessa palvelujärjestelmis-

sä. Hän tuo esille myös erilaisten käytäntöjen kohtaamisen merkitystä ja viranomaisten välistä yhteistyötä.

Nuoren tukeminen hyödylliseen toimintaan, josta hän hyötyy itsekin, auttaa nuorta suuntaamaan energiansa järkevään toimintaan. Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret ovat tavallisesti kiinnostuneita tekemään jotakin käytännössä teoreettisten opintojen sijaan. Nuorille suunnatuista työpajoista ja toimintapainotteisista opiskelumuodoista on hyviä kokemuksia. Seuraavaksi esittelemme käytännön projekteja, joissa kaikissa pyritään huomioimaan nuori yksilöllisesti. Hänen syöksykierteensä katkaistaan ja häntä autetaan löytämään vahvuuksiansa, joiden avulla hän integroituu yhteiskuntaan.

6. Interventioprojekteja käytännössä

Koulun kehityksen tila kertoo paljon yhteiskunnan kehityksen tilasta. Jokaisena aikakautena on esiintynyt ristiriitaisuuksia ja vaihtoehtoisia näkemyksiä ajan koulusta. John Dewey yritti jo tämän vuosisadan alussa saada kannattajia reformipedagogiikalle. Nyt koulun kehitystä ollaan viemässä hyvin lähelle Deweyn reformipedagogiikkaa. Perusainekset Deweyn ajattelussa olivat lähteminen lapsen tarpeista, tekemällä oppiminen, ongelmakeskeisyyttä korostava projektioppiminen, koulun muuttuminen ympäröivän todellisuuden kohtaamispaikaksi, ja pyrkimys siihen, että koulu olisi aktiivinen yhteiskuntavaikuttaja eikä vain seurailija. Nykykoulun kehittämisspyrkimykset ovat hyvin samansuuntaisia näiden kanssa: oppilaskeskeisyys, osallistuva oppiminen, kasvun ja ajattelun ymmärtäminen prosesseina, väljyys ja vapaus ajankäytössä ja opetussuunnitelmissa, sekä ajatus oppimiskeskuksista. (Hirvi 1993, 207.)

Nuorten Omaura

Jukka Somerharju esitteli alustuksessaan nuorten Omaura-projektia, joka käynnistyi Raha-automaattiyhdistyksen tuella keväällä 1993, Mannerheimin Lastensuojeluliiton koordinoimana projektikokonaisuutena. Tämä toiminta on laajentunut alun 14:stä kuntakohtaisesta projektista koskettamaan alueellisesti lähes koko maata. Esimerkiksi vuosina 1995—1996 Omaura-projekteissa opiskeli kaikkiaan 140 nuorta. Nämä projektit ovat osa Euroopassa ja Yhdysvalloissa tehtävää kokeilutyötä syrjäytyvien nuorten auttamiseksi. Tärkeimpiä kansainvälisiä yhteistyöelimiä ovat Network of Productive Schools (INEPS) -järjestö sekä International Community Education Association (ICEA).

Tavoitteena on kokeilla Suomen koulutusjärjestelmässä uusia opiskelua ja työelämää lähentäviä vaihtoehtoisia opiskelumalleja. Syrjäytymisen riskiä pyritään vähentämään kehittämällä ja kokeilemalla ohjelmia, joissa nuorten elämänhallintakeinoja lisätään mm. opettamalla nuorille sosiaalisia taitoja ongelmatilanteita varten. Lisäksi kehitetään joustavia ja toimivia yhteistoimintamalleja nuorten kanssa työskentelevien aikuisten työhön eli eri ammattiryhmien väliseen yhteistyöhön sekä hyödynnetään Mannerheimin lastensuojeluliiton omia kokemuksia aikaisemmista nuorisoprojekteista. Pää tavoite Omaura-projektissa on saada nuoret suorittamaan keskeytynyt peruskoulu loppuun ja hakeutumaan keskiasteen koulutukseen. Osa projekteista tekee työtä peruskouluikäisten kanssa ja osa keskittyy ilman ammattikoulutusta oleviin nuoriin. Projekteissa opiskelu tapahtuu paljolti työelämän yhteydessä, ja nuoret ovat koko opiskelunsa ajan kosketuksissa työelämään ja rakentavat itselleen sopivaa ”Omaa Uraa”.

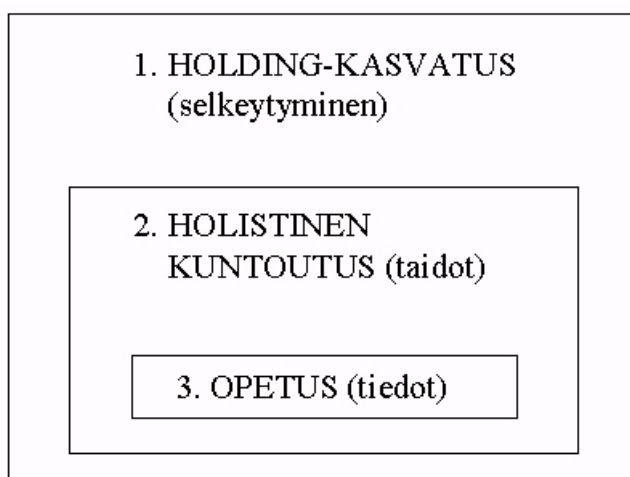
Oppimismenetelmästä käytetään nimitystä produktiivinen oppiminen ja se on yhteistä kaikille Omaura-projekteille. Produktiivisen oppimisen viitekehys pohjautuu

kulttuurihistorialliseen koulukuntaan. Se on saanut vaikutteita Vygotskin, Leontjevin ja Lurianin tutkimuksista. INEPS itse määrittää produktiivisen oppimisen kasvatusprosessiksi, joka johtaa ihmisen roolin kehittymiseen yhteisössä ja saa aikaan muutoksen yhteisössä itsessään. Prosessi toteutetaan tuotossuuntautuneiden toimintojen ”matkaohjelmalla” todellisen elämän tilanteissa, vaikka kyseessä on koulutuskokemus ryhmässä, jossa opettajat auttavat. Produktiiviseen oppimiseen liittyy työ ja toiminta työpaikoilla, sekä havainnointi ja kysymysten esittäminen, samoin tiedonhankinta, tiedon prosessointi, dokumentointi ja esittäminen. (Lampinen & Korhonen 1995.) Omaura-projektissa korostuu nuoren sosiaalisen verkoston, perhetyön ja harrastusten merkitys. Somerharjun mukaan tällainen opiskelutapa soveltuu monenlaisille opiskelijoille, niin keskittymiskyvyttömille kuin huippulahjakkaillekin. Hyvin arat ja sulkeutuneet opiskelijat eivät sitä vastoin tällaisesta opiskelutavasta hyödy, koska se suosii lähinnä aktiivisia opiskelijoita.

AKVA-koulutus

Lea Veivon ja Pentti Poukkasen alustuksessaan esittelemä Oulussa Merikosken ammatillisen koulutuskeskuksen ammatilliseen koulutukseen valmentava AKVA-koulutus on suunnattu monivammaisille ja kouluallergisille nuorille, joiden tulevaisuuden näkymät ovat selkeytymättömiä. Sen tavoitteena on saada nuori integroitua kykyjensä ja toiveidensa mukaiseen jatko-opiskeluun tai työhön. Mikäli se ei ole nuoren rajoitteiden, esimerkiksi vamman vuoksi mahdollista, nuorta ohjataan löytämään elämälleen mielekäs sisältö eli vahvistetaan hänen elämänhallintakykyjensä. Koulutuksen tavoitteena on 1—2 vuoden opiskelujakson aikana henkilökohtaisen opetussuunnitelman, Hops:in, avulla integroida syrjäytymisvaarassa oleva nuori takaisin yhteiskuntaan.

AKVA:n toiminta tapahtuu holding-kasvatusilmastossa, jossa opiskelija pidetään tukevasti kiinni, jotta nuori minäkuvansa selkeytymisen avulla löytäisi tavoitteet tulevaisuudelleen. AKVA:n toiminta on holistista, kokonaisvaltaista kuntoutusta, jolla tähdätään opiskelijan psyykkiseen, sosiaaliseen ja fyysiseen valmiuteen selkeytymisen mahdollistamiseksi. Opetuksessa yleistietojen lisääminen tähtää valmiuksiin hakeutua ammatillisiin opintoihin ja selvittää päivittäisestä elämästä. (Kuvio 1.)

Kuvio 1. AKVA interventiona.

Merkittävimpänä asiana AKVA-koulutuksessa pidetään opiskelijan sisäisen elämänhallinnan lisääntymistä eli henkistä kasvua Hops:iin kirjattujen, yksilöllisten

tavoitteiden mukaisesti. Holding-kasvatuksen avulla nuoresta huolehditaan; hänelle asetetaan rajat ja hänestä välitetään aidosti. Tavoitteena on, että hänen minäkuvasa ja elämäntilanteensa selkeytyy siten, että hänen tulevaisuuden näkymänsä selkeytyvät. AKVA:n toiminta-alueiden rajat ovat kuin veteen piirretty viiva eli eri alueet eivät toimi itsenäisesti, vaan päällekkäin. Holistisella kuntouttamisella pyritään kehittämään nuoren ulkoisia elämönhallintataitoja. Käytännön toiminnan painotus on suurempi kuin varsinaisen tiedollisen opetuksen, jolla tähdätään lähinnä peruskoulun oppimäärän antaman yleistiedon täydentämiseen. (Veivo 1997, 34—35.)

AKVA:n sisältöön kuuluu ulkoista elämönhallintaa tukevien taitojen opiskelu, joka on holistista kuntoutumista. Niihin kuuluvat ADL-taidot ja sosiaaliset taidot. Opiskelutekniikkaa harjoitellaan erilaisten projektien ja teemojen kautta tulevien tehtävien avulla. Työharjoittelujaksojen avulla saadaan tuntumaa käytännön työelämään, ja samalla omat kyvyt ja toiveet tulevasta ammatista kohtaavat. Vierailut ja tutustumiset lisäävät tietämystä ympäröivästä maailmasta ja taitoa toimia siinä. Ajokortin ajaminen antaa opiskelijalle mahdollisuuksia itsenäistymiseen ja itsetunnon parantamiseen. Mitä monipuolisemmin nuori hallitsee erilaisia elämäntaitoja, sitä vahvempaa hänen elämönhallintansa on.

Kasvatus on AKVA-koulutuksen toimintatapa, menetelmä, jolla opiskelijoita autetaan pääsemään tavoitteisiinsa. Selkeyttämällä nuoren elämäntilannetta pyritään auttamaan häntä saamaan ote elämästään ja tulevaisuudestaan. Tähän kasvatukseen ja kasvatustodellisuuden ongelmaan sopii holding-kasvatus. Se on sekä tukevaa että rajoittavaa toimintaa, interventiota. Se tapahtuu kunkin opiskelijan kohdalla yksilöllisesti Hops:in tavoitteiden mukaisesti. Nuoren opiskelijan kolmen keskeisimmän aspektin – taitojen, terveydellisten rajoitteiden ja toiveiden – synteessinä on selkeytyminen. Holding-kasvatus on sekä terapeuttista tukemista että tiedollista ja taidollista auttamista sopivien koulutusväylien etsimisessä. (Poukkanen & Veivo 1996, 143—160.)

Henkilökohtaisen ja ryhmäohjauksen merkitys on suurin ohjaavassa ja valmentavassa koulutuksessa. Koulutusprosessin eri vaiheissa opettajan työssä painottuvat erityyppiset roolit ja osaamisalueet. (Järvinen ym. 1996, 24, 35—36.) Holding-kasvatuksen periaatteiden mukaisesti AKVA:lla opettajan suhtautuminen opiskelijaan muistuttaa enemmän vanhemman kasvatusta kuin opetusta. Opettaja on koulutuksessa kanssamatkustajana ja -kasvajana. Opettajan tärkein tehtävä on suhtautua aidosti opiskelijaan. Lisäksi hän ohjaa opiskelijaa tiedon hankinnassa ja taitojen kehittämisessä. Kaikessa tässä toiminnassa auttaa opettajan työpari, avustaja. Arviointi on AKVA:n toiminnassa toissijainen asia ja sitä ei suoriteta opiskelijan menestyksen mittaamiseksi, vaan hänen oppimisensa tueksi. Koulutuksen lopussa painottuu jatkotoimien organisointi opiskelijan sekä muiden sidosryhmien kanssa yhdessä. (Veivo 1997, 35—38, 90—95.)

Ulkoisten olosuhteiden muuttumisen kautta nuori voi päästä irti ongelmia aiheuttavasta ympäristöstä ja ihmissuhteista. Hänelle voi avautua uusia kehitys- ja päte-
mismahdollisuuksia, ja uusi ympäristö voi tarjota aiempaa enemmän sosiaalista tukea. Tämä voi puolestaan vaikuttaa siihen, että nuori alkaa tuntea hallitsevaansa elämäänsä ja hänen itsetuntonsa parantuu. Oman elämän pohdiskelu auttaa jäsentämään asioita ja elämän mielekkyys lisääntyy. Elämäntyölin pysyvään muutokseen vaaditaan ihmiseltä itseltään pitkäjänteisyyttä ja motivaatiota, ja hänen ympäristöltään pysyvää tukea. (Rönkä 1996, 18.)

AKVA:n toiminnalla pyritään juuri tällaiseen interventioon. Nuoren aloittaessa AKVA:n hänen ulkoinen toimintaympäristönsä muuttuu. Hän tulee uuteen yhteisöön. Hän voi jättää historiansa taakseen. Nuori alkaa saada onnistumisen kokemuksia, hänen itsetuntonsa paranee ja vähitellen hänen sisäiset voimavaransa lisääntyvät. Kuva omasta itsestä ja eletystä elämästä alkaa selkeytyä. Nuori saa

uusia ystäviä luokkatovereista, hänet hyväksytään sellaisena kuin hän on. Myös opettaja ja avustaja tukevat ja ohjaavat häntä. Hänen sosiaaliset taitonsa lisääntyvät ja hän alkaa ottaa vastuuta itsestään ja tekemisistään esimerkiksi sitoutumalla sopimuksiin ja alkamalla hoitaa omia asioitaan. Nuoren kielteinen minäkäsitys alkaa muuttua vähitellen. Hänen epäonnistumisansansa alkaa vaihtua onnistumiskehäksi, kun hän saa tehdä projekteja omista lähtökohdistaan lähtien ilman, että kukaan arvostelee häntä. (Veivo 1997, 108; ks. myös Nurmi ym. 1992.)

Tuomontupa eli Koulutuspolku – Yhteisöllisyys – Oppisopimus

Tuomo Vilppolan alustuksessaan esittelemä Tuomontupa-luokka on osa Oulun kaupungin erityisnuorisotyön projektia ja samalla ensimmäinen yritys yhdistää eri hallintokunnat tekemään konkreettista yhteistyötä syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kanssa. Luokan suunnittelu käynnistyi vuonna 1991 ja itse toiminta 2.1.1992. Tuomontuvan ympärille rakentuvan eri hallintokuntien yhteistyöverkoston tehtävänä on niveltää peruskoulun ja ammattikoulutuksen opetussuunnitelma joustavaksi ja yksilölliseksi kokonaisuudeksi, jotta yhteiskunnasta syrjäytymisvaarassa olevat nuoret saataisiin suorittamaan oppivelvollisuus loppuun ja hankkimaan ammatillinen koulutus. Tähän päästään käyttämällä erilaisia vaihtoehtoisia toimintamalleja.

Luokka toimii Oulun kaupungin työhönvalmennuskeskuksessa, likka-Tuotannon tiloissa. Tämä tarjoaa mahdollisimman ”ei-koulumaiset puitteet” luokan toiminnalle. Luokka toimii työpajaperiaatteella. Teoriaopetus ja käytännön työt rakennetaan jokaisen oppilaan kykyjen ja taitojen mukaan. Teoriaopetuksen ja työtoiminnan suhde ei ole kiinteä, mutta keskimäärin työtoimintaan käytetään aikaa noin 1/3 ja teoriaopiskeluun 2/3. Koulutuksessa korostetaan ammatillisen kokonaisuuden hahmottamisen merkitystä. Esimerkiksi työpainotteisessa opiskelussa tuotteiden valmistus opiskellaan kokonaisuutena. Näin ollen yleisiin oppitavoitteisiin kuuluvien aineiden, kuten matematiikan, fysiikan, kemian ja raaka-aineopin sisällöt yhdistetään kulloinkin käsiteltävään työtehtävään.

Opiskelijoiden työtoiminta jakaantuu oppilaiden omiin töihin ja likka-Tuotannon tilaustöihin. Yksi keskeinen pyrkimys työtoiminnassa on saada opiskelija omien tarpeidensa kautta henkilökohtaisesti kiinnostumaan valmistamistaan tuotteista. Töiden laatuvaatimukset ovat huomattavasti tiukemmat kuin normaalisti yläasteilla, sillä tuotantotekniikka likka-Tuotannossa mahdollistaa tiukankin seulan läpäisevän laadun; ”Mikä tehdään, tehdään se kunnolla”. Tällä on monessa suhteessa myönteinen vaikutus opiskelijoiden minäkuvan kehittämisessä.

Teoriaopetus voidaan toteuttaa myös urakatyöskentelynä, jossa jokaisella päivällä on ainekohtaiset tehtävät. Kaikkia oppiaineita ei opiskella samanaikaisesti, vaan muutamia aineita kerrallaan. Urakat voi tehdä oman rytmin mukaisesti, mutta kaikki urakat on kuitenkin suoritettava loppuun sovittuna aikana. Osa oppiaineista on kurssitettu ja niitä voidaan opiskella kurssimuotoisesti. Teoriaopiskelussa noudatetaan peruskoulun yläasteen normaalia opetussuunnitelmaa. Jokaisella opiskelijalla on henkilökohtainen opetussuunnitelma, jota on mahdollisuus tarkistaa ja muuttaa taitojen ja tietojen kasvaessa. Ne nuoret, jotka eivät jatka Tuomontuvassa ammatillisissa opinnoissa, osallistuvat yhteisvalintaan ja hakeutuvat toisen asteen koulutukseen.

Opiskelu Tuomontuvassa on pääsääntöisesti pienryhmä- tai yksilöopetusta. Taivoitteena on myönteisen oppimisasenteen luominen, elämänhallinnan taitojen, yritteliäisyyden ja oma-aloitteisuuden korostaminen opiskelussa. Jokaisen nuoren unelma on olla hyvä jossakin. Normaali opetus ei ole kuitenkaan pystynyt tarjoamaan tällaisia kokemuksia näille nuorille. On tärkeää luoda nuorelle aikaisemmista elämäkokemuksista riippumaton mielikuva tulevaisuudesta; onnistuneesta työn

tuloksesta, onnistumisen kokemuksesta ja myönteisestä suhtautumisesta tulevaisuuteen. Samalla nuoren orastavalle vastuuntunnolle annetaan kehittymisen mahdollisuus.

Tuomontuvassa on myös kehitelty vaihtoehtoinen ammatillinen koulutusmalli yhdessä Merikosken Ammatillisen koulutuskeskuksen kanssa. Opiskelijoina ovat normaalin ammattikoulutuksen keskeyttäneet nuoret, AKVA-koulutuksen suorittaneet tai Tuomontuvassa peruskoulun yhdeksännellä luokalla opiskelevat. He suorittavat työpainotteisen opetussuunnitelman mukaisesti puualan tai ompelualan 80 opintoviikon pituisen ammatillisen tutkinnon. Koulutukseen voidaan sitoa myös Oulussa toimivat nuorten työpajat ja niiden mahdollisuus toimia osana ammatillista koulutusta.

Nuoren ammatillisen koulutuksen mahdollisuuksia laajennetaan myös käyttämällä ja kehittämällä tehostettuja oppisopimusmalleja. Näitä malleja toteutetaan laajan yhteistyöverkon avulla. Mukana ovat Tuomontuvan lisäksi mm. sosiaalitoimi, eri yritykset, oppilaitokset ja Oulun oppisopimustoimisto. Uudet oppisopimusmallit keskittyvät työpaikoilla tapahtuvan oppimisen kehittämiseen nuorelle sopivammaksi. Käytännössä sillä tarkoitetaan esimerkiksi tuettua ohjausta työpaikoilla ja tukihenkilöyhteistyöverkostossa, työpaikkakouluttajakoulutuksen kehittämistä sekä nuoren yksilöllisten oppisopimuspolkujen rakentamista hänen työllistymisensä takaamiseksi. Taloudellisina resursseina käytetään erillisrahoitusta ja osasuoritusratkaisuja.

Tuomontuvassa kehitetään reaalipedagogista työelämään kuntouttavaa menetelmää. Vilppolan (1996) mukaan reaalipedagogiikka on oppimista ja kasvatusta tosilojen pohjalta niin, että nuorelle asetetaan vain hänelle saavutettavissa olevia oppimääriä, jotka ovat nuoren elämänhallinnan kannalta elintärkeitä. Menetelmä perustuu erilaisten toimintaympäristöjen käyttöön nuoren motivoimisessa ottamaan vastuuta omasta elämästään. Niihin kuuluvat mm. *pysäytys, ratkaisukeskeisyys, holistisuus, opettajan persoonallisuus ja supportit, konstruktivinen oppiminen, työn avulla oppiminen, yhteistyön ja vertaisryhmän apu, epäviralliset vuorovaikutustilanteet sekä järeät interventiomahdollisuudet*. (ks. Vilppola 1997, 222—227.) Vuosina 1996—1997 on Tuomontuvassa kehitelty kuntoutuksellista ammatillisen Omauran mallia, joka on yksi Nuori-Youth -projektiin uusista syrjäytyneiden nuorten psykososiaalisista kuntoutusmalleista.

Yrittäjäyhteistyön vahvistaminen on osa reaalipedagogista toimintaa. Tarkoituksena on löytää myös uusia keinoja vapaaehtoisten kansalaisjärjestöjen voimavarojen käyttöön ongelmanuorten kohtaamisessa. Yksi tällainen yritys on Europlus-hanke, jonka Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Suomen Mielenterveysseura ovat käynnistäneet ja joka kuuluu Employment Youthstart -ohjelmaan vuosille 1998—1999. Kokeiluun kuuluu neljä paikkakuntaa. Pohjois-Suomesta on projektiin valittu Tuomontupa ja sen ympärillä jo toimiva yhteistyöverkko. Muut paikkakunnat ovat Pirkanmaa (Nokia/Tampere), Pyhäselkä ja Saarijärvi. Projektin kohderyhmänä ovat henkilöt, joilla on erityisiä vaikeuksia työmarkkinoilla. Ohjelman yksi osa-alue on Youthstart, jonka tarkoituksena on edistää alle 20-vuotiaiden sijoittumista työmarkkinoille. Ohjelma on suunnattu erityisesti nuorille, joilla ei ole ammattipätevyyttä tai koulutusta. Toisena kohderyhmänä ovat työpajojen työntekijät, mentorit, vertaisohjaajat sekä työpaikkakoordinaattorit, joiden valmiuksia nuorten ohjauksessa ja kasvattamisessa parannetaan erikseen suunniteltujen koulutusohjelmien avulla. Kolmannen kohderyhmän muodostaa yhteistyöverkko, joka koostuu viranomaisista, järjestötoimijoista, koulutuslaitoksista, yrittäjistä, vapaaehtoisista nuorista ja muista yhteisön kehittämiseen osaa ottavista tahoista.

Nuorten sijoittumista yhteiskuntaan ja työelämään on tarkoitus edistää mm. kehittämällä menetelmiä ja käytäntöjä, tässä tapauksessa erityisesti ohjaavaa koulutusta, oppisopimuskoulutusta niin, että nuorten omat innovaatiot ja voimavarat

tulevat käyttöön urasuunnittelussa ja ammatinvalintatilanteissa. Tarkoituksena on myös kehittää menetelmiä, joilla nuorten parissa työskentelevien tahojen välille saadaan luotua toimivia verkostoja. Tämä edellyttää viranomaisten, vapaaehtoiskäytäntöjärjestöjen ja -työntekijöiden ja muiden sidosryhmien kesken toteutettavaa verkostoitumiskoulutusta.

7. Lopuksi

Keskusteltaessa erilaisista tulevaisuuden näkymistä on syytä muistaa se tosiasia, että talouden kasvu ei enää tänä päivänä takaa työllisyyden kasvua kuten viime vuosikymmenellä. Nuorten sijoittuminen työmarkkinoille on hieman parantunut muihin ryhmiin verrattuna. Kuitenkin nuorisotyöttömyys on edelleen liian korkea ja nuorten työhönotto valikoivaa. Välttyäksemme nuorten jakautumiselta selviytyjiin ja häviäjiin tarvitaan yhteiskunnassamme uusia innovatiivisia toimintamuotoja, jotka tulevat toimimaan ikään kuin siltoina ja toiminta-areenoina nuorten koulutuspolkujen varsilla. Nuoret tarvitsevat tänä aikana entistä enemmän valmennusta ja vauhdinottoaikoja selviytyäkseen elämässä.

Työryhmämme alustuksissa ja pohdinnoissa tuli esille erityisesti nuoren tukemisen ja nuoren kanssa toimivien tahojen verkostoitumisen tarve. Kaikissa tutkimushankkeissa on havaittu niiden merkitys, ja tutkimusten valmistumisen jälkeen saadaan edelleen lisätietoa tuen tarpeesta ja muista tekijöistä, joiden avulla nuori selviytyy syrjäytymiskehityksestä. Käytännön projektien toiminta tähtää nuoren vahvuuksien löytämiseen, välittämiseen ja aikuisten vastuunottoon nuoresta. Häntä ei siis pidetä enää heittopussina, vaan nuoresta ottaa vastuun aikuinen, joka auttaa nuorta kokoamaan elämänsä uutta alkua varten.

Syrjäytymisvaarassa olevan nuoren luottamus on voitettava ja hänet on saatava uskomaan omiin mahdollisuuksiinsa. Myönteisten voimavarojen avulla on edettävä hitaasti kohti yksilöllistä, nuoresta lähtevää tulevaisuuden visiota. Rääteltyä suunnitelmalla saadaan nuori kiinnittymään aluksi lähitavoitteeseen, jonka saavuttamisen jälkeen pyritään varsinaiseen tavoitteeseen. Nuorelle on annettava aikaa kasvaa ja mahdollisuus epäonnistumiseen välillä. Hänelle täytyy antaa palautetta, jossa on mukana aina toivoa. Myös aikuinen tarvitsee pitkäjänteisyyttä yrittäessään vaikuttaa tehokkaasti ja nopeasti syrjäytymiskehitykseen, joka on muodostunut vähitellen, useiden vuosien aikana.

Nuori-Youth ja Europlus-hankkeet ovat hyvä esimerkki verkostoitumisen laajentumisesta koskemaan mahdollisimman useita tahoja yhteiskunnassa. Voimavarojen ja osaamisen yhdistämisellä päästään tehokkaammin tarttumaan ongelmiin. Elinkeinoelämällä on suuri merkitys harjoittelu-, oppisopimus- ja työpaikkojen antajana. On tärkeää, että valtion ja kuntien eri viranomaistahot keskittävät palvelujaan yksilöystävällisemmiksi, mutta taloudellisesti uusia resursseja tuo yksityisen tahon mukaan saaminen. Yksityiseltä taholta voisi julkinen taho oppia myös sen, että saamastaan hyödykkeestä joutuu maksamaan. On hämmästyttävää, että yhteiskunnalla on varaa maksaa korvausta siitä, ettei ole mitään tekemistä sen sijaan, että ihmistä tuettaisiin tekemään jotakin. Tekemistä riittää kyllä! Tässä toiminnassa on tärkeää myös mentorien tai vertaisohjaajien käyttö nuoren työhönperehdyttämismuotoissa ja tarpeen mukaan myöhemmin. Näin varmistetaan, että nuori ei luovuta ensimmäisten ongelmien myötä, vaan häntä ohjataan ja tuetaan jatkamaan työtä. Nuori saa tällöin kaipaamansa tuen ja kykenee ylittämään ne tilanteet, joissa hän on aikaisemmin epäonnistuneensa luovuttanut. Epäonnistumiset voidaan kääntää tuetusti onnistumisiksi.

Koulutuksessa on merkittävää alkaa painottaa käytännössä osoitettavaa osaamista, kuten näyttökokeita ja oppisopimuskoulutusta teoreettisten opintojen vaihto-

ehtona. On paljon työtehtäviä, joissa työn oppii tekemällä ja yleistietämystä voi lisätä omaan tahtiin. Näin myös työnantajilla olisi mahdollisuus kouluttaa työntekijöitä juuri tarvitsemiinsa tehtäviin. Nykyisessä muodossaan oppisopimusjärjestelmä on niin byrokraattinen järjestelmä paperisotineen, ettei moni työnantaja uskalla sitoutua siihen. Huomion arvoinen asia on myös avustavien työpaikkojen lisääminen. Tällaisella toimenpiteellä pystyttäisiin työllistämään erityisesti vajaakuntoisia ja saamaan heidän elämäänsä mielekäästä sisältöä. Myös työstä maksettavalle korvaukselle tulisi uusi merkitys, kun se maksettaisiin palkkana tehdystä työstä eikä pelkästään yhteiskunnan maksuvelvoitteena. Työn jakaminen avustavaan ja varsinaiseen, esimerkiksi hoito- tai toimistotyössä, vapauttaisi työn varsinaiselta hoitajalta voimavaroja muihin tehtäviin.

On hyvä myös ajatella sitä aikakautta ja kulttuuria, jota edustamme ja kutsumme moderniksi yhteiskunnaksi. Jos laajennamme aspektiamme, voi syrjäytymisen käsitteen ulkoisia piirteitä kritisoida laajemminkin kuin tähän saakka yleisesti on tehty. (mm. Rönkä 1996.) Ongelmana ei ole siis pelkästään käsitteen epämääräisyys ja leimaavuus, vaan sen käyttökelpoisuus. Jos ongelma on niin laaja ja suuri kuin edellä käy ilmi, on aihetta pohtia, ovatko yhteiskunnan vaatimukset niin ahtaita ja pysähtyneitä, ettei nuori enää mahdu niihin. Onko yhteiskunnassa arvostettu elämäntapa, lapsuuden suoraviivainen eteneminen nuoruuteen, peruskoulusta jatko-opintoihin, työelämään ja perheen perustamiseen, ainoa oikea?

Nuoren syrjäytyminen on seurausta yhteisön ja yksilön normijärjestelmien kriisistä. Nuori ei ole syystä tai toisesta mahtunut yhteiskunnan normijärjestelmään, ja hänen identiteettinsä on muotoutunut tältä pohjalta. On kuitenkin huomattava, että syy ei siis palaudu yksinään kumpaankaan osapuoleen. Se ei ole välttämättä seurausta nuoren epäonnistumisesta, vaan pikemminkin yhteiskunnan epäonnistumisesta luoda moniarvoinen yhteiskunta, jossa kaikilla on paikkansa: merkitys ja arvo. Yhteiskunnan syrjäyttävä voima on mahdollinen erityisesti modernissa yhteiskunnassa, jossa normaaliuden mittarit ovat ahtaat. Postmodernin yhteiskunnan elämäntapaan kuulunee myös suurempi sallivuus työn suhteen. Postmoderni yksilö valitsee haluamansa tavan elää ja sen mistä kantaa vastuuta. Hän voi hankkia elämänsä varrella niin monta erilaista koulutusta kuin haluaa ja vaihtaa työtä niin usein kuin haluaa. Tärkeintä onkin kasvattaa yksilön uskomaan itseensä ja otta- maan vastuuta tekemisistään eli sisäisen elämänhallinnan lisääminen, mistä seuraa ulkoisen elämänhallinnan parantuminen.

NÄKÖKULMIA OSALLISUUDEN JA KANSALAIKUUDEN RAKENTUMISEEN

Mirja Kajava: Lapsen ja nuoren edun määrittämisen ongelma suhteessa kansalaisoikeuksiin

Tapio Kuure: Lainrikkajien yhteiskuntakonstruktiot

Anna-Liisa Lämsä: Oman elämänsä sivustakatsoja

Pentti Murto: Kasvatuksellinen kuntoutus ja integraatio

Marko Raitanen: Itsenäisen asumisen tukeminen

Veli-Matti Ulvinen: Nuorten osallisuus ja projektit – Yritys hyvä, tulos hyvä, mutta kenelle?

Reijo Viitanen: Mitä tilastot kertovat nuorten elinoloista ja syrjäytymisestä?

Osallisuuden ja kansalaisuuden rakentumisen aihealue on varsin laaja ja mahdollistaa erilaisten tutkimusten ja käytännön projektien tarkastelun otsikon alla. Kahden päivän kuluessa työryhmässä pidettiin seitsemän esitelmää, joiden aihealueet käsittelivät tavalla tai toisella osallisuutta tai useamminkin osattomuutta: kysymystä siitä, kuinka nuoret ikäryhmänä voivat olla monessa suhteessa osattomia, tai kuinka jo nuoret jakaantuvat hyvä- ja huono-osaisiin. Osattomuus erilaisten elämänhallintaresurssien puutteena liittyy olennaisella tavalla syrjäytymisen problematiikkaan. Esimerkiksi Rauhalan (1988 ja 1991) jaotuksen mukaan huono-osaisuuden ulottuvuuksia ovat taloudellinen, sosiaalinen, terveydellinen ja koulutuksellinen huono-osaisuus, syrjäytyminen työmarkkinoilta sekä asuntomarkkinoilta, vallankäytöstä ja osallistumisesta syrjäytyminen. Huono-osaisuudessa on kyse erilaisten elämänhallintaresurssien, taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman puutteista ja näiden puutteiden kasautumisesta samoille yksilöille tai ihmisryhmille. Työryhmässä käyty keskustelu liikkui ensisijaisesti alustusten – ja osattomuuden – aihepiirissä, joten tässä raportissa työryhmätyöskentelyn esittely painottuu alustusten keskeisten näkökulmien esiinnostamiseen sekä niiden kommentointiin käydyn keskustelun perusteella.

1. Tilastojen kertomaa

Kysymykseen siitä, kuka on nuori, ei ole mahdollista antaa yhtä oikeaa vastausta. Kuka on nuori? Kysymys nousi esiin heti työryhmän ensimmäisessä esityksessä, kun Reijo Viitanen esitteli aikuistumisen tikkaat nuorten oikeudellisen aseman näkökulmasta (Kuvio 1.). Tikkaat kuvaavat sitä, miten eri laeissa ja asetuksissa nuoren ikäraajat vaihtelevat oppivelvollisuuden alkamisesta 7 vuoden iässä siihen, että

40-vuotias ei voi enää saada nuorten viljelijöiden tukea. Tälle välille mahtuu monia eri ikärajoja, kuten täysi-ikäisyyden saavuttaminen 18-vuotiaana, mutta kysymys siitä, kuka on nuori, jää edelleen avoimeksi tai se saa monia vastauksia. Onkin ilmeistä, että nuoruus on jatkuvan määrittelyn alainen suhdekäsite, joka saa tarkemman merkityksensä kussakin käyttöyhteydessä (vrt. lapsuus suhdekäsitteenä; Lämsä 1993).

Viitanen tarkasteli alustuksessaan myös nuorten osallisuutta työmarkkinoilla. Työlainsäädännön perusteella tarkastelun kohteena olivat 15—29-vuotiaat nuoret työntekijät tai työnhakijat. Työllisten osuus on alentunut kaikissa nuorisoiäloukissa 1990-luvun kuluessa. Koska vuonna 1990 työelämässä oli suurempi osa nuorista kuin vuonna 1970, ei työllisten osuuden muutos liity esimerkiksi koulutuksen pidentymiseen, vaan kyse on siitä, että nuorten on 1990-luvun kuluessa ollut aikaisempaa vaikeampi päästä työmarkkinoille.

Jos nuoret ovatkin päässeet työmarkkinoille, on heidän asemansa usein epävakaa. Nuorten työmarkkina-aseman epävakaudesta tulee ilmi niin määräaikaisten työsuhteiden kuin osa-aikatyönkin yleistymisenä kaikissa nuorisoiäloukissa. Osa-aikaiset työsuhteet yleistyivät jo vuosina 1976—1990, kun osa-aikaisten osuus työllisistä nuorista kasvoi 3,5 prosentista 10 prosenttiin. Määräaikaisten työsuhteiden kasvu on sen sijaan ollut 1990-luvun työmarkkinoille tunnusomainen piirre. Kokonaistilanne on se, että aiempaa harvemmat nuoret ovat pysyvissä työsuhteissa kokopäivätyössä. Monien nuorten asemaa työmarkkinoilla luonnehtii pysyvä tilapäisyys. Kun merkkejä tilanteen paranemisesta ei ole näkyvissä, vaikeuttaa se nuorten oman elämän rakentamista ja tulevaisuuden suunnittelua.

Epävakaisten työsuhteiden lisäksi nuorten työmarkkina-asemalle on ollut tyypillistä nuorisotyöttömyyden kasvu. Nuorten työttömyys yleistyi erityisesti vuosina 1990—1992, jolloin kouluttamattomien nuorten työttömyysaste kasvoi 8,7 prosentista 26,9 prosenttiin, keskiasteen tutkinnon suorittaneiden 3,9 prosentista 18,9 prosenttiin ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden työttömyys 1,1 prosentista 5 prosenttiin. Työttömyysaste on kasvanut vielä tämänkin jälkeen koulutusasteesta riippumatta, joskaan ei yhtä rajusti. Vaikka koulutus ei enää takaa työpaikan saamista, on koulutuksen merkitys työmarkkinoille sijoittumisessa ilmiselvää. Työttömyys on selkeästi yleisempää kouluttamattomien nuorten keskuudessa kuin korkea-asteen koulutuksen saaneilla nuorilla.

Ikä	Sosiaaliturva	Muita ikärajoja	Ikä
40	Nuorten viljelijöiden tuki päättyy 40 v.		40
30	Oikeus aikuisopintotukeen alkaa 30 v. ASP-sopimuksen teko-oikeus 18—30 v.		30
29		Nuorisotyölain mukainen nuori alle 29 v.	29
25	Täysi oikeus työttömyysturvaan 25 v. Nuori työntekijä valtiolla alle 25 v.	EU:n säädösten mukainen nuori alle 25 v.	25
23	TEL eläkekertymä alkaa 23 v.		23
21		D- ja E-ajokortti 21 v.	21
20	Täysi opintotukioikeus 20 v.	Siirtymä aikuispsykiatriaan 20— 22 v. Täysi alkoholin osto-oikeus 20 v.	20
18	Yleinen perhe-eläke 18—20 v. Itsenäinen toimeentulotukioikeus 18 v. Huoltovelvollisuus päättyy 18 v. Lapseneläke alle 18 v.	Nuori lastensuojelulain mukaan 18—20 v. Tupakkalaki 18v. Äänioikeus ja vaalikelpoisuus 18 v. Rajattu alkoholin osto-oikeus 18 v. A-, B- ja C-ajokortti 18 v. Avoliitto-oikeus 18 v. Nuori työntekijä alle 18 v. Lapsi lastensuojelulain mukaan alle 18v.	18
17	Rajattu opintotukioikeus 17—20 v. Lapsilisä päättyy 17 v.	Asevelvollisuus alkaa 17 v. Rajattu työttömyysturvaoikeus 17—25 v.	17
16	Oikeus kuntoutusrahaan alkaa 16 v. Oikeus sairauspäivärahaan alkaa 16 v. Hoitotuki päättyy 16 v.	A1-ajokortti 16v.	16
15		Nuorisopsykiatria 15—19 v. Yhdistyksen hallituksen jäsen 15 v. T-ajokortti 15 v. Työsopimuksen teko-oikeus 15 v. Rikosoikeudellinen vastuu 15 v.	15
14	Oikeus rajoitettuun työssäkäyntiin 14 v.		14
7		Oppivelvollisuus alkaa 7 v.	7

Kuvio 1. Aikuistumisen tikkaat nuorten oikeudellisen aseman näkökulmasta.

Myös nuorten pitkäaikaistyöttömyys on yleistynyt 1990-luvun kuluessa. Pidempiaikainen työttömyys yleistyi erityisesti vuosina 1992—1994. Kun vuonna 1992 oli yli 20 prosenttia työttömistä nuorista ollut työttöminä vähintään 6 kuukautta ja vajaa 5 prosenttia vähintään 12 kuukautta, oli yli 6 kuukautta työttöminä olleiden osuus työttömistä noussut vuoteen 1994 mennessä yli 40 prosenttiin ja yli 12 kk työttöminä olleiden osuuskin yli 20 prosenttiin. Vaikka tilanne on vuoden 1994 jälkeen hie- man parantunut, on pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä nuorista edelleen kor-

keahko – lähes 1/3 nuorista työttömistä on ollut työttömänä yli 6 kuukautta ja 1/6 jo yli 12 kuukautta.

Ikäryhmittäin tarkasteltuna työmarkkinoilla toimimattomuus, työsuhteiden määrä- ja osa-aikaisuus sekä koulutettujen työttömyys ovat olleet 1990-luvulla erityisesti alle 20-vuotiaiden ongelma. Alle 20-vuotiaista vajaa neljännes kävi vuonna 1996 työssä. Työllisistä alle 20-vuotiaista nuorista oli yli 56 prosenttia määräaikaisessa ja lähes 40 prosenttia osa-aikaisessa työsuhteessa. Alle 20-vuotiaista keskiasteen tutkinnon suorittaneista nuorista oli lähes 40 prosenttia työttöminä ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneidenkin työttömyysaste oli tässä ikäluokassa yli 20 prosenttia. Ammattikoulutusta vaille olevien työttömyys ja pitkäaikaistyöttömyys ovat sen sijaan koskettaneet useammin yli 20-vuotiaita nuoria. Tutkintoa suorittamattomien työttömyysaste oli korkein (>40 prosenttia) 20—24-vuotiaiden ikäluokassa. Pitkäaikaistyöttömyys oli yleisintä 25—29-vuotiailla nuorilla. Tähän ikäryhmään kuuluvista työttömistä yli 50 prosenttia oli ollut työttöminä yli 6 kk, ja yli 12 kk työttöminä olleiden osuuskin työttömistä nuorista oli lähes kolmasosa.

Nuorten työllisyyttä ja työttömyyttä kuvaavat tilastotiedot ovat osoitus nuorten monenlaisesta osattomuudesta työmarkkinoilla. Erityisesti 1990-luvulla nuorten on ollut vaikea työllistyä, ja jos he ovatkin saaneet työpaikan, on kyse ollut usein tilapäisestä ja/tai osa-aikaisesta työstä. Vuosikymmenen alussa työllisyyden heikentyessä opiskelijoiden määrä kasvoi, kun nuoret hakeutuivat paremman työmarkkina-aseman toivossa opiskelemaan. Opiskelukaan ei kuitenkaan ole taannut pääsyä työmarkkinoille eikä aseman vakiinnuttamista työmarkkinoilla.

Vaikka jo tilastot ovat osoitus nuorten epävakasta työmarkkina-asemasta, ei tilastojen antama kuva kuitenkaan kerro koko totuutta. Esimerkiksi työttömyyden keston laskeminen alkaa aina uudelleen, jos nuori työllistyy lyhyeksikin aikaa. Toisaalta katkeamia työttömyyteen tekevät erilaiset työvoimapolitiittiset toimenpiteet, kuten kurssitus ja tukityöllistäminen. Nuorissa onkin varsin monia, jotka ovat olleet jo pidempään normaalien työsuhteiden ulkopuolella.

Nuorten epävakaa työmarkkina-aseman ohella työryhmässä käytiinkin keskustelua tilastojen käyttökelpoisuudesta ja toisaalta tilastoihin liittyvistä rajoituksista. Tilastomateriaalin pohjalta voi saada yleiskuvan tilanteesta, ja aikasarjojen avulla myös kehityslinjoista. Tätä tietoa voidaan käyttää ja käytetäänkin päätöksenteon tukena. Esimerkiksi Opetusministeriön Nuorisosiain neuvottelukunta NUORA on vuodesta 1994 alkaen kerännyt tilastotietoa nuorisobarometreiksi luodakseen kuvaa nuorten elinolosuhteista tämän päivän Suomessa. Tilastotietoa voidaan hyödyntää ja on jo hyödynnettykin myös tutkimuksissa. Esimerkiksi Heikkilän (1990) kansalaisten huono-osaisuutta tarkasteleva tutkimus perustuu tilastomateriaaliin, ja Heino (1997) sekä Virtanen (1995) ovat käyttäneet tutkimuksissaan tilastotietoja aineistoina, joiden avulla ilmiötä on pyritty paikallistamaan.

Tilastomateriaalin käyttökelpoisuuden rajoituksena on harmaa alue, joka ei näy tilastoissa. Tilastot kuvaavat vain tiettyä näkyvää osaa todellisuudesta, samalla kun osa todellisuudesta jää tilastojen ulottumattomiin. Tilastoissa työtön, jonka työttömyys on katkennut lyhyeksi aikaa tilapäisen työsuhteen tai tukityöllistämisen avulla, ei ole pitkäaikaistyötön, vaikka työsuhteen päätyttyä olisikin edessä paluu kortistoon. Syrjäytymisen problematiikka tuleekin vain osin esiin tilastoissa. Osin tässä on kyse myös suomalaisen huono-osaisuuden luonteesta ja suomalaisille tyypillisestä tavasta reagoida vaikeuksiin. Sosiaaliset ongelmat syrjäytymisen syinä tai seurauksina ovat pitkälti harmaata aluetta, joka ei tule tilastoissa näkyviin. *Suomalainen ei riehu kadulla vaan vetäytyy*. Siksi tilastollisten selvitysten lisäksi tarvitaan myös muunlaista tutkimusta.

2. Lainrikkajat ja yhteiskunta

Vaikka politiikkaa pidetään yhtenä tylsimmistä puheenaiheista, tehdään toistuvasti erilaisia gallup-kyselyjä, joilla pyritään saamaan selville kansalaisten mielipiteitä yhteiskuntaa koskevista asioista. Tapio Kuure tarkasteli alustuksessaan väitöskirjansa pohjalta mielipiteiden sijasta tekoja, joissa yhteiskunnallinen järjestys oli asetettu tavalla tai toisella kyseenalaiseksi. Analyysin kohteena olivat rikolliset teot siten, että analyysi kohdistui lainrikkajien kuvauksiin erilaisista rikollisista teoista. Ideana oli se, että erilaisissa rikoksissa yhteiskunta näyttäytyy erilaisena sekä tekijälle että teon kohteelle. Rikollista tekoa pidetään usein protestina järjestäytyneitä yhteiskuntaa vastaan. Kysymys on kuitenkin paljon ristiriitaisemmasta asiasta kuin pelkkä protesti, puhdas vastarinta tai köyhyys.

Kuure keräsi tutkimusaineistonsa eri tyyppisistä suomalaisista vankiloista ja kriminaalihuoltotyön jälkihuollon kentältä. Analysoitavana materiaalina oli 18–30-vuotiaiden lainrikkajien ryhmätilanteissa tuottamaa puhetta, joka käsitteli rikosta ja rikollisuutta. Koska rikos on puheenaiheena arkaluontoinen, ei rikospuheen tuottaminen ollut helppoa. ”Kukin lusii omaa tuomiotaan” ilmaisulla tarkoitetaan, ettei vankilarangaistuksen takana olevaa tekoa ole lupa udella. Tuomioita tulee ja menee, mutta niihin yhteydessä olevia tekoja ei juurikaan analysoida. Kuure luonnehti tutkimuksessa käyttämäänsä menetelmää assosiativiseksi puheeksi. Ideana oli tuottaa arasta aiheesta puhetta ryhmätilanteessa. Menetelmänä oli piirrostehtävä, jossa jokainen ryhmän jäsen piirsi aiheesta ”rikos” tai ”rikollisuus”. Piirtämisen jälkeen jokainen ryhmän jäsen vuorollaan nimesi jonkun toisen piirtämän työn ja analysoi, mitä työ piti sisällään. Sen jälkeen käytiin toinen kierros, missä jokainen sai vastata saamiinsa kommentteihin. Käytetty menetelmä on tuttu johtamiskoulutuksesta ja eri oppilaitoksissa sovellettavista oppilaskeskeisistä menetelmistä (Repo 1990). Prosessi tuotti keskustelua, joka tiivistettiin lisäksi mind-map (assosiaatiokartta) -tekniikalla. Osallistujat tekivät parityöskentelynä keskustelusta assosiaatiokartan, jonka he esittivät kalvolla muille ryhmäläisille. Uhrin aseman tarkastelussa käytettiin menetelmänä myös demonstraatiota.

Kuure totesi, että rikokseen ja erityisesti omaan rikolliseen toimintaan liittyvä puhe on äärimmäisen ristiriitaista, ja tulkinnat vaihtuvat siirryttäessä kontekstista toiseen. Ääritilanteita voisi kuvata karkeasti siten, että sama henkilö voi kuvata itsensä kavereilleen ryöstömurhaajana ja sosiaalityöntekijälle näpistelijänä. Tällaisen ristiriitaisen puheen analyysiin sopi hyvin Potterin & Wetherellin kehittämä idea sosiaalisista tulkintarepertuaareista (Potter & Wetherell 1987; Suoninen 1993). Tavoitteena oli analysoida, miten erilaisissa tilanteissa rikos esitetään eri tavalla ja miten rikosta koskevan puheen merkitys muuttuu tilanteesta toiseen.

Kun Kuure ryhmitteli kuvat niille annetun nimen, kuvallisen ilmaisun ja käydyn keskustelun pohjalta, kertyi analysoitavia kuvia 93, minkä lisäksi analysoitavina oli 40 assosiaatiokarttaa. Kuvien ryhmittely tuotti neljä erilaista lähestymistapaa rikokseen. Niissä korostui rikoksen toiminnallisuus, rikoksen kytkeytyminen elämäntapaan, rikoksen suhde yhteiskuntaan, ja rikoksen myyttinen luonne. Jatkoanalyysi tuotti yhteensä kahdeksan rikoksen sosiaalista tulkintarepertuaaria:

Toiminta	1. Kili-kali
	2. Rikos ammattina
Elämäntapa	3. Alkoholi
	4. Piikki-pilvi
	5. Ajautuminen
Yhteiskunta	6. Katumus ja sovitus
	7. Vastarinta
Myytti	8. Rikos myyttinä

Erityyppisissä rikostilanteissa yhteiskunta asettui tekijää vastaan eri tavoin. Myös tekijällä oli eri rikoksen konteksteissa mielessään erilainen yhteiskunta. Erilaisissa rikoksen sosiaalisissa tulkintarepertuaareissa yhteiskunta rakentui seuraavin tavoin. Ensimmäisessä toiminnallisessa repertuaarissa (kili-kali) lyhytjänteinen ja summittainen teko aktualisoi yhteiskunnan poliisina ja järjestyksenä. Teon tavoitteena oli välitön tarpeen tyydytys, kohteena alkoholi ja tupakka. Pyrkimyksenä oli saada jatkaa juomista. Kili-kalissa ei ollut koskaan kyse leivästä. Suhteessa yhteiskuntaan kyseessä oli riitatilanne ja suora konflikti, jossa ratkaisu tehtiin suurelta osin kadulla. Toimijoina olivat lyhytjänteinen, hedonistinen rikoksenuusija ja poliisi. Tekotapa ja välineistö – suoraan ikkunan läpi lähinnä käteen tulevilla välineellä kuten jalkaramppi tai pyöräteline – ilmaisi raakaa voimaa ja maskuliinista piittaamattomuutta. Teko oli tyyppillinen lyhytjänteiselle ja hedonistiselle taparikolliselle. Tämä rajasi tekijän tulevaisuutta yhä pienemmäksi käyvän piirin sisällä.

Toisessa, myös toiminnalliseksi luonnehdittavassa repertuaarissa (rikos ammattina) suunnitellussa ja ammattimaisessa teossa yhteiskunta tuotettiin markkinoina. Suhteessa yhteiskuntaan kysymyksessä ei ollut lainkaan riitatilanne. Yrittäjä ei riitele. Toimijana oli ammattilainen rikosentekijä, joka suuntasi tuotteensa markkinoille. Poliisi oli tässä tilanteessa yrittämiseen sisältyvä riski, ja kiinnijääminen merkitsi ammattitaidon puuttumista. Kiinnijääneen tekijän tavoitteena oli kehittyä ja kasvaa alan ammattilaisena. Tulevaisuus rakentui viimeisen suuren keikan varaan, jonka jälkeen voisi vetäytyä eläkkeelle.

Kolmannessa, elämäntavalliseksi luonnehdittavassa repertuaarissa (alkoholi) rikollinen teko liitettiin tekijän moniongelmaisuuuteen – ennen kaikkea alkoholiongelmaan. Alkoholiongelmaan kytketyssä rikollisessa teossa yhteiskunta aktualisoitui sosiaalivaltion turvajärjestelmänä. Kyseessä oli tilanne, jossa yhteiskunnalle kohdistetaan vaateita. Yhteiskunnan oli otettava vastuu kansalaisistaan. Tässä konstruktiossa rikollinen teko tulkittiin uudelleen ja määriteltiin sosiaalisena ongelmana. Riidan käsittelyn kannalta tällä oli oleellista merkitystä, koska käsittelyn areena muuttui, ja oikeutettuina toimijoina tuotettiin moniongelmainen asiakas ja sosiaalityöntekijä. Oikeutuksen mahdollisuus perustui alkoholin asemaan tavanomaisena huumeena, jonka sanasto ja käyttötavat olivat tuttuja sekä asiakkaalle että sosiaalityöntekijälle.

Neljännessä, elämäntapaan kiinnittyvässä repertuaarissa (piikki-pilvi) rikolliselle teolle tuotettiin vastakulttuurista ulottuvuutta. Rikollinen teko oli tässä kontekstissa kulttuurikritiikkiä ja määriteltiin uudelleen kulttuurisena ongelmana. Tässä huumeiden käyttöä tulkitsevassa repertuaarissa oli identifioitavissa ideologinen taso, jossa käydään kahden rintaman sotaa. Riita oli luonteeltaan ideologinen, ja toimijana oleva kulttuurikriitikko kävi semioottista sotaa toisaalta vallitsevia arvoja vastaan, toisaalta kovia huumeita vastaan. Kulttuurikriittistä ulottuvuutta vahvasti repertuaariin sisältyvä tasa-arvoinen sukupuolimalli, jossa kuitenkin oli vaarana, että mietojen huumeiden ”siskot” latistuisivat kovien aineiden ”piri-huoriksi” (vrt. Kinnunen 1996).

Viidennessä, elämäntapaan kiinnittyvässä repertuaarissa (ajautuminen) yhteiskunta tuotettiin poissaolona. Tämän esityksen tavoitteen kannalta tulkintarepertuaari, joka käsitteli rikosta ajautumisena, muodostaa tietyllä tapaa kiintopisteen. Samalla kun ajautumisessa rikollinen teko neutralisoitiin kokonaan pois – ei ollut tekoa eikä tekijää – myös yhteiskuntakonseptio katosi. Täten ei ollut identifioitavissa mitään riitatilanteita, vaateita tai yrityksiä määritellä riitatilanne uudelleen. Neutralisoinnin ytimeksi jäi tällöin teon selittely, missä toimijana oleva selittelijä määritteli uudelleen tekoaan epämääräiseksi jäävälle vastapuolelle. Ajautumisrepertuaarissa myös teon käsittely ajautui nimeämättömille yhteiskunnallisille areenoille tai sen käsittelyä ei pidetty relevanttina. Verrattuna maskuliiniseen piittaamattomaan kili-

kaliin tai maskuliinisen tietoiseen ammattilaiseen, ajautuminen oli feminiininen tapa käsitellä rikosta (vrt. Pösö 1993). Tekijä ei tuntenut itseään rikollisena vaan onnettomien olosuhteiden uhrina.

Kuudennessa, reflektoituna yhteiskuntasuhteena luonnehdittavassa repertuaarissa (katumus/sovitus) yhteiskunta tuotettiin yhteisönä. Rikos oli tässä kontekstissa tehty yhteisöä vastaan ja sovitus tuotti tekijälle takaisin yhteiskuntakelpoisuuden ja kansalaisuuden. Vaikka rikollinen teko ei voinut välttyä oheisrangaistuksena kansalaisluottamusta (Laki eräiden lisärangaistusten poistamisesta 1/1969), tuotti katumusrepertuaariin sisältyvä käsitys rikoksesta moraalisesti tuomittavana tekona vaateen sovitukselta. Repertuaarissa määriteltiin uudelleen lain ja lainrikkokojan välinen riitatilanne rikoksentekijän ja yhteisön väliseksi riitatilanteeksi. Tässä riitatilanteessa vaade kohdistui teon tekijään, joka sai takaisin yhteiskuntakelpoisuutensa sovituksen kautta. Asetelmassa oli oleellista uhrin poissaolo. Katumus kohdistui usein tekijän itsensä omaisiin (aiheuttaa häpeää) ja sovitus yhteiskuntaan (suorittaa lain säättämän rangaistuksen).

Seitsemännessä, reflektoituna yhteiskuntasuhteena luonnehdittavassa repertuaarissa (vastarinta) yhteiskunta tuotettiin lakina ja oikeutena. Repertuaaria voisi luonnehtia myös populistisena poliittisena mallina, jossa riitatilanne muodostui tekijästä vastaan laki ja oikeus. Riitatilannetta ei haluttu kiistää, vaan se muotoiltiin uudelleen pikkurikollisten ja suurten talousrikollisten vastakkainasettelulla suoraan poliittiseksi riidaksi. Riidan käsittely saatiin tällä tavoin siirrettyä rikosoikeudellisilta areenoilta tavanomaisille poliittisille areenoille. Samalla uhri saatiin hävytettyä keskustelun ulkopuolelle. Uhrin päänäpotkija saattoi kääntää asetelmassa itsensä yhteiskunnan päänäpotkimaksi.

Kahdeksannessa, myyttiseksi luonnehdittavassa repertuaarissa (symboli) yhteiskunta tuotettiin ulkopuolisena. Ulkopuolisuus oli molemminpuolista. Toisaalta yhteiskunta oli jotain ulkopuolista, toisaalta rikoksentekijä oli tämän yhteiskunnan ulkopuolella. Hän oli lainsuojaton, outlaw, joka oli osa jotain suurta, tässä tapauksessa osa myyttistä "alamaailmaa", jossa toimi "alamaailman" lait. Tässä repertuaarissa rikollinen teko oli mystifioitu. Riitatilanne yhteiskunnallisten instituutioiden kanssa oli mahdoton, koska riitaan tarvittavaa vuorovaikutussuhdetta ei tunnustettu. Lainsuojattomalle yhteiskunnan käsite oli kuitenkin relevantti, koska sen avulla oli mahdollista tehdä eroja ja erottaa tavanomaisista "torijouneista" (vrt. Kääriäinen 1994).

Kuure itsekin totesi, että esitetyllä rikospuheen analyysillä voisi olla käyttöä yrittäessä vaikuttaa nuorten rikolliseen käyttäytymiseen ja erityisesti yrittäessä estää rikoskierteen syveneminen. Analyysi osoitti, että erilaisessa rikospuheessa tuotetaan erityyppinen rikollinen, jonka rikollinen identiteetti rakentuu eri tavalla. Tätä kautta rikoskierteen kehittyminen voidaan ottaa asiakkaan kanssa puheeksi – ei lukkoon lyötynä tulevaisuutena vaan tekijänsä muokkaamana vaihtoehtona (vrt. Jokinen ym. 1995b):

Sosiaalityöntekijä: *miten tästä nyt sitten eteenpäin?*

Asiakas: *en tiedä, tuli juuri yksi tuomio lisää*

Sosiaalityöntekijä: *kuinka niin tuli, kuinka niitä ei minulle tule?*

Asiakas: *??*

Sosiaalityöntekijä: *tarkoitin sitä, että mitä sinä olet tehnyt?*

Voidaan osoittaa, että tuomioita ei tule jostakin mystisestä maailmasta vaan konkreettisten tekojen seurauksena. Tässä puheen analyysi ja ns. sosiaalinen konstruktionismi on hyvinkin konkreettista. Kuureen analysoiman aineiston perusteella lainrikkokojat rakentavat tekonsa yllä esitetyillä tavoilla. Tunnistaessaan nämä rakennuspalikat kunkin lainrikkokojan puheesta työntekijän on helpompi tarttua niihin. Samoin

asiakas voi paremmin ottaa etäisyyttä tekemisiinsä ja päätyä sitten ehkä oman harkintansa kautta uusiin ratkaisuihin.

Kuure tarkastelikin esityksessään myös onnistumisen konstruoinnista, lainrikkojien uusina ratkaisuihin. Keskeisiä tekijöitä asiakkaan onnistumisen konstruoinnissa ovat Kuureen mukaan lainrikkojen henkilökohtaiset ominaisuudet: halu yrittää, raittius ja pitkäjänteisyys. Toisaalta uusien urien löytäminen on yhteydessä kunnan naiselta tai kavereilta ja ystävilta saatuun tukeen. Kolmanneksi uusille urille siirtymisen ja raiteilla pysymisen edellytyksenä on välimatkan tekeminen rikolliseen kulttuuriin: vanhojen kavereiden välttely, irtaantuminen rikoksista sekä alkoholin käytön hallinta. Onnistumisen konstruoinnissa kehitys kulkee usein kaveripiiristä parisuhteeseen ja parisuhteesta vanhemmuuteen. Perhe on myös lainrikkojilla vahvasti yhteiskuntaan integroiva instituutio (vrt. Sipilä 1985, 72—73).

3. Osallisuutta nuorille Foyer-asumisjärjestelyillä

Monista asuntopoliittisista toimenpiteistä huolimatta Suomessa vallitsee jatkuva pula vuokra-asunnoista. Tämä koskettaa erityisesti niitä, joiden taloudelliset tai muut voimavarat eivät luo edellytyksiä asunnon hankkimiselle vapailta asuntopaikoilta. Nuorisoasuntoliitto ry on kehittänyt Suomessa yhtenä ratkaisukeinona tähän erityisesti nuoria koskettavaan ongelmaan eurooppalaista Foyer-nuorisoasumisen mallia. Toimintaa esitteli alustuksessaan Marko Raitanen.

Nuorisoasuntoliitto ry on vuonna 1971 perustettu, nuoria edustava valtakunnallinen yhdistys, jolla on yli 1000 asuntopaikkaa 12 paikkakunnalla eri puolilla Suomea. Liiton ensisijaisena tehtävänä on toimia itsenäistymisiässä olevien nuorten edunvalvojana asumiskysymyksissä. Foyer-nuorisoasumisen malli tarjoaa pääasiassa 18—25-vuotiaille, hakuhetkellä ei-opiskeleville nuorille välivaiheen asunnon heidän muuttaessaan pois kotoa. Vuokrasopimukset tehdään määräaikaiksi, enintään viideksi vuodeksi. Ehtona asunnon saamiselle on, että nuori sitoutuu aktiivisesti etsimään itselleen työ-, harjoittelu- tai opiskelupaikkaa.

Kaikille ei riitä edullinen vuokra-asunto, vaan itsenäistymiskehityksen jatkuvuuden turvaaminen vaatii itsetunnon palauttavaa tukea, mikäli kaikki ei sujukaan toivotulla tavalla. Foyer-nuorisoasumisen malli tarjoaakin nuorille määräaikaisten vuokra-asunnon ohella monipuolisia palveluja urasuunnittelun, koulutuksen ja työllistymisen tukemiseksi. Toimintamallissa tarjotaan nuorten omista tarpeista lähtevää yksilöllistä tukea eristyneisyyden tunteen voittamiseksi avustamalla opiskelu- ja työpaikan sekä vakituisen asunnon hankkimisessa, jakamalla tietoa harrastus- ja terveydenhuoltomahdollisuuksista sekä opastamalla raha-asioissa.

Foyer-mallin toteutukseen ei kuulu toimia moniongelmaisten nuorten keräyspisteinä, vaan kohdejoukkona ovat pikemminkin syrjäytymisvaarassa olevat nuoret. Nuorten syrjäytymisuhka on yhteydessä syrjäytymisen rakennemuutokseen 1990-luvulla. Nuorten työllisyystilanteen parantumisesta huolimatta liittyy työttömyyteen vakavia yhteiskunnallisia ongelmia. Jo nuorten keskuudessa on pitkäaikaisyöttömiä. Ilmiön ongelmana on, että pitkäaikaistyöttömille muodostuu ajan mittaan oma elämäntapansa (Hänninen 1991). Kun kuilu hyväosaisten ja huono-osaisten välillä kasvaa, kasvavat samalla myös elämäntapaan ja arvoihin liittyvät erot. Työttömyyden vakiintuessa vallitsevaksi olotilaksi valtaavat pessimismi ja katkeruus alaa tavalla, jossa yhteiskuntaa ruvetaan hahmottamaan epäreiluna ja jo ennestään hyväosaisia suosivana (Nyyssölä 1994; Vähätalo 1996). Toisaalta kysymys on työttömyyden leimaavuudesta. Laskusuhdanteen aikana työvoimatoimiston asiakaskunta muuttui, jolloin tuli vallitsevaksi näkemys, että kuka tahansa voi joutua työttömäksi. Kun työllisyys on parantunut, on vaarana, että työmarkkinoille pääsemisessä epäonnistuminen personoidaan jälleen yksilön kyvyttömyydeksi (Aho &

Vehviläinen 1997). Koska nuoret ovat sopeutuvia ja aktiivisia, työttömyyden vaikutukset nuoriin eivät kuitenkaan ole yleensä yhtä voimakkaita kuin vanhempiin ikäryhmiin. Nuoret hyväksyvät esimerkiksi koulutuksesta valmistumisen jälkeisen viiveen työmarkkinoille pääsemisessä luonnollisena vaiheena. Tästä huolimatta on nuoria, joille työttömyys muodostaa normaalin olotilan tai jotka suhtautuvat koulutukseen pessimistisesti, jopa vihamielisesti (Takala, M 1992).

Foyer on kehitetty kohtaamaan myös muita kuin asunto-ongelmia. Tarkoituksena ei ole rakentaa muusta yhteiskunnasta erillistä yksikköä, vaan integroitua osaksi sosiaalista ympäristöä. Auttamistyön kannalta keskeinen kysymys on, pystyykö nuori oppimaan sosiaalisen toimintakyvyn ja elämänhallinnan turvautumatta tulevaisuudessakin jatkuvasti auttajiin. On tärkeää tiedostaa valmiiksi tekemiseen liittyvät ongelmat, jotta on mahdollista tukea nuorten itsenäistymiskehitystä. Jotta Foyer voisi onnistua toiminnassaan, täytyy kohderyhmän muodostua itsenäistymisen eri vaiheissa olevista nuorista. Foyeria ei tule tarkastella yhdenlaisen ongelman ratkaisumallina tai edes yhdenlaisen nuorison kanssa toimijana. Tavoiteltavaa on, että Foyerin asukkaissa olisi niin opiskelijoita, työssä käyviä kuin työttömiäkin. Eriaineksinen joukko erilaisine taustoineen, koulutuksineen ja toiveineen auttaa välttämään sosiaalista leimaamista. Samalla se voi tarjota vertailukohteita, ehkä esikuviaakin.

Foyerin taloudellista toimintaa hoidetaan kuten liiketoimintaa. Niistä palveluista, joita Foyerissa asuttaessa käytetään, maksetaan markkinahinta. Nuoret opetetaan seuraamaan tulojaan ja menojaan ja tekemään budjetteja ja maksusuunnitelmia. Toiminta on rakennettu siten, että kaikki kulut voidaan kattaa vuokrilla ja mahdollisilla osallistumismaksuilla. Suomalaisen Foyer-mallin työkalut voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen:

1. Syrjäytymiskehityksen ennalta ehkäisemisessä työkaluina toimivat alkukartoitus sekä yhteisesti sovittuihin tavoitteisiin sidottu toimintasuunnitelma, jonka toteutumista tukihenkilöt avustavat ja seuraavat.
2. Asumisen perusturvaa edistetään tarjoamalla edullisia vuokra-asuntoja nuorisoryhmälle, jonka muuten on vaikea löytää asuntoja. Lisäksi tarjotaan tukea, jotta tämä asumisoikeus säilyisi.
3. Asuinyhteisön kannalta tavoitteena on lisätä yhteisvastuuta ja synnyttää välittämistä omasta ympäristöstä, myös ihmisympäristöstä nuorisoasuntotalojen asukastoiminnan kautta.

Suomessa toimintaan ei ole alkuperäisen esikuvan mukaisesti palkattu lisähenkilöstöä, vaan toiminta organisoidaan Nuorisoasuntoliiton, eri viranomaistahojen sekä kiinnostuneiden vapaaehtoisjärjestöjen yhteistyönä. Foyer-mallia kokeillaan parhaillaan Lahdessa yhteistyöprojektina, jossa kerätään myös palautetietoa toiminnan edelleen kehittämiseksi. Pyrkimyksenä on laitospainon välttäminen ja olemassa olevien voimavarojen hyväksikäyttö. Kyseessä ei ole niinkään ekonomia, vaan ideologia.

Ajalle tyypillinen eurooppalaisuuden korostuminen ja integraation syventäminen on tarjonnut luonnollisen jatkon Foyer-mallin kehittämiselle eri maiden väliseksi yhteistyöksi. Vuonna 1990 perustettiin eurooppalainen nuorisoasuntojärjestöjen yhteistyöverkosto, Organisation Europeen de Associations Pour L'Insertion et le Logement de la Jeunesse, lyhennettyä OEIL. Sen tarkoituksena on edesauttaa sellaisten projektien toteuttamista, joissa linkitetään nuoret, asuminen ja työllisyys. Yhteistyöverkosto koostuu 1500 projektista, joiden tuloksena autetaan vuosittain noin 700 000 nuorta osallistumaan yhteiskuntansa täysivaltaisina jäseninä. Jäsenvaltioista suurin on Saksa. Mukana on aktiivisesti myös Ranska ja Iso-Britannia ja hieman vaatimattomammin Irlanti, Portugali, Italia, Kreikka ja Tanska. Nuorisoasuntoliitto on Foyer-projektinsa puitteissa hakenut verkoston kumppanuus-

statusta. Kumppanuus-statuksella OEIL:ään kuuluvat sikäläisten järjestöjensä kautta Espanja ja Puola.

Työryhmässä kiinnitettiin huomiota Foyer-toiminnan kehittämisen ja tukemisen tärkeyteen syrjäytymisen ehkäisemisessä. Koska kotoa itsenäistyminen on yksi tekijä siinä, miksi erityisesti nuoret ovat vaarassa syrjäytyä, tarvitsevat he itsenäistymisensä tueksi erilaisia tukitoimia, joista Foyer-asuminen tarjoaa hyvän esimerkin.

4. Mikä on lapsen ja nuoren etu?

Osallisuuden ja kansalaisuuden rakentumiselle ei voida määrittää jotain tiettyä ikää, kuten esimerkiksi oppivelvollisuusiän tai täysi-ikäisyyden saavuttaminen. Osallisuudelle ja yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä toimimiselle luodaan puitteet osin jo ennen kouluikää ja edelleen kouluiässä. Työryhmässä lapsen ja nuoren edun määrittämisen problematiikkaa esitelleen Mirja Kajavan näkemykset perustuvat paljolti hänen vuonna 1997 julkistettuun väitöstutkimukseensa lapsen edun tulkinnasta pakkohuostaanotoissa. Tutkimusaineistona olivat neljän lääninoikeuden käsiteltäviksi tulleet vastoin huoltajan, huoltajien tai lapsen tahtoa tehdyt huostaanottopäätökset, joita oli yhteensä 267.

Lapsen etuun on kiinnitetty huomiota niin kansainvälisissä sopimuksissa kuin kansallisessa lainsäädännössäkin. YK:n lapsen oikeuksien sopimus vuodelta 1989 tuli Suomessa voimaan vuonna 1991. Sopimuksessa korostetaan lapsen edun ensisijaisuutta. Lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja hänellä on oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Sopimuksen mukaan kaikessa julkisessa tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelinten lapsia koskevassa toiminnassa on korostettava lapsen edun ensisijaisuutta. YK:n sopimusta täydentää Euroopan Neuvoston lasten oikeuksia koskeva sopimus vuodelta 1994, sekä jo ennen näiden sopimusten voimaantuloa Suomessa vuonna 1984 voimaan tullut uudistettu lapsilainsäädäntö. Niin lastensuojelulaissa kuin laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta korostetaan alle 18-vuotiaan lapsen edun ensisijaisuutta myös suhteessa vanhempiin. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983; Lapsen oikeuksien sopimus 1994; Lastensuojelulaki 1983.)

Vaikka sopimuksissa ja laeissa korostetaan lapsen etua, ei käsitettä ”lapsen etu” ole tarkemmin määritelty. Sopimuksiin ja lakeihin sisältyy kuitenkin kolme lapsen etua koskevaa keskeistä periaatetta (Valtioneuvosto 1995):

1. Lapsi on itsenäinen omien oikeuksiensa subjekti, jonka etu ja tarpeet saattavat olla jopa vastakkaisia vanhempien ja perheiden tarpeiden kanssa.
2. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja hänen toiveensa ja mielipiteensä tulee ottaa huomioon iän ja kehitystason mukaisesti, kun vanhemmat tai viranomaiset tekevät häntä koskevia päätöksiä.
3. Lapsen etu tulee asettaa ensisijalle lasta koskevissa ratkaisuissa.

Kajavan tutkimus osoitti, että käytännössä vanhempien oikeudet voivat mennä lapsen hyvinvoinnin ja näin myös lapsen edun edelle. Vanhemmat saavat useimmiten yhteiskunnan palvelujärjestelmän puitteissa halutessaan tarvitsemaansa apua, mutta lapseen ehditään vakavasti kiinnittää huomiota vasta sitten, kun hän ilmaisee pahaa oloaan ei-toivotulla tavalla. Vasta silloin, mikäli ei ole kyse aivan pienistä lapsista, lasta aletaan hoitaa ja koko perhettä tukea intensiivisesti. Tässä vaiheessa lapsen kärsimykset ovat hänen ikäänsä nähden olleet jo kohtuuttomia, vaikka lapsen tukeminen edes tässä vaiheessa onkin varsin tärkeitä. Toisaalta tutkimuk-

sessä osoittautui, että huostaanottoon – joka lähtökohdiltaan on ei-tavoiteltava prosessin tulos – päädyttiin useimmiten useita vuosia kestäneen tukitoiminnan jälkeen. Perheissä oli tukitoimista huolimatta kasautunut monia vaikeuksia, jotka jossain tilanteessa kärjistyessään johtivat huostaanottoon. Prosessissa olivat mukana lastensuojelun lisäksi kaikki muutkin lapsen kanssa tekemisissä olevat tahot: lastenneuvola, päivähoido, koulu, sosiaali- ja terveystoimi sekä oikeusviranomaiset.

Tutkimustulokset johtivat kysymään, miksi vanhemmille ei uskalleta antaa selkeätä vanhemmuuden vastuuseen liittyvää tietoa sekä tietoa hallitsemattoman alkoholinkäytön seurauksista lasten hyvinvoinnin kannalta. Eri ammattialojen edustajat näkyivät erityisesti alkoholinkäyttöön puuttumisen yhteydessä pelkäävän liikaa kontrollia ja perheiden itsemääräämisoikeuksiin puuttumista. Puuttuminen perheiden yksityisyyteen ei ole ongelmatonta, koska eri yksilöt ja eri ammatilliset ryhmät tulkitsevat käsitettä lapsen etu ja siihen liittyen myös kasvuolojen puutteita eri tavoin. Koska edun ja oikeuksien käsitteisiin ja sisältöön liittyy paljon tulkintaa, on lapsen edun tulkinta lainsäädännön lapsimyönteisyydestä huolimatta varsin ongelmallista. Konkreettisenä osoituksena tästä on se, että lapsen etua joudutaan tulkitsemaan eri oikeusasteissa.

Perheiden yksityisyyteen puuttumisen taustalla voi olla vahvasti vaikuttamassa myös kontrollikeskustelusta virinnyt epävarmuus ja epätietoisuus siitä, miten kunkin etua toteutetaan parhaiten. Vielä 1960-luvulla vallalla ollut näkemys yhteiskunnan edun ensisijaisuudesta suhteessa yksilöön johti seuraavilla vuosikymmenillä yhteiskuntatieteiden piirissä voimakkaaseen kritiikkiin julkisen vallan harjoittamaa kontrollipolitiikkaa vastaan. Yksilöllisyyden korostus myös muilla tieteenaloilla ja sittemmin käytännön toiminnassa on saattanut johtaa liialliseen arkuuteen puuttua perheiden yksityisyyteen.

Voidaan toki kysyä, millä oikeutuksella toisten elämään puututaan. On kuitenkin nähty, että ammatillinen oikeutus ja velvoite puuttua toisten elämään nousevat kansalaisten oikeuksista hyvään elämään, jota on tuettava sekä myönteisin että kielteisin keinoin, puuttumalla asioihin. Tarkoituksena on heikompiensaisten suojeleminen perheessä, yhteisössä tai yhteiskunnassa. Tosin eri ammattikunnat saattavat pyrkiä laajentamaan oikeuttaan kontrolloida ihmisten elämää laajemmin kuin niille myönnettyt valtuudet sekä tiedot ja taidot edellyttävät (Niemelä 1993). Oleellista olisi jatkaa selvitystä siitä korostuksesta, että yksilö ei saa yhteiskunnassa olla enää kohde, vaan oman elämänsä subjekti. Pelkkä tavoite ei kuitenkaan riitä, vaan oleellista on tavoitteen ja sen saavuttamiseksi käytettävien keinojen yhteensovittaminen.

Vuonna 1995 Kööpenhaminassa pidetyn YK:n maailman sosiaalisen kehityksen huippukokouksen (1997) julkilausumassa korostuivat pyrkimykset köyhyyden poistamiseen, työllisyyden lisäämiseen ja sosiaalisen integraation edistämiseen. Asiakirjaan sisältyy myös ”yhteiskunta kaikille” –ajatus, ajatus kaikkien täysimääräisestä kansalaisuudesta. Lasten hyvinvoinnin kannalta tarkasteltuna ei voida sivuuttaa myöskään Suomen hallitusmuotoon vuonna 1994 tehtyä lisäystä kansalaisten perusoikeuksiin:

”Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin...”

Toisaalta perusoikeuksiin kuuluu myös kotirauhan ja yksityisyyden suoja. (Suomen hallitusmuoto 1919/94.)

Kansalaisten, myös lasten, oikeudet ja toisaalta yksityisyyden ja kotirauhan suojan vahva oikeutus voivat johtaa ristiriitatilanteissa erilaisiin tulkintoihin. Kuitenkin kaikki lapsia koskevat säädökset ovat siinä määrin lasten etua korostavia, että yleinen ja virallinen näkemys oikeudesta puuttua lasten hyvinvoinnin turvaamiseen riittävän ajoissa lienee varsin oikeutettu. Muussa tapauksessa puuttuminen on todennäköistä vasta siinä vaiheessa, kun lapsi vartuttuaan kokee jo jääneensä yhteiskunnan ulkopuolelle pitkän syrjäytymiskehityksen takia.

5. Kasvatus, kuntoutus ja integraatio

Niin erityispedagogiikan kuin opetushallinnonkin lähtökohdissa on hyväksytty integraation periaate vammaisten lasten ja nuorten opettamisesta yhdessä muiden lasten kanssa. Integraatiota pidetään vammaisten oppilaiden oikeutettuna tapana käydä koulua. Kuitenkin myös erityisopetuksella on merkityksensä erityistä tukea tarvitsevien vammaisten oppilaiden opetuksessa, ja erityisopetus on jo sinänsä kuntouttavaa toimintaa. Pentti Murto tarkasteli alustuksessaan kasvatustieteen lisensiaatintutkimuksensa pohjalta integraation ehtoja sekä sitä, voisiko kuntoutuksella olla jotakin annettavaa koululle. Voisiko kuntoutus olla koulussa ajattelutapana? Murto kertoi myös omakohtaisista kokemuksistaan vammaisten integraatiosta ja kuntoutuksesta.

Fyysinen sijoittuminen yleisopetuksen yhteyteen on integraation ensimmäinen aste. Erityistä tukea tarvitseva oppilas integroidaan yleisopetuksen ryhmään tai erityisryhmä sijoitetaan yleisopetusta antavan koulun yhteyteen. Toiminnallisen integraation toteutuessa vammaisilla lapsilla ja nuorilla on kontakteja muiden kanssa. Sosiaalinen integraatio tuo parhaimmillaan keskinäisiä vuorovaikutussuhteita ja yhteisyyden tunnetta. Kyse on integroitumisesta. Yhteiskunnallinen, kokonaisvaltainen integraatio tarkoittaa vammaisten kansalaisten oikeutta mielekkääseen elämään ja mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäntilanteeseen. Käytännössä integroituminen ei välttämättä toteudu. Pelkkä oppilaiden fyysinen yhdessäolo ei välttämättä johda toiminnalliseen ja sosiaaliseen integroitumiseen (Hautamäki ym. 1993). Jos vammaisiin suhtautumista leimasi 1950—1960-luvuilla syrjintä tai ylisuojelu (Murto 1992), joutuvat he vielä tänä päivänäkin kohtaamaan suvaitsemattomuutta.

Ravintolan portieeri ihmettelee olemustani, pakkoliikkeitäni ja puhevaikeuksiani. Kyselee, että voinko tulla ravintolaan "tuossa kunnossa", johon vastaan, että olen aina ollut "tässä kunnossa". Tyttö, jonka kanssa yritän tanssia, saa tarpeekseen kompuroinnistani, kiittää kohteliaasti ja poistuu kesken tanssin. Lapsuuden ahdistukset, ja nämä. Ei enää lisää. Kuitenkaan en voi kuvitella olevani vammaaton. Ihmissuhteet katkeilevat ja koen katkeruuteen asti ihmisten suvaitsemattomuuden, heidän, jotka puhuvat veljeydestä ja tasa-arvosta. He eivät halua kuunnella. Vaistoan, ettei minua pidetä tasavertaisena. Minut siivotaan pois, piiloon. (Murto 1995b.)

Suvaitsemattomuutta voi kuvata sanoilla ahdasmielisyys, tuomitseminen, torjunta ja toisen ymmärtämisen puute. Suvaitsevaisuus tarkoittaa avarakatseisuutta, ennakkoluulottomuutta, laaja-alaisuutta, sietämistä, mukaan ottamista (Murto & Lehtinen 1997). Erilaisuuden kohtaamista ja vammaisen kansalaisen asemaa vaikeuttavat edelleen vammaisuutta koskevan teoreettisen tiedon puute, kokemuksen puute, integraation ja kuntoutuksellisen ajattelun uutuus, liika poikkeavuussävytteinen tarkastelu ja erillispalvelujen ylläpitäminen. Voisiko erilaisen ilmiön kokea – ei pelottavana – vaan mielenkiintoisena, yllättävänä ja houkuttelevana? Erilaisuuden koh-

taaminen ei ole vain erilaisuuden tuntemista, vaan myös sen sietämistä. Se on yksilöllisyyden arvostamista ja omaa kasvua ihmisenä. Jokainen ihminen on omassa ainutkertaisuudessaan arvokas, olipa hän vammaisen tai ei.

Kyse on ennen kaikkea vammaisen nuoren kasvumahdollisuuksista. Vammaisen nuoren on vaikea työskennellä läpi nuoruusiän kehitystehtäviä (Amnell 1985). Suvaitsemattomassa ilmapiirissä hän voi kokea, ettei hän ole riittävä muille. Integroituminen yhteiskuntaan edellyttää kuitenkin vammaiselta nuorelta itsensä hyväksymistä ja ympäristöltä tasa-arvoista ja kuntouttavaa tukea, kasvatuksellista kuntoutusta.

Kasvatuksellinen kuntoutus tarkoittaa yleensä erityisopetusta, mutta sen voi laajentaa tarkoittamaan tukitoimia integraatiossa. Tällöin otetaan huomioon oppilaan yksilölliset vaikeudet ja niistä aiheutuva pedagogisten ja kuntoutuksellisten toimien tarve. Murto nimittää kasvatukselliseksi kuntoutukseksi sitä kasvatuksen ja opetuksen painotusta, jossa otetaan huomioon oppilaan yksilöllisen tuen tarve, yksilöllisyyden ja elämänhallinnan kehittäminen, kuntoutuminen. Kasvatuksellinen kuntoutus kattavana kokonaiskäsitteenä yhdistää kasvatuksen ja opetuksen, oppilashuollon ja kuntoutuksen toisiinsa. Kasvatuksellinen kuntoutus on välineenä tavoiteltaessa kuntoutuksen muita sisältöjä, eli fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja ammatillista sisältöä. Tähän sisältyy yksilöllinen opetussuunnitelma (Hops), tukimuotojen turvaaminen sekä yhteistyö kodin, kuntoutuksen, opetuksen ja oppilashuollon kesken. (Murto 1997.)

Integraatio on yhdistävänä tekijänä kasvatukselle ja kuntoutuksellisuudelle. Integraation päämääräksi voidaan määritellä kiinteyden lisääminen oppilaiden välillä. Integraatio on pedagogista toimintaa oppilaan elämänhallinnan ja kuntoutumisen edistämiseksi ja siihen sisältyy fyysisen, toiminnallisen, psyykkisen ja sosiaalisen kiinteyden lisääminen erilaisten oppilaiden välillä. Vammaisen näkökulmasta integraatio lisää koulutuksen ja koko kouluyhteisön saavutettavuutta sekä näkymättömiin esteiden poistamista. Integraation ehtona on kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistyö. Integraatio saa sisältöä kuntoutuksen ja sosiaalipedagogiikan lähtökohdistusta, jolloin näkökulma siirtyy oppilaan integroitumiseen. Vammaisen nuoren koulutusurien tukeminen kehittää oppilaan fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia ja nuoruusvaiheessa ammatillisia valmiuksia, jotka muodostavat kokonaisuuden. Moniammatillinen yhteistyö ja kuntoutuksellisuus tukevat vammaisen oppilaan koulutusuraa ja elämänhallintaa (Murto 1995a).

Kuntoutumisen myötä nuori tulee tietoisemmaksi kokonaisuuksien hallinnasta ja harjaantuu tietoihin ja taitoihin. Hän tiedostaa, mitä ympärillä tapahtuu, ja kykenee jäsentämään omaa sisäistä todellisuuttaan. Avoimuus omille tunteille ja ajatuksille vahvistaa kykyä toteuttaa omaa inspiraatiota. Tätä luovuutta lapsi ja nuori kantaa sisällään, ja sitä hän parhaimmillaan toteuttaa elämässään. Vammaisena kansalaisena eläminen merkitsee paitsi törmäämistä omiin rajoituksiinsa niin parhaimmillaan myös omiin kykyihinsä uskomista ja yksilöllistä kasvua. Vammaisuus ei ole selviytymisen este, vaan selviytymistä voidaan edistää esimerkiksi kuntoutuksen, yhteistyön ja yksilöllisen koulutusurien avulla sekä tarkastelemalla vammaisuutta pikemminkin yksilöllisenä piirteenä vailla normatiivista latausta kuin poikkeavuutena. (Kuvio 2.)

<p>Syrjäytymisen vaara Vammaisuus poikkeavuutena Segregaatio Sosiaalisten taitojen heikkous</p>
<p>Selviytymisen mahdollisuus Kuntoutus Yhteistyö Yksilöllinen koulutusura Vammaisuus yksilöllisenä piirteenä</p>

Kuvio 2. Vammaisten syrjäytymisen vaara ja selviytymisen mahdollisuus.

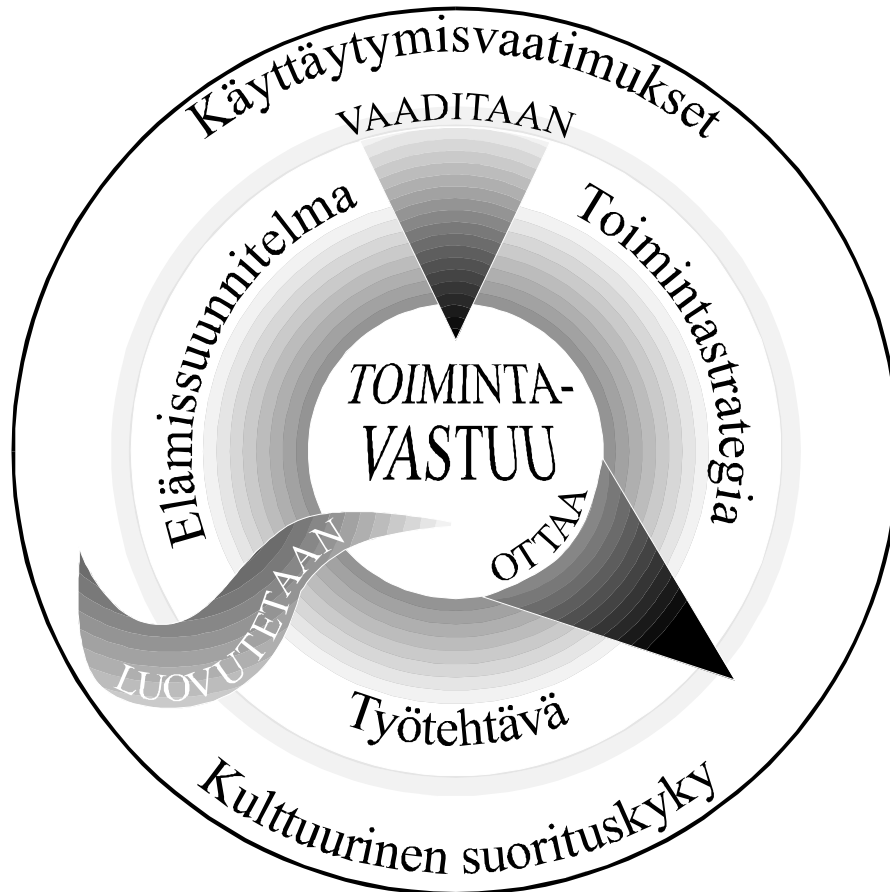
Sekä syrjäytymisvaara että selviytymisen mahdollisuus määrittyvät toisaalta vammaisesta itsestään käsin ja toisaalta siitä ympäristöstä käsin, jossa vammaisen elää. Kyse ei ole vain siitä, että yksilö on vammaisen vaan myös siitä, millaisia toimintamahdollisuuksia ympäristö antaa vammaiselle, ja miten ja missä määrin ympäristö antaa vammaiselle nuorelle mahdollisuuden kasvaa ja tukee hänen kasvuaan kohti itsenäisyyttä ja täyttä osallisuutta ja kansalaisuutta.

*Vammaisen
nöyristelee, vaikenee.
Miksi hän ei räväytä
aja pyörätuolilla lujaa
puhu elehtien
sanat suussa heiluen
kaada kaikki seinät nurin.
(Murto 1994.)*

6. Nuorten auttaminen ja osallisuus

1990-luvun kuluessa eri tahot ovat huolestuneet erityisesti nuorten vaarasta syrjäytyä ja järjestäneet projekteja näiden nuorten auttamiseksi. Tietyllä tavalla myös eri organisaatioiden antama tuki vaikeuksissa oleville yksilöille on projekti, jossa tähdätään yksilön yhteiskunnallisten toimintamahdollisuuksien lisäämiseen. Veli-Matti Ulvinen pohti alustuksessaan mm. väitöskirjatutkimuksensa pohjalta eri auttamisorganisaatioiden avun ja nuoren kohtaamista projektityöhön liittyvällä akselilla onnistuminen—epäonnistuminen. Tämä akseli sijaitsee nuoren ongelmien ja syrjäytymisen sekä oikeana sopeutumisenä määriteltyjen normatiivisten toimintamahdollisuuksien välillä.

Ulvisen alustuksen ytimenä oli nuoren ja auttamisorganisaatioiden suhteen tarkastelu, jossa keskeisiä kysymyksiä ovat: mitä nuorelta vaaditaan, mitä hänelle luovutetaan ja mitä hän ottaa vastaan. Olipa kyse koulusta, muusta auttamisinsti-tuutiosta tai erillisistä syrjäytymisvaarassa oleville nuorille suunnatuista projekteista, ovat taustalla tietyt normatiiviset oletukset, jotka tulevat esille nuoreen kohdistu-vina vaatimuksina. Toisaalta ympäristö tarjoaa nuorelle tiettyjä toimintamahdolli-suuksia, hänelle luovutetaan tiettyjä vapauksia tai tarjotaan tietynlaista tukea, jotka nuori joko ottaa tai jättää ottamatta vastaan. (Kuvio 3.)

Kuvio 3. Toimintaprojekti, osallisuus ja vastuu (vrt. Ulvinen 1996 ja 1993):

- a) mitä nuorelta vaaditaan?
- b) mitä hänelle luovutetaan?
- c) mitä hän ottaa?

Organisaation onnistuminen merkitsee nuoren todellisia toimintamahdollisuuksia projektissa toimimisen ja annetun tuen kautta. Avun kautta nuoren elämässä vaikuttava sosiaalinen ympäristö tukee hänen haluaan elämäntavan muutokseen. Hän kykenee toimimaan myös projektin ulkopuolella ja ilman projektin tukea. Epäonnistuminen puolestaan merkitsee nuoren epätodellisia mahdollisuuksia toimia projektin ulkopuolella, sen aikana tai sen jälkeen, olevassa ympäristössä. Avun kautta ohjautuva paluu (entiseen?) arkielämään merkitsee tässä tapauksessa paluuta epäsosiaaliseen toimintaan ja eristyneisyyttä yhteiskunnasta. Projekti tai auttamisorganisaatio on ikään kuin lasikupu, jonka sisällä nuori kykenee toimimaan, mutta hän on kyvytön toimimaan oikein projektin tai organisaation ulkopuolella yhteiskunnassa. Nuoret, jotka eivät kykene toimimaan projektin ulkopuolella leimataan poikkeaviksi.

Sosiaalisen kontrollin tarve syntyy, kun sosiaalisessa yhteisössä syntyy ongelmia ja kun yhteisön pelisääntöjä rikotaan. Poikkeavuuden ilmeneminen yhteiskunnassa aiheuttaa sosiaalisia häiriöitä. Sosiaalisten poikkeamien syntyyn vaikuttaa pääasiassa se, missä määrin syrjäytymisen eri muodot, kuten huono-osaisuus ja erilaiset ongelmat kasautuvat joihinkin ihmisryhmiin. Tästä johtuu myös osoitteleva jaottelu esimerkiksi nuorten kohdalla pelkistetysti työssä oleviin ja työttömiin sekä

”tavallisiin nuoriin” ja nuoriin, jotka ovat esimerkiksi alkoholismin tai psyykkisen sairauden takia ”liian syrjäytyneitä sopeutuakseen yhteisön jäseniksi”. (Lindblom 1990, 30.) Nuoret voidaan jaotella myös niihin, joiden kohdalla organisaatiot ja projektit onnistuvat ja niihin joiden kohdalla epäonnistutaan. Poikkeavan yksilön ongelmana on, että hän on aina jotakin yhteiskunnan kannalta epätäydellistä. (Taulukko 1.)

	Rankaiseva rikosoikeus	Terapeuttinen (+ sosiaalityö)	Kasvatuksellinen (sosiaalityö)
Standardi	- estäminen	- normaalisuus	- koulutus
Ongelma	- syyllisyys	- tarve	- tietämättömyys - epäpätevyys
Toiminnan Alkupanija	- yhteisötoimija (poliisi) - uhri	- yhteisötoimija - poikkeava	- yhteisötoimija - opiskelija
Poikkeavan tai Ongelmayksilön Identiteetti	- syyllinen	- potilas - asiakas	- tietämätön - kouluttamaton - epäpätevä henkilö
Ratkaisu tai tavoite	- rankaisu	- apu	- standardi todistus - pätevyys

Taulukko 1. Lain käyttäytyminen ja sosiaalinen kontrolli (McClintock 1982, 72; osa kokonaisuutta).

Projekteissa, kuten laajemminkin nuorten auttamiseen tähtäävässä toiminnassa, ilmenevä auttamistyön problematiikka kulminoituu yhteen kasvatukselliseen kysymykseen: nuoren kykyyn voittaa irrallisuuden tuottama eristyneisyyden tunne. Auttamistyön ja yleisemmin nuoren omien toimintamahdollisuuksien kannalta tämä merkitsee kysymystä nuoren tarvitseman tuen ja avun määrästä. Kun toiset eivät tarvitse tukea lainkaan, on toisille ulkopuolinen tuki ja apu niin projektissa kuin sen jälkeenkin ainoa tapa yrittää elää normaalia yhteiskunnallista elämää. Auttamistyön kannalta tällöin on kysymys siitä, pystyykö nuori oppimaan sosiaalisen toimintakyvyn ja elämänhallinnan näistä auttajista huolimatta ja olemaan jatkuvasti turvautumatta heihin, vai onko auttamistyöllä joitakin vakavampiakin seurauksia.

7. Nuori – sivussa vai keskellä?

Syrjäytymisen problematiikkaan liittyy läheisesti sivullisuus, osattomuus monista asioista. Syrjäytyneiltä puuttuu niin materiaalisia kuin henkisiäkin voimavaroja, taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, joiden avulla he voisivat säilyttää, muuttaa tai parantaa omaa asemaansa yhteiskunnallisen toiminnan eri kentillä (Bourdieu 1986). Osattomuus vaikutusmahdollisuuksien puutteena tulee esille jo lapsilla ja nuorilla esimerkiksi siinä, miten ja missä määrin oppilaat voivat vaikuttaa siihen, mitä ja miten koulussa tehdään (Kuvio 4.).

Vahva itsehallinta ja koulumyönteisyys

	<p>Sopeutuvat, mukautuvat "normaalioppilaat":</p> <ul style="list-style-type: none"> - kouluun mukautuvat - opiskeluun sopeutuvat - konflikteja välttävät - riippuvuusorientaatio 	<p>Harkitsevasti toimivat, koulussa menestyvät ja koulua hyväksyen käyttävät oppilaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - koulun toimintaympäristöä - hyödyntävät - suoritus- ja arvosanaorientoituvat - tehtäväorientaatio 	
Sosiaalinen			Sosiaalinen
passiivisuus	<p>Ahdistuvat, passiivisesti poikkeavat, vetäytyvät oppilaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - deprivoituvat - ahdistuvat - poissaolevat - minädefensiivinen orientaatio 	<p>Aggressiiviset, aktiivisesti poikkeavat, koulua vastustavat oppilaat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - konfliktihakuiset - koulunvastaiset - häiriköt - omistautumaton orientaatio 	aktiivisuus

Heikko itsehallinta ja koulukielteisyys

Kuvio 4. Oppilasryhmittäiset jaotukset koulussa (Lämsä 1996; Kivinen ym. 1985 mukailten; ks. myös Lehtinen ym. 1989; Pulkkinen 1981).

Anna-Liisa Lämsän alustuksessaan esittelemän tutkimuksen "Koulun kulttuurit ja syrjäytyminen koulussa" aineistojen alustavan analyysin perusteella oppilaiden vaikutusmahdollisuudet koulussa eivät yleensä ottaen ole suuret. Esimerkiksi sopeutujat, joita suurin osa oppilaista on, eivät yleensä koe voivansa vaikuttaa siihen, mitä ja miten koulussa tehdään. Tähän ryhmään kuuluvat oppilaat eivät tosin välttämättä edes halua vaikuttaa tai pidä vaikutusmahdollisuuksia tarpeellisina. He tekevät, mitä pitää, koska se on heidän velvollisuutensa ja he haluavat täyttää ympäristön odotukset. Heidän omat tavoitteensa eivät usein poikkeakaan ratkaisevasti koulun yleisistä tavoitteista, joten ainakin he sietävät koulua.

Myös vetäytyjät pitävät omia vaikutusmahdollisuuksiaan koulussa vähäisinä. He eivät usko vaikutusmahdollisuuksiinsa, mutta he eivät usko myöskään itseensä tai omiin mahdollisuuksiinsa onnistua. Usein he eivät edes halua tai uskalla yrittää. Heidän tapaansa ajatella ja toimia erilaisissa haasteellisissa tilanteissa kuvaakin hyvin ns. epäonnistumisansa-ajattelustrategia. Vetäytyjä uskoo, että sillä mitä tekee tai jättää tekemättä esimerkiksi koetilanteessa, ei ole lopputuloksen kannalta merkitystä. Hän voi aivan hyvin jättää valmistautumatta kokeeseen ja käyttää aikansa tavoitteen (kokeen suorittaminen) kannalta irrelevanttiinkin toimintaan. Jos hän onnistuu kaikesta huolimatta, on koe ollut niin helppo, että kuka hyvänsä olisi selviytynyt siitä, tai opettajan arviointi on ollut leppoa. Epäonnistumisesta hän sen sijaan syyttää itseään. Vetäytyjän itsetunto on ollut alun alkaen heikko, mutta hänen itselleen antama palaute heikentää sitä edelleen lopputuloksesta riippumatta. (Vrt. Nurmi ym. 1992.)

Koulun aktiiviset vastustajat pyrkivät sen sijaan ainakin koulun alkuvaiheessa tuomaan omia ajatuksiaan esille ja vaikuttamaan koulun toimintaan omien tavoitteidensa suunnassa. Jos tai kun hänen tavoitteensa poikkeavat koulun yleisistä tavoitteista, kääntyvät ne häntä itseään vastaan. Oppilas leimataan häiriköksi, vaikka hän saattaa olla itse asiassa luova persoonallisuus, joka ei löydä itselleen

koulussa sopivaa toiminnallista kehystä. Eräs opettaja kertoi haastattelutilanteessa tällaisesta oppilaasta:

"Toinen näistä kavereista on semmonen taiteellinen. En mä tiä, että onko se sitte semmonen, että se ei kerta kaikkiaan vaan sopeudu siihen, että sen pitää mennä suuren ryhmän mukana ja tehdä samaan aikaan samoja asioita. En sitten tiä, kun tää on semmonen poika, että on tutkittu alemmilla luokilla-kin, kun on ollut häiritsevää sen käyttäytyminen."

Kyseinen oppilas itse kertoi haastattelussa, miten opettajat huusivat hänelle aina ja häntä syytettiin aina, jos koulussa tapahtui jotakin. Vaikka hän ei olisi ollut edes koulussa, tiesivät opettajat hänen olevan syyllinen. Jos hän teki ehdotuksia, pitivät opettajat niitä vain yrityksinä päästä mahdollisimman vähällä. Koulussa olikin ollut parin ensimmäisen vuoden jälkeen vain vähän asioita, joista koulun aktiivinen vastustaja olisi ollut kiinnostunut. Hän kävi koulua ja teki tehtävät lähinnä sen vuoksi, että oli pakko, ja se oli ainoa keino välttää rangaistukset, joita tehtävien laiminlyönnistä seuraisi. Koululla sinänsä ei ollut hänelle juurikaan merkitystä. Esimerkiksi hänen tulevaisuusorientaatiotaan määritti lähinnä haavekuva laskettelusta ammatina sekä epämääräinen "En mä tiä" -asenne.

Suurimpina omia vaikutusmahdollisuuksiaan pitävät koulua hyväkseen käyttävät menestyjät. Tähän ryhmään kuuluvat oppilaat luottavat itseensä ja omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Koulu näyttlee merkittävää osaa heidän tulevaisuuden suunnitelmissaan. Se on yksi etappi uralla etenemisessä. He tietävät, miksi koulua käydään ja mikä on eri aineiden merkitys koulussa. Tämä ei kuitenkaan merkitse, että he olisivat ottaneet koulun annettuna, vaan he arvioivat kriittisesti koulun käytänteitä ja esittävät parannusehdotuksia, mutta huomaavat myös omien ehdotustensa heikot kohdat. Ehkäpä heidän ehdotuksensa ovatkin niin hyvin perusteltuja tai liittyvät siinä määrin koulun yleisiin tavoitteisiin, että myös opettajien on usein helppo hyväksyä ne.

Oppilaiden jako neljään tyyppiin on luonnollisesti pelkistävä kuvaus todellisuudesta. Kaikki oppilaat eivät ole yksiselitteisesti luokiteltavissa tiettyyn oppilastyypin kuuluviksi. Esimerkiksi koulua hyväkseen käyttävä menestyjä saattaa itse asiassa pyrkiä vain täyttämään vanhempiensa tai muiden odotuksia sen sijaan, että pyrkisi omiin tavoitteisiinsa. Voidaankin kysyä, onko menestyjä tällöin itse asiassa sopeutuja, ja kuinka pysyviä hänen tavoitteensa ja menestyksensä ovat. Kuten kannettu vesi ei kaivossa pysy, saattaa myös otettu identiteetti olla varsin hauras. Oppilaan tyyppi voi samana ajanjaksonakin vaihdella eri tilanteissa. Esimerkiksi eräs edellä mainitussa tutkimuksessa haastateltu oppilas oli muissa aineissa tyypiltään lähinnä menestyjä, mutta englannin kielessä vetäytyjä, joka ei uskonut omiin kykyihinsä:

"Kolmannella luokalla englannin opettaja alko moittiin, kun mä sanoin väärän vastauksen. Muut oli käyny englannin kerhoa, niin se sano, että sinä et osaa mittään. Sitten en oo koskaan oikeen kiinnostunu englannin opiskelusta."

Vaikka luokittelu ei ole aukoton tai osin juuri sen vuoksi, auttaa se ymmärtämään koulutodellisuutta. Kivisen & Kivirauman (1985) mukaan oppilaiden luokittelu on opettajille välttämätön osa koulutodellisuudessa toimimista. Se muodostaa opettajille viitekehysten, jossa he voivat arvioida oppilaiden ja myös itsensä onnistumista tavoitteiden saavuttamisessa. Kyse ei ole siis vain tutkijoiden (mm. Järvinen 1997; Kivinen ym. 1985; Komonen 1997; Pulkkinen 1981) yleisesti käyttämästä konstruktiosta vaan myös siitä, millainen koulutodellisuus on.

Oppilaat eivät vain ole tyypiltään erilaisia vaan koulu tuottaa oppilasryhmittäisiä eroja (mm. Kivinen & Kivirauma 1985; Kivinen ym. 1985). Koulussa selviytyvät

parhaiten ne oppilaat, jotka alun alkaen ovat kulttuurisesti oikein varustettuja. Heillä on jo kouluun tullessaan oikeanlaista kulttuuripääomaa, joka antaa heille mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mitä ja miten koulussa tehdään. Kun koulun yleiset tavoitteet sopivat hyvin yhteen heidän henkilökohtaisten tavoitteidensa kanssa, toimii koulu heille kulttuurista suorituskyykyä lisäävänä kasvualustana, jolloin heidän mahdollisuuksien maailmansa laajenee. Kulttuurisesti väärin varustettujen, koulun tavoitteisiin ja säännönmukaisuuksiin nähden ”oppimiskyvyttömiä” tai ”sopeutumattomien”, oppilaiden mahdollisuuksien maailma ja osallistumisen mahdollisuudet sen sijaan rajoittuvat kouluvuosien myötä. (Lämsä 1996.) Heistä tulee koulussa opettajien kontrollin erityiskohteita, jolloin heidän mahdollisuutensa vaikuttaa omaan tilanteeseensa rajoittuvat entisestään. Oppilaan elämäntilannetta määrittävät pikemminkin erilaiset pakot kuin omat valinnat ja osallisuus omaa elämää koskevissa päätöksissä. Hän on ikään kuin ajopuu, jolle vain tapahtuu kaikkea, ilman, että hän itse voi vaikuttaa asiaan ja itseään koskeviin päätöksiin (Takala 1992).

Syrjäytymisproblematiikan kannalta on keskeistä huomata, ettei syrjäytymisessä ole kyse vain siitä mikä tai millainen yksilö on, mutta myöskään ympäristö, esimerkiksi opettajien toiminta, ei sinänsä tuota syrjäytyneisyyttä. Syrjäytymisessä on kyse yksilön ja ympäristön eri tekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta, yksilön onnistumisesta tai epäonnistumisesta niiden ongelmien ratkaisussa, joita hän kohtaa jokapäiväisissä toimintaympäristöissään, kuten koulussa. Osattomuuden ongelma on korostunut siirryttäessä perinteisestä moderniin ja edelleen postmoderniin yhteiskuntaan. Selviytyminen nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa, jossa valmiit elämisen mallit eivät toimi, edellyttää yksilöltä erilaisia taitoja ja voimavaroja, kuten kyykyä tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä ja sopeutua muutoksiin. Samalla kilpailu elämänhallintaresursseista yhteiskunnallisen toiminnan eri alueilla on kiristynyt. Tämä kilpailu tulee esimerkiksi koulussa esille eri oppilaiden erilaisina vaikutusmahdollisuuksina.

8. Lopuksi

Syrjäytyminen on osattomuutta monista asioista. Näitä ovat esimerkiksi työ, asuminen, kaveripiiri, riittävä hoito ja huolenpito, kulttuurinen suorituskyyky ja vaikutusmahdollisuudet. Edellä raportoidut työryhmämme alustukset avaavat monipuolisesti näkökulmia erilaiseen osattomuuteen, nuorten huono-osaisuuden eri ulottuvuuksilla. On mielenkiintoista havaita, miten samat teemat toistuvat eri alustuksissa. Yksi näistä teemoista on leimaaminen. Niin työttömät nuoret, vammaiset nuoret kuin monet muutkin nuorten ryhmät ovat vaarassa leimautua poikkeaviksi. Tällöin eri ryhmiin kuuluvien yksilöllisiä ominaisuuksia pidetään syrjäytymisen perusteina; yksilö syrjäytyy, koska hän on mikä on. Työryhmässä käydyssä keskustelussa nousi esille, kuinka tärkeää on välttää leimaamista ja arvostaa itse kutakin ainutkertaisena yksilönä. Jokaisessa ihmisessä on heikkouksien lisäksi myös myönteisiä ominaisuuksia ja voimavaroja, jotka täytyy saada esiin. Nämä myönteiset piirteet voivat löytyä myös antamalla yksilön eri ominaisuuksille uusia merkityksiä. Esimerkiksi vammaisuus voidaan tulkita poikkeavuuden sijaan yksilöllisenä erilaisuutena tai koulun aktiivinen vastustaja nähdä luovana persoonallisuutena ja koulun kehittämisen voimavarana sen sijaan, että hänet leimattaisiin häiriköksi.

Toisaalta keskeisenä keskustelun aiheena eri alustusten yhteydessä oli, ettei yksilön otsaan voida esimerkiksi poikkeavuuden perusteella lyödä syrjäytyjän leimaa. Syrjäytymistä ei voida tarkastella joidenkin yksilöiden tai ihmisryhmien kutakuinkin pysyvänä olomuotona, joka oikeuttaisi yksilön tai ihmisryhmän leimaamisen syrjäytyjiksi. Kun puhutaan syrjäytymisestä, on useimmiten kyse syrjäytymisvaarasta. Vaikka kukaan ei koe olevansa syrjäytyjä, kokevat hyvin monet olevansa

niitä, joille erilaiset syrjäytymisvaarassa oleville tarkoitettut toimintaprojektit on suunnattu. Sosiaalisen syrjäytymisen käsite merkitsee erityisesti uhkaa ja pelkoa siitä, että yksilö joutuu sivuun sosiaalisen elämän valtavirrasta.

”Se tuli biologiantunnilla. Biehl selosti darwinismia, lakia kelpoisimpien eloonjäämisestä. Se pätee yhä ja myös yhteiskunnassa, sanoi hän, mutta lievempanä koska torjumme sen seuraamuksia. Niiden sanojen jälkeen seurasi tauko. Se oli merkityksen täyteinen hetki. Hän ei katsonut ketään erikseen, hän ei oikeastaan koskaan kääntynyt suoraan kenenkään puoleen. Mutta saattaa olla, että meistä juuri minä ymmärsin parhaiten mitä hän tarkoitti. Sisälle päässeiden, siis useimpien oli vaikea tajuta hänen sanojaan, he olivat lähinnä hyvillään koska olivat sisäpuolella ja kuuluivat kelpoisimpiin. Ulkopuolisen elämä on yhtä pelkoa tai alistumista ja luovuttamista, sehän tiedetään. Sen ymmärtää parhaiten, kun on sillä rajalla. Se oli laki, sen verran siitä ymmärsi. Toiset se valitsi ja toiset se syöksi kadotukseen. mutta rajatapauksissa seuraamuksia yritettiin torjua. Heille annettiin mahdollisuus. Se mahdollisuus oli Biehlin yksityiskoulu. Sen ymmärtää parhaiten se, joka on luokiteltu kenties elinkelpoiseksi.” (Hoeg 1994.)

Syrjäytymisessä uhkakuvana tai prosessina ei ole kyse vain siitä, mikä tai millainen yksilö on vaan myös niistä toimintamahdollisuuksista, joita yksilölle tarjoutuu yhteiskunnallisen toiminnan eri areenoilla. Kyse on osallisuudesta ja vaikutusmahdollisuuksista esimerkiksi koulussa, työmarkkinoilla ja sosiaalisissa suhteissa. Kyse on mahdollisuuksista vaikuttaa omaan elämään ja kansalaisena myös laajemmin yhteiskunnan toimintaan.

TULEVAISUUTEEN SUUNTAUTUMINEN

Arja-Sisko Holappa: Ihan kiva koulu – kenen ehdoilla?

Petri Leino: Aikuisten ja aikuistuvien nuorten kokemat kehityksen ja muutoksen mahdollisuudet – Toimintakyvyn ja kuntoutumisen tarkastelua tutkittavien elämäkokemusten perusteella

Anita Rubin: Suomalaisten nuorten tulevaisuudenkuvat

Riitta Vornanen: Nuorten perhevaikeudet ja tulevaisuuden turvallisuus

1. Koulu ja kehitys

Arja-Sisko Holappa käsitteli alustuksessaan koulussa tehtyä tulevaisuusprojektia, jonka tarkoituksena oli muutoksen ja murrosajan haasteiden selventäminen oppilaitoksen kehittämistyön ja suunnittelun pohjaksi. Lähtökohtana on se, että koulu koskeva tutkimus on osoittanut selkeitä muutosvaatimuksia koulujen työhön jo hyvin pitkän ajan. Toisaalta todisteita muutoksen hitaudesta on runsaasti. Vaikka näitä vaateita voi pitää merkittävänä koulun kehittämisen haasteina, ei yksioikoista, lineaarista tietä kehittymiseen ole. Yksi innovatiivinen muutos voi vaikuttaa koko systeemiin ja synnyttää uusia muutospaineita. Tämän vuoksi kehittämishankkeet esitetään usein ympyröinä, joissa nykytilan arvioinnin jälkeen valitaan muutoksen kohteet, suunnitellaan tarvittavat toimenpiteet, ja toteutetaan ja evaluoidaan saavutukset. Kehäajattelu on selkeä, ja muutos mahdollinen, ainakin teoriassa. On kuitenkin arvioitava erikseen onko kyse kehittymisestä. Kehämallilta puuttuukin usein ulottuvuus koulumaailman ulkopuolelle, ne tarkastelukulmat, joiden perusteella kyetään arvioimaan koulun uudistumista aktiivisena yhteiskunnan osana. Myös näkökulma koulun sisällä voi olla kapea ja opettajakeskeinen ja koulun muut osapuolet eli lapset ja vanhemmat helposti unohdetaan.

Holapan mukaan tuo ulottuvuus koulun ulkopuolelle – pluralistinen, tiedon avulla täyttyvä, kompleksinen, ekologiset rajansa kohdannut maailma – on vaikea hahmottaa. Erityisen vaikeaa se on kasvattajalle, jonka tehtävä on saatella lasta kohti epävarmaa tulevaisuutta. Kasvatuksen etiikka on erityisen hauraalla pohjalla hyvin nopeasti muuttuvassa, moniarvoisessa yhteiskunnassa. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet (1994) määrittävät työtä suomalaisissa kouluissa, ainakin periaatteessa. Silti yksittäisen koulun todellisuus on jotain muuta kuin virallisten asiakirjojen noudattamista. Se on etsintää ja kokeilua, mutta myös tuttuun turvautumista ja turhautumista. Monissa kouluissa onkin lähdetty kehittämään toimintaa (esim. Jauhiainen 1995); passiivisen sopeutumisen ohella voidaan nähdä aktiivinen, arvioiva linja. Kehittämistyössä kaivataan uusia menetelmiä ja välineitä, joista

tulevaisuusorientaation sisältävät toimintatavat näyttävät avaavan mielenkiintoisia mahdollisuuksien polkuja.

Holapan alustusta seurannut vilkas keskustelu käsitteli toisaalta koulun ja sen ulkopuolella olevan maailman suhteita ja toisaalta työryhmässä pohdiskeltiin opetuksen ja kasvatuksen sisältöjä laajemminkin tietoyhteiskunnan tulon tuomien haasteiden näkökulmasta. Esimerkiksi erilaisuuden lisääntyminen ja sitä kautta erityisopetuksen tarve tuntui työryhmän mielestä asialta, johon ei ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota.

Koulun kehittämistä koskevassa keskustelussa puhutaan hyvin usein siitä mitä nyt ollaan suunnittelemassa sen sijaan, että mietittäisiin, mistä oppimisesta todella on kysymys. Eräissä yhteisötutkimuksissa esitetäänkin, että koulu ei ole aito ja luonnollinen yhteisö tiedon hakemiseen, oppimiseen ja kehittymiseen, vaan tavaltaan luonnoton ja keinotekoinen: tiedon hakeminen ja oppiminen tapahtuu luonnottomissa konteksteissa. Näissä kokeiluissa koetetaan häivyttää koulu organisaationa ja otetaan näkökulma ulkopuolelta. Näin opettajankin rooli muuttuu yhdenvertaiseksi esimerkiksi vanhempien kanssa, ja oppilaalla voi olla oppijan rooli myös muualla, koulun seinien ulkopuolella. Tässä on oleellista se, miten sosiaalista todellisuutta havainnoidaan ja mikä on kussakin nyt-hetkessä oleva sosiaalinen konteksti. Koulussa työskenneltäessä on muutenkin helppo irtaantua siitä, mitä koulun ulkopuolella on. Esimerkiksi oppilaiden vanhemmat ovat siellä "todellisuudessa". Kysymys pitäisikin muotoilla siten, että mitä koulu voisi olla tulevaisuudessa? Onko se edelleen fyysinen rakennus, vai voidaanko koulutoimintaa kehittää myös ulospäin?

Koululaitoksen kehittäminen on myös alueellisella tasolla tärkeää ja ymmärrettävä koko kunnan asiana. Yhteistyö olisi tässäkin tärkeää. Olisi hyvä, jos olisi koulun ja kunnan, koulun ja kaupungin yhteisiä projekteja eri asioissa. Ideana voisi olla alueellinen verkostoituminen, ja esimerkiksi päiväkotien ja ala-asteiden välinen yhteistyö saisi uusia mahdollisuuksia. Nythän päiväkodissa on jo usein monen vuoden ajan tunnettu lapsi ja hänen tapansa, ongelmansa, tarpeensa, ja päiväkodin väki pystyisi varmasti kertomaan lapsesta paljon ala-asteen opettajalle. Näin tutustuminen helpottuisi ja monet asiat kävisivät varmasti yksinkertaisemmin, kun aina ei tarvitsisi tarpoa samoissa hetteiköissä. Esimerkiksi voitaisiin hankkia eri opetusteemoissa asiantuntijoita muualta kuin opettajien joukosta. Tässä voitaisiin mainita uusi koululakiehdotus, joka on juuri lähdössä lausuntokierrokselle. Siinä on esimerkiksi luovuttu pakollisista välitunneista.

Laajempi tukiverkosto voisi olla suureksi avuksi myös esimerkiksi sellaisissa yhä kasvavissa ongelmissa kuin huumeet. Osa oppijoista ohjautuu erityisopetukseen, mutta suurin osa on perusopetuksessa. Erilaisuus kuitenkin lisääntyy yhteiskunnassa murroksen myötä, ja se voidaan nähdä sekä arvona että haasteena. Koulussa tämä tarkoittaa erilaisia projekteja ja esimerkiksi sitä, että oppitunnit jaetaan, jne. Ongelmana on, missä vaiheessa lapsen tai nuoren oppimiseen liittyvät vaikeudet huomataan ja hänet ohjataan erityisopetukseen. Samoin olisi tärkeää miettiä vaikkapa Lea Pulkkisen (esim. 1984) tekstien kautta sitä, mitkä lapsen siirtymävaiheet ovat ja miten esimerkiksi iltapäivät koulupäivän jälkeen voitaisiin liittää kokonaisuuteen. Niillä voi olla ratkaiseva merkitys oppimisen menestystä ajatellen.

Koulu käsitetään yhä koululaitoksena, jossa oppiminen tapahtuu luokkahuoneessa. Uusi käsitys kuitenkin on, ettei oppiminen tapahdu vain koulussa. Onkin sanottu, että "koulu häiritsee harrastuksia". Samalla kanssakäymisen jumiutuminen ja ongelmat yhteistyössä saattavat koskettaa myös koulun sisällä. Jos esimerkiksi Omaura-ryhmä tuntee eristäytyneensä muusta koulusta, tuntuu koulun kehittyminen yhteistyöhön hitaalta. Ryhmä kun toivoo, että se voisi paremmin tiputella jotain "meidän jutusta" myös normaalille yläasteelle. Lisäksi on hyvä muistaa, että "koulu" on myös muita ihmisiä kuin vain oppilaat, opettajat ja vanhemmat, esimerkiksi vah-

timestarit, siivoojat, talonmies, keittolan väki, ja toisaalta myös OAJ ja muut ammattijärjestöt. Myös nämä muut sidosryhmät olisi otettava mukaan koulun kehittämistä koskevaan keskusteluun.

Opetuksen ja kasvatuksen sisältöjä ollaan muuttamassa paremmin tietoyhteiskuntaan sopiviksi. Ongelmana on, että nykyinen koululaitos instituutiona on rakennettu teollisuusyhteiskunnan tarpeiden mukaan. Vanhentuneet rakenteet hidastavat uusien toimintojen ja sisältöjen syntymistä. Kun organisaatioiden ja instituutioiden rakenteet ja toimintojen sisällöt erkanevat toisistaan tarpeeksi, niin historiasta voimme oppia, että silloin rakenteet lopulta hajoavat. Ajatellaan vaikkapa suurta yhteiskunnallista murenemistä itäisessä Euroopassa muutama vuosi sitten: yhteiskunnan kommunistinen perusrakenne murtui, kun yhteiskunnan eri toimintojen sisällöt olivat perestroikan ja muun kansainvälisen ja historiallisen kehityksen myötä erkaantuneet tarpeeksi kauas siitä. Uusiutuminen edellyttää verkostomaisuutta, joustavuutta, pieniä, helposti muuttuvia ja muuntuvia yksiköitä, horisontaalista hierarkiaa, globaalin vuorovaikutuksen ja ympäristönäkökulman mukaan ottamista toimintoihin, jne. Jollei rakenteellisiin muutoksiin ryhdytä ajoissa, voidaan odottaa institutionaalisia romahduksia.

Onko siis kehityksen suunta tietoyhteiskunnan koulussa ja opetuksessa ylhäältä alas vai alhaalta ylös? Ja onko opetukseen liittyvä innovaatiotoiminta vain jossain tietyssä yksittäisessä asiassa olevia muutoksia, vai uskalletaanko kokonaisvaltaisiin rakenteellisiin muutoksiin ryhtyä jo ennen kuin se on väistämätöntä? Rakenteelliset muutokset edellyttävät kuitenkin hyvin syvältä koskettavia muutoksia esimerkiksi lainsäädännössä. Sanotaan myös, että suurin este muutokselle on aina ihminen itse. Rakenteetkin ovat muutettavissa, kun ihminen itse uskaltaa muuttua.

2. Koulutus, kuntoutus ja toiminta

Petri Leino pohti alustuksessaan sitä, miten saada aikuistuvien nuorten kokemat kehityksen ja muutoksen mahdollisuudet todellisiksi. Hän tarkasteli esityksessään psykososiaalisessa kuntoutuksessa olevien aikuisten ja nuorten elämänhistoriaa, muutoskokemuksia ja tulevaisuusnäkökulmien kehittymistä. Kyse on Nuori-Youth -projektin toimintatutkimuksesta aivovamman saaneiden nuorten kuntoutuskokeilussa. Tutkimuksessa lähtökohtana ovat Zbigniew Pietrasinkin (1988 ja 1992) esittämät tutkimustulokset aikuisten toimintakyvystä. Pietrasinkin viitekehys käsittelee ihmisen aikuistumisen ikävaiheen siirtymää lapsuuden ohjauksenalaisuudesta kohti aikuisen itsenäistä sosiaalista roolia. Leinon tutkimus muodostui kymmenestä tapauskertomuksesta ja niihin liittyvistä tulkinnoista. Hänen tekemänsä tulkinnot perustuvat em. teoreettisen lähtökohdan lisäksi tutkimusympäristön ja tutkittavien muutosprosessien ymmärtämiseen sekä heidän puheessaan ilmenevien, omaa elämää koskevien peruskäsitystensä havaitsemiseen.

Tutkimustulosten mukaan aikuistuvan nuoren *mahdollisuuksien kokemisessa* korostuu siirtymä minäkognitiokeskeisestä ajattelusta kohti metakognitiivista ajattelua. Tätä prosessia voidaan havainnollistaa muutosta kuvaavilla sykleillä. Nuoren ihmisen *toimintakyvyn* kehittymistä osoittaa parhaiten aktiivinen ja omaehtoinen osallistuminen muutosta tukevaan toimintaan. Nuoren elämänkulun kielteiset kokemukset ja osallistuvan toiminnan ulkopuolella pysyminen eivät tue hänen myönteistä kehitystään, vaikka hän olisikin asettanut itselleen henkilökohtaisia muutostavoitteita.

Työryhmän käymässä keskustelussa pohdittiin erityisesti maailmaan liittymisen ja syrjäytymisen ongelmaa ja aikaperspektiivin merkitystä elämänhallinnan apuvälineenä. Muutoksen kokeminen myönteisenä ja muutoshalu nähtiin myös toimintakyvyn edellytyksenä. Ihmisen elämä rakentuu institutionaalisten siirtymien kautta ja

se käsitetään helposti siirtymisenä instituutiosta toiseen, vaikka todellisuudessa psykososiaaliset siirtymiset ovat paljon tärkeämpiä. Kun institutionaaliset siirtymät vahvistuvat, vahvistuu myös syrjäytyminen, koska sosiaalinen yhteisö ei enää tue yksilöä samalla tavalla kuin aikaisemmin. Tulevaisuuden rakentamisen perustavat elementit saavutetaan kuitenkin psykososiaalisten siirtymien kautta. Lähi-ihmissuhteiden toimivuus ja kontaktin merkitys ovat niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat nuoren tulevaisuudenuskoon. Tämä on tukena nuoren maailmaan liittymisessä. Kuntoutus esimerkiksi keskittyy liian usein muuhun kuin siihen, että ihminen pystyisi sosiaalisesti toimimaan siinä yhteisössä, jossa hän elää. Ihmisen toimintakyvyn takaaminen jää liian helposti muiden kuntoutustavoitteiden taakse.

Toisaalta jos puhuttaisiinkin institutionaalisten siirtymien sijasta siitä, että on tärkeää, että ihminen liittyy toisiin. Silloin siirtyminen yhteisöllisestä ryhmästä toiseen käsitettäisiin sen vuorovaikutteisen merkityksen kautta. Ihmisen rooli yhteisössä tulisivatkin nähdä muutoksena ohjaajan alaisuudesta ja ohjattavana olemisesta itseohjaavaksi. Ilman yhteisön välitystä ei tätä voida luoda, vaan ne kynnykset, jotka aiheuttavat "tipahtamisen", alkavat rakentua. Nyt esimerkiksi koulusta putoamisen syyt ovat sosiaalisia. Koulua vaihtaessaan oppilas ikään kuin menettää roolinsa. Hänellä ei ole myönteistä roolia johon solahtaa, kun hän menee uuteen kouluun. Mikä on siis se polku, jota yksilöllisessä koulutuksessa noudatetaan? Kasvua ja oppimista ei ole vain koulussa tai töissä oleminen, vaan siihen liittyy koko joukko yhteisöjä, vanhemmat, ystävät jne. Ei auta, vaikka rakennettaisiin kuinka hienoja koulutuspolkuja, jos yhteisöllisyys unohtuu.

Rooman Klubille laaditussa Kasvun rajat -raportissa (1972) on kuvio, jossa kuvataan, millä tavoin ihminen hahmottaa tulevaisuuttaan niin ajallisesti kuin paikallisesti; on luonnollista, että huomisen ja ensi viikon tapahtumat oman itsen ja oman perheen ympärillä ovat niitä kaikkein mietityimpiä, ja mitä kauemmas mennään, sitä vaikeammaksi tulevaisuuden ymmärtäminen ja vaihtoehtojen hahmottaminen käy. Tervekään ihminen ei pääse itsestään irti, vaikka tulevaisuuden mahdollisuuksien hahmottaminen pitkälläkin aikajänteellä on yksi elämänhallinnan tärkeimmistä elementeistä. Pitkän aikavälin huomioon ottavan ajattelun puute aiheuttaa kuitenkin aikaperspektiivin lyhenemistä ja se lisää syrjäytymisriskiä. Leinon toimintatutkimuksessa kävi ilmi, että kaikki oman tilanteen selitysmallit haettiin menneisyydestä. Näillä nuorilla oli tavallaan koko ajan jälkitraumaattinen elämäntilanne, josta oli vaikeaa päästä irti – elämäntilanne selitettiin aina menneestä käsin, eikä useinkaan tuntunut mahdolliselta vaikuttaa elämän kulkuun tulevien valintojen kautta. Näin elämämpiiri suppenee ihmisen syrjäytyessä.

Myös paketoiminen, laitokseen säilöminen taannuttaa ihmisen. Kaikki muutos on silloin uhka elämänhallinnan ylläpidolle ja muutoksen aikaansaaminen on todella vaikeaa. Kuitenkin kuntoutus keskittyy yhä selvemmin muuhun kuin siihen, että ihminen sosiaalisesti pystyisi toimimaan siinä yhteisössä jossa hän on. Samalla muutokset ihmisen kokemusten merkityssisällöissä ovat tärkeitä: vain sitä kautta löytyy vastaus kysymykseen, miten ihminen itse saa muutoksen aikaiseksi. Mutta millaista olisi sitten se tuki, jolla ihminen saadaan kääntämään kokemustensa merkitystulkinnat? Se voisi olla sitä, että osallistutaan vuorovaikutteiseen toimintaan – ja tätä ei toteuta esimerkiksi koulu, jossa vain passivoidutaan. Olisi ymmärrettävä, että oppiminen sinänsä on produktiivista toimintaa: tarvittaisiin tilaa, jossa voidaan "tehdä oppimista" muiden ihmisten kanssa, vuorovaikutuksessa. Sosiaalinen välittäminen ja sitä kautta ihmisen liittäminen yhteisöön ja yhteiskuntaan toimii tässä apuna, eikä tämän välittäjän tarvitse välttämättä olla viranomainen. Samoin mitä varhaisemmassa vaiheessa syrjäytymiseen johtavaan kehitykseen päästään puuttumaan, sitä parempia tulokset ovat. Millä tavalla sitten teoria ja käytäntö voitaisiin liittää toisiinsa?

Yhteenvedona keskustelusta voidaan todeta, että muutoshalun kehittyminen muutostaidoksi onkin se ongelmapaikka. Se on sitä vaikeampaa, mitä ongelmaisempi nuori on. Kysymys on myös motivaatiosta: kun muutuskokemus on suuri, ihminen tietää miten toimia. Kun on olemassa pelkkä muutoshalu, eikä tietoa nykyhetken ja tavoitteiden kiinni kuromiseen tarvittavista myönteisistä toimintamalleista, ongelmatilanne ei muutu. Ei ongelmakäyttäytyminen muutu, jos alkoholia liikaa käyttävälle äidille sanotaan, että jos et lopeta, lapsi otetaan sinulta pois. Hän kyllä pystyy silloin selittämään tilanteen niin itselleen kuin muille usein hyvinkin analyytisesti ja hienosti, mutta muutosta ei tapahdu. Muutoshaluun sellaisenaan voi olla joko ulkoisia syitä tai sisäisiä syitä, mutta vasta näiden syiden laatu voi vaikuttaa muutoksen laatuun.

3. Lasten ja nuorten turvattomuus

Riitta Vornanen painotti alustuksessaan erityisesti varhaiskasvatuksen merkitystä lasten ja nuorten turvallisuutta luovana tekijänä. Hän esitteli tutkimustaan lasten ja nuorten turvattomuudesta. Tutkimukseen osallistui 922 13—17-vuotiaasta nuorta, joista 47 % oli tyttöjä ja 53 % poikia (vastausprosentti oli 91). Tutkimuksen aineisto kerättiin informoidulla kyselyllä viideltä alueelta Suomessa (Kuopion lääni, Vaasan lääni, Lahden seutu, Kemin seutu ja Helsinki). Tutkimus kuuluu osana Kuopion yliopiston Sosiaalitieteiden laitoksen Turvattomuustutkimusprojektiin, jossa on tutkittu 13—85-vuotiaiden turvattomuutta, sen syitä ja hallintakeinoja.

Tutkimukseen osallistuneita nuoria pyydettiin arvioimaan, kuinka turvallisenä he pitävät omaa tulevaisuuttaan. Enemmistö nuorista arvioi oman tulevaisuutensa turvalliseksi ja noin kolmannes nuorista ei pitänyt omaa tulevaisuuttaan turvattomana mutta ei turvallisenakaan. Kahdeksan prosenttia nuorista piti tulevaisuuttaan epävarmana ja pelottavana. Tyttöjen ja poikien arviot oman tulevaisuutensa turvallisuudesta eivät eronneet kovin paljoa toisistaan.

Koska koko nuorten joukossa nuorten tulevaisuuden turvallisuudella oli yhteyttä perhevaikeuksien määrään, valittiin tarkasteltavaksi *ei yhtään perhevaikeuksia* kokeneiden nuorten ryhmä (n=239) ja *useita perhevaikeuksia* kokeneiden nuorten ryhmä (n=153), johon kuuluvat olivat kokeneet perheessään vähintään jonkin verran seuraavista ongelmista: vakavat ristiriidat, alkoholi-ongelmat, pitkäaikaiset taloudelliset vaikeudet ja vähemmän kuin erittäin hyvä huolenpito lapsuudessa. Näihin kahteen ryhmään kuuluvien nuorten arviot oman tulevaisuutensa turvallisuudesta erosivat erittäin merkittävästi toisistaan. *Ei yhtään perhevaikeuksia* kokeneiden nuorten ryhmässä kolme prosenttia arvioi tulevaisuutensa epävarmaksi ja pelottavaksi, mutta *useita perhevaikeuksia* kokeneista nuorista joka kymmenes piti omaa tulevaisuuttaan epävarmana ja pelottavana. 74 prosenttia perhevaikeuksia kokemattomista nuorista arvioi tulevaisuutensa turvalliseksi ja perhevaikeuksia kokeneista nuorista 44 prosenttia.

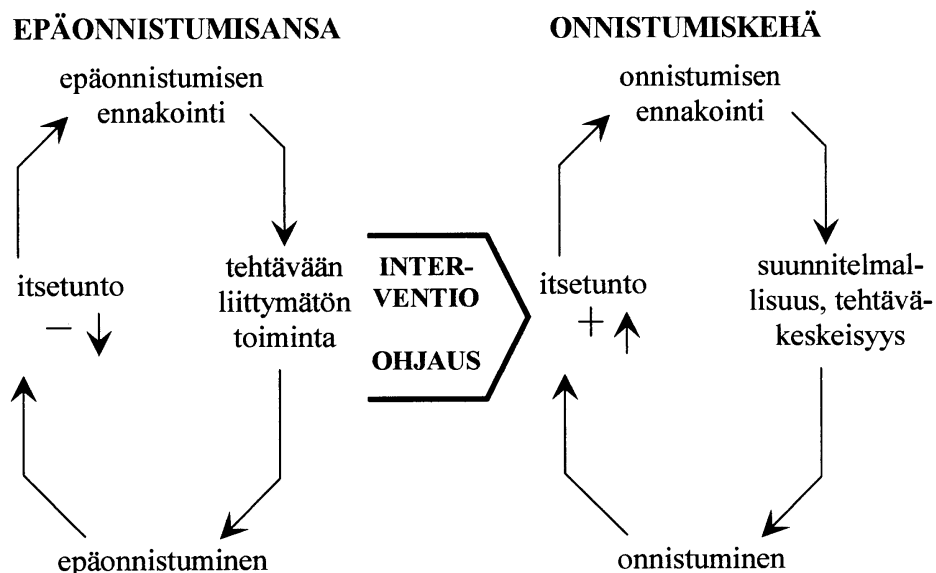
Useita perhevaikeuksia kokeneiden nuorten ryhmässä tulevaisuuden turvallisuutta koskevan regressiomallin mukaan mitä vähemmän nuori arvioi Suomen yhteiskunnallisen tilanteen vaikuttavan omaan tulevaisuuteensa, mitä vähemmän hän kokee tarpeettomuuden tunnetta ja mitä enemmän hän luottaa itseensä, sitä turvallisemmaksi hän kokee tulevaisuutensa. *Ei yhtään perhevaikeuksia* kokeneiden nuorten ryhmässä tulevaisuuden turvallisuutta koskevan regressiomallin mukaan mitä vähemmän nuori kokee tarpeettomuuden tunnetta, mitä enemmän hän luottaa itseensä ja mitä vähäisempiä tai ajallisesti kaukaisempia ovat suoriutumisasikeudet koulussa, sitä turvallisemmaksi nuori kokee tulevaisuutensa.

Vornanen alustusta seuranneessa keskustelussa työryhmä pohti toisaalta turvattomuuden ja turvallisuuden käsitteitä ja toisaalta yhteiskunnassa yleisesti vallit-

sevan ilmapiiriin merkitystä syrjäytymiseen ja yksittäisen nuoren turvallisuudentunteeseen: turvallisuuden kokemiseen vaikuttavat paremminkin ehkä lähi-ihmissuhteissa olevat vajeet, eivät niinkään yhteiskunnalliset asiat. Onko se tahallista vai tiedostamatonta? Olisikin mielenkiintoista tutkia, miten yhteiskunnallinen ilmapiiri ja yleinen turvattomuuden tai turvallisuuden tunne heijastuvat henkilökohtaisissa turvallisuuskäsityksissä. Toisaalta turvallisuuden kokeminen lähtee erilaisista maailmantulkinnosta ja myös oma kokemusmaailma vaikuttaa siihen, millaiseksi oma turvallisuudentunne muodostuu. Esimerkiksi sodat ovat tällä hetkellä kaukana meistä, vaikka niistä puhutaankin tiedotusvälineissä jatkuvasti. Toisaalta esimerkiksi autolautta Estonian tuho ja Helsingin syksyiset poliisimurhat herättivät julkisuudessa keskustelua yleisemmällä tasolla koetusta pelosta ja uhkan tunnusta.

Syrjäytymiskehitys on prosessi, ja siksi olisikin tärkeää jo hyvin varhaisessa vaiheessa tarkkailla, mikä kehä lapsen elämässä lähtee pyörimään. Tärkeää olisi löytää kantavat ja suojaavat tekijät jo tässä vaiheessa, koska syrjäytyminen on hyvin yksilöllinen prosessi. Toisaalta voidaan pohtia myös, onko syrjäytymiskehityksessäkin ainakin osittain kyseessä jonkinlainen kansallinen eetos. Hyvänä esimerkkinä on eräässä lehdessä julkaistu juttu, jossa amerikkalaiselle ja suomalaiselle pulsariporukalle tehtiin kysymys ”Miksi olet sillan alla?” Siinä, missä amerikkalaiset ottivat itse vastuuta omasta elämästään ja vastasivat lähes järjestään tyyliin ”mä mokasin”, suomalaiset vastasivat, että ”kun ei ole kukaan järjestänyt töitä!”

Nuorten tukeminen ei voi tapahtua irrallaan perheiden tukemisesta ja sitä kautta turvallisuuden luomisesta hänen elämänpiiriinsä ja lähiympäristönsä. On tärkeää ottaa huomioon myös se, missä nuori asuu; perhe on pakko ottaa mukaan ja siten tukea koko systeemiä. Yksikin hyvä ihmissuhde voi olla nuorelle kantava voima. Turvattomuustutkimusprojektin kysymyslomakkeessa kysytään ”Mitä turvattomuus on sinun mielestä?” Vastauksissa näkyy turvattomuutta tuottavina tekijöinä pelko ja yksinäisyys; se että jää yksin. Turvattomuustutkimuksen keskeisenä löytönä voidaan pitää sitä, että jos nuori kokee tulevaisuuden turvallisenä, hän myös luottaa itseensä. Tästä esimerkkinä voidaan ottaa epäonnistumisensa ja onnistumiskehä (Kuvio 1.).

Kuvio 1. Epäonnistumisensa ja onnistumiskehä (ks. Nurmi ym. 1992; Piri 1997).

Seuraavaksi työryhmä keskusteli niistä ongelmista, joita nuorten syrjäytymistä koskevalla tutkimuksella on käytännön tasolla. Ensinnäkin vaikuttaa siltä, että tällä hetkellä tutkimusteemoissa on keskitytty enemmänkin käytännön ongelmanratkaisua koskeviin projekteihin kuin ennaltaehkäiseviin projekteihin. Toiseksi, tärkeää olisi myös miettiä mitä hyötyä tutkimusprojektista on ja miten rakentaa projekti siten, että se tuottaa lisäarvoa käytännön tasolla nuorten syrjäytymisen parissa työtä tekeville. Pitäisikö projekteissa olla sisäänrakennettuna ajatus, että ne liittyvät alusta alkaen vallitsevaan todellisuuteen. Mikä olisi silloin puhtaasti teoreettisen tutkimuksen osuus ja mahdollisuudet?

Kolmanneksi voidaan kysyä, miten suunnitteilla oleva tutkimus hyödyntää käytäntöä ja jo olemassa olevaa tietoa. Lisäksi myös projektien integroitumista vallitsevaan systeemiin pidettiin tärkeänä. Mikäli projektit ovat irrallaan järjestelmästä, tulokset eivät siirry käytäntöön. Muutokset tutkimustyön suuntaamisessa ja resursikysymyksissä edellyttävät kuitenkin aina rakenteiden muuttumista, muuten kokeilu- ja kehittämishankkeen tulokset jäävät hyödyntämättä. Tässä kohdataan usein myös muutosvastarintaa; esimerkiksi ammattiyhdistysliike saattaa vastustaa uudistuksia. Muita huomioita oli mm. se, että projektien turha keinotekoisten kilpailuasetelmien rakentaminen vie kallista aikaa ja rahaa. Verkostoituminen ja yhdessä tekeminen koettiin tärkeäksi. Lisäksi tutkimusta voi vaikeuttaa se, että tietoa on paljon; on vaikeuksia selvittää, mihin kannattaisi tarttua. Tiedon tulvasta onkin tulossa yksi vakavimmista tietoyhteiskunnan ongelmista.

4. Mahdolliset tulevaisuudet?

Anita Rubin kertoi alustuksessaan tutkimuksesta, jossa on selvitetty nuorten käsityksiä tulevaisuudesta ja omista mahdollisuuksista vaikuttaa siihen, millaiseksi tulevaisuus muodostuu. Tulevaisuudenkuvat ja niistä nousevat tulevaisuutta koskevat käsitykset ovat tämän hetken inhimillistä päätöksentekoa ja toimintaa ohjaavia tekijöitä. Yksilöllinen käsitys tulevaisuudesta yhdessä vallitsevan yhteiskunnallisen todellisuuden ja yleisesti jaettujen tulevaisuutta koskevien sosiaalisten uskomusten, asenteiden, arvojen, odotusten ja pelkojen kanssa vaikuttavat ihmisen päätöksentekoon ja toimintoihin. Siten tulevaisuudenkuvia voidaan pitää elämänhallinnan apuvälineenä ja työkaluna.

Suomalaisten nuorten tulevaisuudenkuvia koskeva tutkimusmateriaali on kerätty syksyn 1994 ja kevään 1995 aikana 12 oppilaitoksen opiskelijoilta (n. 350) eri puolilta maata, ja se koostuu kyselystä ja niiden vastausten pohjalta tehdyistä strukturoiduista teemahaastatteluista. Kyselyssä käytettiin sekä avoimia että monivalintakysymyksiä.

Rubinin mukaan tämän aineiston perusteella voidaan laatia seuraavia, eräänlaisia yleiskuvia suomalaisten nuorten tulevaisuuskäsityksistä. Kun nuoret kuvailevat omaa tulevaisuuttaan 50 vuoden aikaperspektiivillä, tarinoista muodostuu kertomus onnellisesta ja hyvinvoivasta ydinperheestä omakotitalossa. Kuvat heijastavat pyrkimystä materiaaliseen hyvinvointiin, ja taustalla on perinteinen käsitys onnellisuudesta onnistumisen tuloksena, modernin teollisuusyhteiskunnan luomien tarpeiden tyydyttämisenä. Mutta kun nuoret kertovat Suomen ja maailman tulevaisuudesta, kuva muuttuu ahdistavaksi. Tulevaisuus nähdään globaalien ongelmien täyttämänä kaoottisena tilana, jossa ympäristö on saastunut, hallinto hajonnut, rikollisuus rehoittaa, pakolaisvirrat vaeltavat etsimässä parempaa elämää ja sodat ja nälänhädät seuraavat toisiaan. Nämä kuvat heijastavat jo myöhäismodernin, myöhäisteollisen ja globaalia murrosta elävän tietoyhteiskunnan ongelmia, jotka tuntuvat ylipääsemättömiltä.

Kuvien välillä ei tunnu olevan jatkuvuutta: omaa tulevaisuutta koskevat käsitykset tuntuvat nousevan erilaisesta aikakaositulkinnasta kuin Suomen ja maailman tulevaisuutta koskevat kuvat. Murrosajalle on tyypillistä, että jokapäiväiseen elämään liittyvät valinnat ja päätökset joudutaan tekemään konfliktitilanteessa, jonka aiheuttaa yhteentörmäys vanhan ja uuden taloudellisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja poliittisen rationaalisuuden välillä. Tämä murrokseen sisältyvä kaksinaisuus heijastuu siten myös nuorten tulevaisuudenkuvista. Rubinin mielestä haasteena olisikin nähtävä, millaisen reaktiomallin tämä kaksijakoisuus aiheuttaa nuorelle, kun hänen on tehtävä omaa elämäänsä pitkällä aikavälillä koskevia päätöksiä (esim. koulutus, perheen perustaminen jne.).

Rubinin alustukseen liittyvä keskustelu työryhmässä kosketteli toisaalta nuorten tulevaisuudenkuvien sävyjä ja toisaalta kuvien merkitystä nuoren omaa elämää koskevassa päätöksenteossa ja toimintamallien valinnassa. Tulevaisuudenkuvan sävyllä on merkitystä tämän hetken päätöksenteossa. Mitä vahvemmin nuori kokee tulevaisuuden mahdollisena ja turvallisena, sitä enemmän hän luottaa itseensä ja uskaltaa tehdä päätöksiä. Toisaalta mitä ulkoistuneempi kuva nuorella on omasta olemuksestaan, sitä kielteisempi tulevaisuudenkuva hänellä on. Esimerkiksi yliopistonuorten tulevaisuusstrategia edellyttää orientoitumista selkeään kuvaan ekokatastrofista, kun taas oma elämä nähdään perinteisille arvoille rakentuneena vanhan-aikaisena unelmana: oma iso talo keskellä kaupungin puistoaluetta, merenrannalla... Nämä kuvat eivät kohtaa. Miksi tulevaisuudenkuvat ovat niin kaukana toisistaan? Samanlaisia tuloksia on tullut eri puolilta maailmaa.

Liittykö käsitteeseen ”oma tulevaisuus” jotain sellaista, että se saa ihmiset kuvaamaan sen ihanteellisena? Saattaa olla, että toiveet, unelmat ja todellisempi todellisuus ja mahdollisuudet menevät jollain tavalla sekaisin, kun lähdetään analysoimaan oman tulevaisuuden suuntaviivoja. Ja samalla jos ihminen maalailee oman tulevaisuutensa hyvin mustaksi ja katastrofeja sisältäväksi, voidaan olettaa, että hän on masentunut ja ahdistunut...ellei oman tulevaisuuden kuva ole myönteinen, miksi jatkaa elämää? Optimismi saattaa toimia myös puolustusmekanismina, joka auttaa jaksamaan.

Fatalistisen asenteen yleisyys on yllättävää nuorilla, mutta monella työryhmän jäsenellä oli nuorista samantyyppisiä kokemuksia: elämä tulee olemaan yhtä kaaosta, eikä kannata mitään suunnitella. Kun tämä ajatus heijastuu sitten toiminnan tasolle, seurauksena on päättämättömyyttä tai välinpitämättömyyttä. Jos taas kuvitelma omasta tulevaisuudesta on jatkuva nouseva käyrä, seurauksena saattaa olla todellisuuden vastaisku, joka tulee esimerkiksi työttömyytenä tai yhteiskunnan polarisoitumisena hyvä- ja huono-osaisiin. Kannattaisikin kysyä, kuinka voitaisiin luoda todenmukaisempia tulevaisuudenkuvia niin oman elämän kuin maailman tasolla, ettei tule romahduksia. Sen vuoksi olisikin pyrittävä luomaan järkevästi todenmukaisia ja myönteisiä tulevaisuudenkuvia, joiden taustalla olisi ajatus siitä, mikä on ihmisenä arvokas tapa olla olemassa, ellei hän onnistukaan saavuttamaan menestyjän tulevaisuutta.

NUORISOPROJEKTIEEN KEHITTÄMINEN

– Tutkimuksen ja moniammatillisen yhteistyön uhat ja mahdollisuudet –

Arto Alakoski: Toimiiko verkosto? Nuori-Youth -projektin toiminta ja verkostoituminen

Markku Jahnukainen: Palvelustrategiamalli ja jälkiseurannat projektien arvioinnin apuvälineinä – metodologiaa ja tuloksia: CASE ”Vantaan lisäluokat”

Heikki Kasurinen: Vantaan avoin oppimiskeskus – toiminnan esittely

Petri Lempiäinen: Kansalaisjärjestöt verkostoprojektien toteuttajina – tutkimussuunnitelman esittely

Outi Linnossuo: KOHO-projektin / 17–19-vuotiaiden nuorten aktivointiprojektin tutkiva kehittäminen Turussa vuosina 1996–1999

Työryhmämme koostumus oli mielenkiintoisella tavalla TUHTI-verkoston monipuolisuutta kuvastava; mukana oli niin opettajia, projektityöntekijöitä, projektisuunnittelijoita kuin tutkijoitakin. Työryhmän puheenjohtajana toimi yhteisöteatterikouluttaja Jouni Piekkari, joka varmasti jo omalla olemassa olollaan teki keskustelusta tavanomaista luontevampaa – tulipa aluksi tutustuttua jopa muihin työryhmän jäseniin pienen leikin avulla.

Edustettuina olivat siis sekä tieteelliset, taiteelliset, hallinnolliset että pedagogiset toiminnan ja ymmärtämisen tavat, joiden rinnakkaiselo ei aina ole ongelmaton. Itsestään selvään alkaa jo olla, että näiden osa-alueiden yhteistyötä todella tarvitaan – eikä vähiten syrjäytymisprojektien kehittämisessä ja organisoimisessa! Yhtenä sivujuonteena keskustelussa olikin eri toimijaryhmien yhteistyöhön liittyvät vaikeudet. Työryhmän itsensä poikkitaiteellis-tieteellinen yhteistyö sujui kuitenkin hyvin – kyse saattaa joskus olla niinkin mekaanisesta asiasta kuin todella saada eri alojen ihmiset istumaan saman pöydän ääreen. Ainakin tämän työryhmän perusteella näin voi hyvin olettaa!

Oma ansionsa on myös esityksillä, jotka pohjautuivat pitkälle tutkimukselliseen orientaatioon, mutta eivät keskittyneet tutkimusmenetelmien koukeroihin, vaan kyseessä oli nimenomaan tutkimushavaintojen tuominen yleiseen keskusteluun ja pohdintaan eli tutkimustulosten merkityksellistäminen. Tässä keskustelussa löydettiinkin useita uusia tulkintoja ja uusia kysymyksenasetteluja, joita tässä kirjoituksessa esittelen kahden pääteeman avulla. En seuraavassa pyri kuvaamaan niinkään yksittäisiä esityksiä kuin niitä yhteisiä keskusteluteemoja, joita esitysten pohjalta nousi.

Esillä olleista viidestä alustuksesta kaksi perustui selkeästi jonkin yksittäisen projektin toiminnan kuvaamiseen ja arviointiin. Arto Alakoski esitteli tutkimustaan Nuori-Youth -projektin arvioinnista ja Outi Linnossuo KOHO-projektin arviointia. Myös muissa esityksissä projektin käsite oli esillä, joskin näissä yhteyksissä käsite on jo laajentunut tarkoittamaan ylipäänsä työtapaa, joka poikkeaa esimerkiksi kou-

lupuolella perinteisestä virkatehtäviin ja nimikkeisiin perustuvasta vuosi vuodelta jatkuvasta toiminnasta. Markku Jahnukaisen esityksessä tuotiin esiin peruskoulun lisäluokkien eli kymppiluokkien toiminnan projektimaisuus, ja Heikki Kasurinen esitteli Vantaan avoimen oppimiskeskuksen tämänhetkistä toimintaa ja tulevaisuudensuunnitelmia. Petri Lempiäinen toi yleiseen pohdintaan tutkimussuunnitelman- sa kansalaisjärjestöjen mahdollisuuksista verkostoprojektien toteuttajina.

1. Teemana projektin olemassaolon ongelma

Miksi projekteja tarvitaan? Mikä on projektin elinkaari? Tämä teema kulki tausta- teemana halki koko keskustelun. Erilaisia nuorisoprojekteja on Suomessa käynnis- tetty viimeisen kymmenen vuoden aikana yhä enemmän ja yhä useammilla paikka- kunnilla. Lienee vaikea löytää sellaista hiukankaan suurempaa taajamaa, jossa ei olisi ainakin suunnitteilla jokin projekti. Näinhän tietysti pitää ollakin, varsinkin jos käytössä on valtakunnalliseksi tarkoitettua kotimaista tai EU-rahoitusta – vai pitää- kö? Joissain yhteyksissä voidaan nimittäin kysyä, onko projekti perustettu sitä var- ten, että ”rahaakin sattuu juuri nyt olemaan...” vai onko todella juuri tämänkaltaiselle toiminnalle tarvetta juuri tässä kunnassa. Saattaa olla niin, että tasapuolisuuden nimissä varoja kylvetään myös sellaisiin suuntiin, joissa olisi ehkä paremminkin tarvetta jollekin toisenlaiselle toiminnalle.

Mielenkiintoiseen valoon projektien toiminta nousee myös sellaisissa yhteyksis- sä, joissa projektien luonnollista elinkaarta ei syystä tai toisesta pystytä määrittele- mään. Toisin sanoen tarve toiminnan jatkamiselle (ainakin kehiteltyinä versiona) on edelleen olemassa vaikka projekti loppuu. Tällöin saattaa olla, että jonkin ajan ku- luttua perustetaan uusi projekti uudensuunnitellaan organisaatioineen hoitamaan enem- män tai vähemmän samoja asioita. Suurin ongelma tässä on kaikille projektityössä mukana olleille tuttu ilmiö; aiemmin hankittu kollektiivinen tietotaito (esim. yhteydet viranomaisiin, työnantajiin, kouluhin) ei siirry eteenpäin, vaan aina on tavalla tai toisella lähdettävä alusta, ja todennäköisesti törmätään myös samoihin ongelmiin kuin aiemminkin. Hyvä puoli on tietysti se, että ihmiset ovat yleensä sen verran kekseliäitä, että useimmiten löydetään – yrityksen ja erehdyksen kautta – samat ratkaisutkin. Voidaan kuitenkin kysyä onko ”höyrykoneen” keksiminen uudelleen ja uudelleen merkityksellistä toimintaa vai voisiko tämän inhimillisen kapasiteetin suunnata toisinkin, projektin toimintaa kehittäväällä tavalla.

Näiden kriittisten kannanottojen lisäksi on tietysti olemassa koko joukko sellaisia asioita, jotka puolustavat projektien olemassaoloa. Keskeisin näistä lienee se, että projektin avulla voidaan käynnistää jotain sellaista toimintaa, mitä ei ennestään ole tarjolla tai mikä ei suoraan sovi kuntien jo tarjolla olevien perinteisten peruspalvelu- jen kenttään. Tällaiset palvelut ovat monesti juuri moniammatillisia, jolloin jaetun vastuun – ja myös jaetun kunnian – taakan virkamiehet kokevat usein hankalaksi.

Hyvä esimerkiksi on Outi Linnossuon esittelemä KOHO-projekti (ks. myös Laiti- nen 1997), jossa on luotu henkilökohtaiseen tulevaisuudensuunnitteluun perustuva kokonaisvaltainen palvelu työttömille nuorille. Kyse on ”palveluviidakon” raivaami- sesta ja teoreettisemmin ajatellen sosiaalipalvelujärjestelmän piilo- opetus suunnitelman liudentamisesta. Tällaisille ihmisiä kokonaisvaltaisina ja itse- näisesti ajattelevina toimijoina käsitteleville projekteille olisi varmasti laajempaa kysyntää. Tämä on huomattu myös Vantaalla, jossa Heikki Kasurisen esittelemällä avoimella oppimiskeskuksella on hyvin samantapaiset tulevaisuuden suunnitelmat.

Epäilemättä onkin niin, että jos löydetään toimintamalleja, jotka ovat selvästi efektiivisiä – ja ennen kaikkea – joilla näyttää olevan ”pysyvä” tarve, tulisi olla mah- dollista muuttaa projektina alkanut toiminta tavalla tai toisella vakaammalle pohjal- la. Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta uusien virkamiespostien perustamista ja byrokrati-

aa, vaan toiminnan jatkoa tulisi voida pohtia joustavasti koko kunnan palvelutuotannon kannalta esimerkiksi vuosittaisten toiminta- ja taloussuunnitelmien yhteydessä. Tässä pohdinnassa mahdollinen apuväline saattaisi olla palvelustrategia-analyysi, jossa pyritään selvittämään eritasoisten tarpeiden (opetuksellisten, kuntoutuksellisten jne.) ja eritasoisten palveluiden vastaavuutta erityisesti kuntatasolla. Tätä on sovellettu aiemmin esimerkiksi kirjastotoimen ja päivähoiton (Hautamäki ym. 1990) sekä erityisopetuksen yhteydessä (Hautamäki 1996; Jahnukainen 1995).

Toisaalta on myös muistettava, että projektityöskentelyn ideologian kannalta ei ole järkevää ainakaan tietoisesti pyrkiä siihen, että projekti on ja pysyy, kun se kerran on perustettu. Hyvä projekti – sanan varsinaisessa merkityksessä – olisi varmaankin sellainen, että sen laajuus ja kesto pystyttäisiin mitoittamaan joustavasti tarpeen mukaan. Tarpeen tulisi tällöin olla kyllin rajallinen järkevästi toteutukseen. Eräs metateema projektien maailmassa onkin se, että käytännössä on jouduttu tilanteeseen, jossa haetaan suuria rahoja suurin suunnitelmin, mutta voi hyvinkin olla, että projekti päättyy selittelyihin siitä, miksi tavoitteet eivät toteutuneetkaan. Tässä suhteessa EU-mahtiprojektit muodostavatkin pahimmillaan valheellisen ”puuhastelun” kuplan, jossa tehdään (ainakin puhutaan) paljon ilman todenmukaisia päämääriä ja toteutumia.

2. Teemana tutkimuksen olemassaolon ongelma

Mikä on tutkimuksen tehtävä projekteissa? Kuka tarvitsee tutkimusta? Samanaikaisesti projektien nousukauden kanssa on ehkäpä vieläkin näkyvämmäksi noussut toinen ilmiö, nimittäin tuloksellisuuden arviointi. Tuskin on taajamaa tai hallintokuntaa, jolle tuloksellisuuden osoittaminen ei olisi jo tullut tutuksi arkipuuhaaksi – jopa liiankin tutuksi, sanovat eräät.

Toiminnan ja tuloksellisuuden arviointi on ollut alusta asti kiinteä osa myös projektien toimintaa. Usein jo rahoituksen saamisen ehtona on ollut toiminnan arvioinnin järjestäminen. Isommissa projekteissa arviointia saatetaan toki tilata ulkopuoliselta tutkimusryhmältä ostopalveluna, mutta useimmiten arviointi on tavalla tai toisella kytketty jonkun projektissa toimivan työnkuvaan. Tähän onkin nuorista organisaatioista myös varsin usein löytynyt ”luonnollisella tavalla” joku sopivasti opinnäytetyötään tekevä henkilö.

Huomion kiinnittäminen toiminnan arviointiin ja tuloksiin on sinänsä myönteistä. Tällöin korostuu nimenomaan se, että syrjäytymisvaarassa olevien koulutuksella ja kuntoutuksella on aivan erityisesti oltava selkeät tavoitteet. Toiminta ei saa olla pelkkää varastointia työttömyystilastojen kaunistamiseksi. Tavoitteena on ehdottomasti yksilöllisesti ja yhteiskunnallisesti lisäarvon tuottaminen (ns. value-added education). Eri asia on, ovatko saavutetut tulokset a) sellaisia kuin on odotettu tai toivottu, b) sellaisia, että niitä pystytään ”mittaamaan” ja c) sellaisia, että ne ovat nähtävissä jo projektin aikana tai tyypillisesti 1–6 kuukautta projektin jälkeen suoritetuissa jälkimittauksissa tai haastatteluissa. Yleishavainto tehdyistä tutkimusta on, että keräämällä tietoa mukana olleiden toimijoiden – sekä koulutettavien että kouluttajien – kokemuksista, saadaan lyhyellä aikavälillä ainakin kohtuullinen arvio työn arvioinnin perustaksi: oppivelvollisuuskoulun käyneet ihmiset kyllä osaavat varsin luotettavasti arvioida kouluarvosanana 4–10, ovatko suoritettujen kurssien osat alueet olleet epäkelpoja vai eivät. Toinen asia on tietysti se, onko osattu kysyä oikeita, merkityksellisiä asioita. Tätä puutetta voidaan toki korjata avoimempien tutkimusmenettelyjen avulla: haastattelemalla ja vapaan kirjoittamisen keinoin.

Käytettyjen menetelmien suhteen keskeinen ongelma onkin ollut se, että kukin tutkija on kehitellyt pitkälti samasta aihepiiristä hieman omanlaisiaan mittareita,

jolloin mahdollisuus kumuloituvaa tietoon on jäänyt vaillinaiseksi. Tämä puute väistyneen pikku hiljaa, kun työt ovat tulleet tavalla tai toisella julkisestikin noteeratuiksi ja helpommin saavutettaviksi (esim. Ruoho & Ihatsu 1997), ja toisaalta opinäytetöiden ohjaajiksikin alkaa siirtyä projektien maailmaan ja tuloksellisuuden arviointiinkin perehtyneitä henkilöitä. Sinänsä opinäytetutkimusten hyvä puoli on se, että ne asetetaan aina myös tieteellisen, kriittisen arvioinnin kohteeksi, jolloin pahimmat ylilyönnit karsiutuvat.

Ylipäätään tuloksellisuuden arvioinnin kriteerit ovat koulu- ja sosiaalityön puolella edelleen vakiintumattomat. Pelkästään alueen käsiteviidakko tuottaa huomattavia operationaalistamisen ongelmia. Kyse on myös osin arvotetuista kannoista ja epätodellisia odotuksista. Esimerkiksi erityisopetuksen suhteen voidaan ääritulkintana esittää, että saatuaan erityisopetusta oppilaan pitäisi pystyä selviämään täysin samalla toimintatasolla kuin ns. normaalioppilas, jotta erityisopetus olisi ollut tuloksellista. Väite on epätodellinen eikä ota huomioon sitä – monesti huomattavastikin ikätasosta poikkeavaa – lähtötilannetta, jonka suhteen kehitys on usein huomattavaa.

Projekteihin kytketty tutkimus näyttää siis valtaosin liittyneen samanaikaisiin toiminnan tuloksellisuuden arviointivoitteisiin. Toki muitakin lähestymistapoja on käytetty, joskin vähemmän. Arto Alakosken tutkimuksessa nousee mielenkiintoisena taustalähtökohtana esiin Nuori-Youth -projektin analysointi organisaatioteorioiden avulla. Tavoitteena on siis ollut ylipäätään yrittää hahmottaa minkälaisesta organisaatiosta on kyse. Organisaatio puolestaan vaikuttaa välillisesti myös siihen millaista toimintaa projektilla voi odottaa ja siihen millaisia sen tulokset voi(sivat) olla. Tämä onkin projektityöhön liittyvää perustutkimusta, jota soisi harjoitettavan ainakin evaluatiivisten päämäärien ohella. Hyvä kysymys kuitenkin on, mitä muuta tarkoitusta kuin evaluaatiota varten projekteja tulisi tutkia. Kuka tarvitsee tutkimusta ja kuka siitä hyötyy? Jälkimmäinen näkökohta on erityisen mielenkiintoinen siitä syystä, että tutkimuksen tulokset ovat vain ani harvoin käytettävissä projektin kestäessä, tuloksista vartenottaminen ei siis juurikaan voi olla mahdollista alkuperäisessä toimintaympäristössä.

Oma käsitykseni on se, että tutkimusta tarvitaan nimenomaan ensimmäisen teeman yhteydessä esitetyn projektien olemassaolon ongelman ratkaisemiseksi. Hyvä tutkimus on apuväline, joka pystyy kartoittamaan sitä toiminta-aluetta, jolla kullakin projektilla on ns. markkinoita. Toisaalta myös projektitutkimusten yhteydessä on – ja täytyy olla – mahdollista nostaa esiin laajemminkin kiinnostavia ja teoreettisempiäkin kehittelyjä mahdollistavia teemoja esimerkiksi elämänhallinnan ja modernin nuorison elämäntulon tulkinnan kautta. Tällöin on siis kyse evaluatiivisesta tutkimuksesta, jolla pyritään kriittisesti tarkastelemaan ja kuvaamaan yksittäisen projektin toimintaa, mutta myös yleisempään ihmistieteelliseen tutkimustraditioon kytkeytyvästä toiminnasta.

Viimeisenä tutkimuksen tekemiseen liittyvänä ongelmakohtana keskustelussa tuli ilmi juuri kriittisyyden ja ”objektiivisuuteen” liittyvät pyrkimykset. Eli kuinka vaarallinen on ns. kaksoisagentin rooli (tutkija ja samalla tavalla tai toisella projektissa mukana oleva toimija)? Jos tutkija itse työskentelee projektissa, on toki mahdollista ainakin epäillä, että hänen näkökulmansa on syystä tai toisesta rajoittunut. Tämä väite saattaa tulla esiin, oli tutkimuksen tulos sitten myönteinen tai kielteinen: jos olet kriittinen muut toimijat tykkäävät kyttyrää, jos taas keuhut ei tulos tunnu uskottavalta ulkopuolisten (=kateellisten?) silmissä! Tässä suhteessa ulkopuoliset tutkimukset saattavat vaikuttaa parhaalta, luotettavimmalta vaihtoehdolta. Varjopuolena tietysti on se, että ulkopuoliselta menee helposti puoli vuotta pelkkään sisäänajoon ”mitä täällä tapahtuu” (vrt. etnografinen orientaatio), jos ja kun hän haluaa tehdä työnsä kunnolla.

On kuitenkin todennäköistä, että projektien tutkimiseen ja kriittiseen arvioitiin alkaa olla tarpeeksi laajapohjaista kokemusta eri puolilla Suomea, jotta sekä ulkopuoliset että myös projektin omat työntekijät voivat saada kohtuullisen helposti apua omien tarpeidensa mukaisesti. Tästä hyvä esimerkki on TUHTI-verkosto. Epäilemättä tarpeellinen olisi myös esimerkiksi opaskirjanen erilaisista projektien arvioinnin mahdollisuuksista. Tähän voisi yhdistää joitakin käytännössä hyväksi havaittuja ajattelun apuvälineitä sovellettuina sekä tutkimus- että suunnittelukäyttöön (esim. SWOT-analyysi, verkostokarttakuvaukset, palvelustrategian aukko-analyysi jne.) Tämä helpottaisi sekä tutkijoiden että tiedon soveltajien urakkaa, sillä yhteismitattomuus on tähän saakka ollut ehkä keskeisin projektien tutkimustiedon leviämisen pulma.

Projektien ja tutkimuksen mahdollisuuksien kiteytymä voidaankin esittää niiden vuorovaikutuksena. Tutkimuksen merkitys projekteissa muodostuu tiedon sovellettavuuden kautta ennen kaikkea pitkällä tähtäimellä; jotta toiminnan käynnistämiseksi tai ylläpitämiseksi löytyisi muitakin perusteita kuin sattumalta haettu ja saatu markka- tai ECU-nippu!

LÄHTEET

- Aho, S, Vehviläinen, J (1997) Keppi ja porkkana. Tutkimus alle 20-vuotiaiden aktivoivan työvoimapolitiittisen uudistuksen vaikutuksista ja koulutuksen ulkopuolelle jäävistä nuorista. Työministeriö. ESR-julkaisut N:o 3. Helsinki.
- Amnell, G (1985) Vammaiset ja somaattisesti pitkäaikaissairaat nuoret. Teoksessa Hägglund, T-B (toim.) Nuoruusiän psykiatria. Gummerus, Jyväskylä, 210—218.
- Arnkil, TE, Erikson, E (1996) Kenelle jää kontrollin Musta Pekka -kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissaan. Stakes. Tutkimuksia 63. Helsinki.
- Askola, I, Porio, A (1990) Lasinen lapsuus. Kuvia suomalaisen lapsen elämästä. Gummerus, Jyväskylä.
- Bardy, M (1989) Uhkat, uhrin ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa. Sosiaalihan-
hallitus. Julkaisuja 2. Helsinki.
- Bourdieu, P (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge, London.
- Bourdieu, P (1986) The Forms of Capital. Teoksessa Richardson, JG (toim.) *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*. Greenwood Press, Westport Connecticut, 241-258.
- Dahl, O (1971) Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä. Weilin & Göös, Helsinki.
- Dewey, J (1951) *Experience and Education*. Macmillan, New York.
- Elio, K (1977) Kasvatuksen historia tutkimuskohteena. University of Jyväskylä. Department of Education. Research Reports 56.
- Enemmän kohteena kuin subjektina (1987) Lastensuojelun asiakkaiden kokemuksia. Sosiaalihan-
hallitus. Julkaisuja 8. Helsinki.
- Forssén, K (1993) Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Turun yliopisto. Sosiaalipoliittikan laitos. Sarja A. Sosiaalipoliittikan tutkimuksia 2.
- Furman, B (1997) Ei koskaan liian myöhäistä saada onnellinen lapsuus. WSOY, Juva.
- Hautamäki, A, Mäkelin, M, Savaspuro, T, Seppänen, T, Vepsäläinen, A (1990) Palvelustrategiat julkisessa hallinnossa. Hyvinvointi 1990-luvulla. Gummerus, Jyväskylä.
- Hautamäki, J (1996) Oppilaiden ikäkausi ja edellytykset. Hyvä opetus yksilöllisenä palveluna. Julkaisussa Blom, H, Laukkanen, R, Lindström, A, Saresma, U, Virtanen, P (toim.) *Erityisopetuksen tila. Arviointi 2/96*. Opetushallitus, Helsinki, 35—49.
- Hautamäki, J, Lahtinen, U, Moberg, S, Tuunainen, K (1993) *Erityispedagogiikka 1. Erityispedagogiikka tieteenä*. WSOY, Juva.
- Heikkilä, M (1990) Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Sosiaalihan-
hallitus. Julkaisuja 8. Helsinki.
- Heikkinen, A (1980) Historiantutkimuksen päämäärät ja menetelmät. Gaudeamus, Tampere.
- Heino, T (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määritys lastensuojelun asiakkaaksi. Stakes. Tutkimuksia 77. Helsinki. Väitöskirja.
- Helne, T, Karisto, A (1992) Syrjäytymisen ongelma. Teoksessa Riihinen, O (toim.) *Sosiaalipoliittikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. Sitra N:o 123. WSOY, Helsinki, 517—531.
- Hirvi, V (1993) Koulutuksen arvopohja. *Kasvatus* 24(1), 69—73.
- Hoeg, P (1994) Rajatapaukset. WSOY, Juva.

- Husén, T (1995) Skola och universitetet inför 2000-talet. En utbildningsforskares perspektiv. Atlantis, Stockholm.
- Hänninen, S (1991) Power and Deprivation. Coping with Conditioning. Julkaisussa Lehto, J (toim.) Deprivation, Social Welfare and Expertise. National Agency for Welfare and Health. Research Reports 7. Helsinki, 154—166.
- Hänninen, V (1991) Työpaikan menetys elämänmuutoksena. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia A 21.
- Iisalo, T (1977) Menneisyyden kasvatuksen tutkimus. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Opetusmonisteita 5.
- Jahnukainen, M (1995) Erityisopetuksen tuloksellisuus ja palvelustrategiamalli. Julkaisussa Jussila, J, Rajala, R (toim.) Rajanylityksiä: monipuolistuva kasvatustutkimus tieteiden kentässä. Lapin yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja C: Katsauksia ja puheenvuoroja 10, 613—620.
- Jauhiainen, P (1995) Opetussuunnitelmatyö koulussa. Muuttuuko yläasteen opettajan työ ja ammatikkuva? Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 154.
- Jokinen, A, Juhila, K, Pösö, T (1995a) Tulkitseva sosiaalityö. Julkaisussa Jokinen, A, Juhila, K, Pösö, T (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto. Sosiaaliturvan kirjallisuus. Sosiaalityö 2. Helsinki, 9—31.
- Jokinen, A, Juhila, K, Pösö, T (toim.) (1995b) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto. Sosiaaliturvan kirjallisuus. Sosiaalityö 2. Helsinki.
- Jyrkämä, J (1986) Nuoret sivuraiteelle? Nuorisosta, syrjäytymisestä, yhteiskunnasta. Julkaisussa Mikkola, A (toim.) Suomalaista nuorisotutkimusta. Tutkijoiden puheenvuoroja. Kansalaiskasvatuksen keskus. Nuorisopoliittinen kirjasto ja tietopalvelu. Tutkimuksia ja selvityksiä 1, 37—58. Helsinki.
- Järvinen, P, Katajisto, J, Kellberg, A, Onnismaa, J (1996) Ohjaavan koulutuksen opetus-suunnitelman laatiminen. Opetushallitus, Helsinki.
- Järvinen, T (1997) Mitä peruskoulun jälkeen? Yhteisvalintojen luonteesta ja lähtökohdista. Julkaisussa Ruoho, K, Ihatsu, M (toim.) Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Nuorisoasiain neuvottelukunta. NUORAn julkaisuja 4. Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Helsinki, 57—67.
- Kajava, M (1997) Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulun yliopisto. Acta Universitatis Ouluensis, Series E, Scientiae Rerum Socialium 26. Väitöskirja.
- Kalela, J (1972) Historian tutkimusprosessi. Metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville. Gaudeamus, Helsinki.
- Kanerva, VM (1997) Työ, koulu ja nuoret. Koulunuorten suhtautumisesta työhön. Julkaisussa Ruoho, K, Ihatsu, M (toim.) Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Nuorisoasiain neuvottelukunta. NUORAn julkaisuja 4. Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Helsinki, 79—90.
- Kasvun rajat (1972) Ihmiskunnan kohtalontilannetta koskevaan Rooman klubin tutkimus-suunnitelmaan liittyvä raportti. Tammi, Helsinki.
- Katajala, K (1990) Historiankirjoittajan opas. Gummerus, Jyväskylä.
- Kinnunen, A (1996) Isännät, rengit ja pokat. Huuemarkkinat ja oheisrikollisuus Helsingissä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 133. Helsinki.
- Kivinen, O, Kivirauma, J (1985) Poikkeavuuden tuottaminen koulussa. Kasvatus 16(2), 87—92.

- Kivinen, O, Rinne, R (1995) Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. Koulutus 4. Tilastokeskus, Helsinki.
- Kivinen, O, Rinne, R, Kivirauma, J (1985) Koulun käytännöt: Koulutussosiologinen tarkastelu. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A. Tutkimuksia 105.
- Kivinen, T (1989) Viimeinen pari verkosta ulos. Selvitys lastensuojelun tilasta ja kehityksestä. Sosiaalivaltio. Julkaisuja 11. Helsinki.
- Kivinen, T (1994) Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. Stakes. Tutkimuksia 45. Helsinki.
- Kokko, K (1996) Työttömyys ja psyykinen hyvinvointi. Teoksessa Pulkkinen, L (toim.) Lap-
sesta aikuiseksi. Atena, Jyväskylä, 132—145.
- Kokko, K, Pulkkinen, L (1997) Työttömien psyykinen selviytyminen ja sen kehityksellinen tausta. Psykologia 32(5), 349—359.
- Kolb, DA (1984) *Experiential Learning*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Komonen, K (1997) Erilaiset opintiet. Tutkimus ammattipintojen keskeyttämisestä osana nuorten koulutusuraa. Julkaisussa Ruoho, K, Ihatsu, M (toim.) Kasvatuksellisia ja kunn-
toutsellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Nuorisosiain neuvottelukunta. NUO-
RAn julkaisu 4. Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Helsinki, 91—102.
- Kuikka, MT (1991) Johdatus kasvatuksen historian tutkimukseen. Otava, Helsinki.
- Kuure, T (1996) Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strate-
giat. Tampereen yliopisto. Poliittikan tutkimuksen laitos. Väitöskirja.
- Kähkönen, E (1984) Kasvatuksen historian projektiryhmän opas. Lapin korkeakoulu. Kasva-
tustieteiden osaston julkaisu. Sarja C: Opintojulkaisu 5.
- Kääriäinen, J (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrol-
lista. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Julkaisuja 1. Painatuskeskus, Helsinki. Väitöskirja.
- Laakso, K (1994) Voisinpa aloittaa alusta – syrjäytyminen nuorten kokemana. Jyväskylän
opetussosiaalikeskus. Julkaisusarja 4.
- Laitinen, R (1997) KOHO pitää työttömiä nuoria pinnalla. Nuorisotyö 3, 12—13.
- Laki eräiden lisärangaistusten poistamisesta 1/1969.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.
- Laki lastensuojelulain muuttamisesta 9.2.1990/139.
- Lampinen, P, Korhonen, M (1995) Nuorten Omaura-projekti, yhteenveto toiminnasta. Man-
nerheimin Lastensuojeluliitto, Helsinki.
- Lapsen oikeuksien sopimus (1994) Suomen ensimmäinen raportti. Ulkoasianministeriö.
Julkaisu 3. Helsinki.
- Lapsioikeudellista päätöksentekomenettelyä selvittäneen toimikunnan mietintö (1995) Komi-
teanmietintö 1995:12. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Lapsipoliittisen selontekotyöryhmän muistio (1994) Työryhmämuistioita 24. Sosiaali- ja ter-
veysministeriö, Helsinki.
- Lastensuojelulaki 5.8.1983/683.
- Lehtinen, E, Kinnunen, R, Vauras, M, Salonen, P, Olkinuora, E, Poskiparta, E (1989) Oppi-
miskäsitys koulun kehittämisessä. Opetus & kasvat. Kouluhallitus, Helsinki.
- Lehtonen, H, Heinonen, J, Rissanen, P (1986) Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia. Sosi-
aalivaltion toimeentulo- ja sosiaaliprojekti. Sosiaalivaltio. Julkaisuja 12. Helsinki.
- Leminen, T (1985) Ilman työtä elämisen epäluokka. Työvoimaministeriö. Työvoimapolitiittisia
selvityksiä 60. Helsinki.

- Lindblom, M (1990) Lasten ja nuorten palvelujärjestelmän rakenne. Taustaselvitys ongelmaisten nuorten palvelujen ja hoidon seuranta- ja projektia varten. Sosiaali- ja terveysosasto. Turun ja Porin lääninhallitus. Julkaisusarja 27. Turku.
- Lämsä, A-L (1993) Lapsuus pedagogisessa suhteessa. Julkaisussa Lämsä, A-L, Syrjälä, L (toim.) Miten tavoittaa maailma lapsen kokemana. Lapsitutkimusseminaarin alustuksia ja tutkimussuunnitelmia. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opetusmonisteita ja selosteita 54, 68—85.
- Lämsä, A-L (1996) Koulun kulttuurit ja syrjäytyminen koulussa. Julkaisussa Siljander, P, Ulvinen, V-M (toim.) Syrjäytymisestä selviytymiseen – vaikeuksien kautta elämänhallintaan. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opetusmonisteita ja selosteita 66, 78—93.
- Mannila, S (1993) Työhistoria ja syrjäytyminen. Vaikeasti työllistyvien terveysongelmaisten elämänkulusta. Kuntoutussäätiö. Tutkimuksia 41. Helsinki. [Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 58. Väitöskirja.]
- McClintock, D (1982) Decriminalisation and Depenalisation in Britain. The Issues of Bifurcation and Minimalism. Julkaisussa The Role of Decriminalisation in Criminal Policy. Järvenpää 20.—22.6.1982. Defence Sociale. Valtion Painatuskeskus 1983, Helsinki, 69—75.
- Murto, P (1992) Saako vammaisen tulla kouluun? Integraation ehdot. Jyväskylän yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus. Oppimateriaaleja 10.
- Murto, P (1994) Peilimaassa. Runoja vammaisuuden verhon takaa. Kynnys, Helsinki.
- Murto, P (1995a) Syrjäytyjästä selviytyjäksi. Vammaisen nuoren koulutusuran tukeminen opetuksen, kuntoutuksen ja sosiaalityön moniammatillisena yhteistyönä. Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu. Selvityksiä ja puheenvuoroja 7.
- Murto, P (1995b) Kekkoslapsi. Happikaapista puhujanpönttöön. Suomen CP-liitto. Gummerus, Jyväskylä.
- Murto, P (1997) Kuntouttava integraatio. Kasvatuksellinen kuntoutus vammaista oppilasta tukemassa. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Lisensiaatintutkimus.
- Murto, P, Lehtinen, J-M (1997) Suvaitsevaisuudella ja erityispedagogiikalla selviytymisen matkalle. Julkaisussa Ikonen, O (toim.) Suvaitsevaisuus – erilaisuuteen suhtautuminen koulussa. Jyväskylän yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus. Tutkimuksia ja selvityksiä 27, 102—107.
- Mäenpää, J, Törrönen, M (1996) Dokumentoitu lapsi. Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Stakes. Aiheita 4. Helsinki.
- Niemelä, P (1993) Sosiaalialan ammattietiikka. Teoksessa Hämäläinen, J, Niemelä, P (toim.) Sosiaalialan etiikka. WSOY, Juva, 142—173.
- Niemelä, P, Kainulainen, S, Kotakari, U, Rusanen, T, Vidgren, E, Vornanen, R, Väisänen, R (1993) Ennakkotuloksia turvattomuudesta ja sen hallintakeinoista. Turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot Kuopion läänissä vuonna 1992. Kuopion yliopisto. Julkaisuja. E: Yhteiskuntatieteet 7. Sosiaalitieteiden laitos.
- Niiniluoto, I, Löppönen, P (1994) Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. WSOY, Juva.
- Nuorisoasiain neuvottelukunta (1996) Nuorisobarometri 2/1996. Helsinki.
- Nuorisoasiain neuvottelukunta (1997) Mitä nuoret tekevät? 2/1997. Raportti 15—29-vuotiaiden pääasiallisesta toiminnasta vuosina 1996—1997. Helsinki.
- Nuorten elinoloindikaattorit (1997) Nuorisoasiain neuvottelukunta & Tilastokeskus. Helsinki.
- Nurmi, J-E, Salmela-Aro, K, Anttonen, M, Kinnunen, H (1992) Epäonnistumisen psykologiaa. Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kiinnostukset ja ajattelutavat. Psykologia 27(6), 485—492.

- Nyky-suomen sanakirja (1966) WSOY, Porvoo.
- Nyyssölä, K (1994) Nuoret ja työmarkkinoiden joustavuus. Nuorten joustava työllistyminen työvoima- ja koulutuspoliittisena ongelmana. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Raportteja 20. Väitöskirja
- Oinasmies, O (1945) Kansakoulu suurennuslasin alla. Tammi, Lahti.
- Peltonen, I (1991) Uteliaisuudesta kaikki alkoi. Julkaisussa Kivireen vetäjät vai verkon kutojat. Työntekijät kertovat lastensuojelusta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Oppaita 6, 1—42.
- Peruskoulun opetus suunnitelman perusteet (1994) Opetushallitus. Painatuskeskus, Helsinki.
- Pietilä, V (1984) Selittämisestä yhteiskuntatieteessä. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Sarja C27.
- Pietrasinski, Z (1988) Toward a Theory of Autonomizing Promotion of Adult Development. Polish Psychological Bulletin 19(1), 31—41.
- Pietrasinski, Z (1992) Henkisen kehityksen kaksi mallia. Aikuiskasvatus 1, 11—15.
- Piri, M (1997) Irti epäonnistumiskokemusten kehästä. Nuotti elämälle -hankkeen ohjausmenetelmän tarkastelua. Nuorisotutkimus 15(2), 28—34.
- Pohjola, A (1994) Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänselitys toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Acta Universitatis Lapponiensis 5.
- Potter, J, Wetherell, M (1987) Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour. Sage, Bristol.
- Poukkanen, P, Veivo, L (1996) Ammatilliseen koulutukseen valmentavan AKVA-linjan interventiomahdollisuudet nuorten syrjäytymiskehitykseen. Julkaisussa Siljander, P, Ulvinen, V-M (toim.) Syrjäytymisestä selviytymiseen – vaikeuksien kautta elämänselitykseen. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opetusmonisteita ja selosteita 66, 143—160.
- Psykologiliitto (1996) ESR:n Nuori-Youth -seminaari 6.—9.2.1997, Pudasjärvi. Opintomoniste. Julkaisematon.
- Pulkkinen, L (1981) Kotikasvatuksen psykologia. Gummerus, Jyväskylä.
- Pulkkinen, L (1984) Nuoret ja kotikasvatus. Otava, Helsinki.
- Pulkkinen, L (1994) Emotion säätely kehityksessä. Psykologia 29(6), 404—418.
- Pulkkinen, L (toim.) (1996) Lapsesta aikuiseksi. Atena, Jyväskylä.
- Päivänsalo, P (1971) Kasvatuksen tutkimuksen historia Suomessa vuoteen 1970. Ylioppilastutkimuskeskus, Helsinki.
- Pösö, T (1993) Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Acta Universitatis Tamperensis, Ser A. Vol 388. Väitöskirja.
- Rasila, V (1977) Tilastolliset menetelmät historiantutkimuksessa. Otava, Helsinki.
- Rauhala, U (1988) Huono-osaisen muotokuva. Sosiaali- ja terveysministeriö. Suunnitteluosasto. Julkaisuja 7. Helsinki.
- Rauhala, U (1991) Köyhyys ja huono-osaisuusongelman lähtökohdista ja ratkaisuyrityksistä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kehittämisosasto. Julkaisuja 7. Helsinki.
- Renvall, P (1965) Nykyajan historiantutkimus. WSOY, Porvoo.
- Repo, I (1990) Aikuisten viestintätaito. Otava, Helsinki.
- Rifkin, J (1995) The End of Work: The Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-market Era. Putnam, New York.
- Rinne, R (1997) Koulutus ja työ jälkimodernissa yhteiskunnassa. Kasvatus 28(5), 450—461.

- Ritakallio, V-M (1991) Köyhyys ei tule yksin. Tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulotukiasiakkailta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 11. Helsinki.
- Rose, N (1995) Eriarvoisuus ja valta hyvinvointivaltion jälkeen. Teoksessa Eräsaari, R, Rahkonen, K (toim.) Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvoinnista. Gaudeamus, Tampere, 19—56.
- Ruoho, K, Ihatsu, M (toim.) (1997) Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Nuorisosiain neuvottelukunta. NUORAn julkaisuja 4. Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Helsinki.
- Rönkä, A (1996) Syrjäytymisen prosessit ja vastavoimat. Teoksessa Saarinen, E (toim.) Elämän syrjästä kiinni. Puheenvuoroja syrjäytymisestä ja selviytymisestä. Kirkon nuorisotyökeskus. Gummerus, Saarijärvi, 6—22.
- Siljander, P (1996) Syrjäytyminen – aatteiden murroksen kriisi. Julkaisussa Siljander, P, Ulvinen, V-M (toim.) Syrjäytymisestä selviytymiseen – vaikeuksien kautta elämönhallintaan. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opetusmonisteita ja selosteita 66, 7—14.
- Sipilä, J (1979) Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Forum-kirjasto. Tammi, Helsinki.
- Sipilä, J (1982) Lasten sosiaaliset ongelmat alueellisessa rakenteessa 2: Nuorten poikkeava käyttäytyminen ja yhteisön rakenne. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Tutkimuksia A1.
- Sipilä, J (1985) Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Tammi, Helsinki.
- Soininvaara, O (1992) Hyvinvointivaltio ja talouden kriisi. Sosiaali- ja terveysministeriö. Talous- ja suunnitteluosasto. Julkaisuja 11. Helsinki.
- Soininvaara, O (1995) Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi. WSOY, Juva.
- Suikkanen, A (1990) Työn riskit ja yhteiskunnallisten ratkaisujen sosiaalipoliittiset ulottuvuudet. Lapin korkeakoulu. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja A: Tieteellisiä tutkimuksia 2. Väitöskirja.
- Suomen Hallitusmuoto 17.7.1919/94.
- Suoninen, E (1993) Mistä on perheenäidit tehty? Haastattelupuheen analyysi. Teoksessa Jokinen, A, Juhila, K, Suoninen, E (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, 111—150.
- Svedberg, L (1994) En bok om marginalitet. Stocholms Universitet. Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan.
- Takala, M (1992) "Kouluallergia" – yksilön ja yhteiskunnan ongelmia. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A. Vol. 335. Väitöskirja.
- Takala, P (1992) Kohti postmodernia perhettä. Teoksessa Riihinen, O (toim.) Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Sitra N:o 123. WSOY, Helsinki, 577—600.
- Toimeentulotuki (1996) Stakes. Sosiaaliturva 1997:3.
- Tuomikoski, H (1989) Hyvinvointivaltion huono-osaiset. Kansaneläkelaitos. Sosiaaliturvan tutkimuslaitos. Julkaisuja E 137. Helsinki.
- Työnvälitystilastot (1990 – 1998) Työministeriö. Helsinki.
- Ulvinen, V-M (1993) Poikkeavaksi leimautuminen koulussa – syrjäytyminen yhteiskunnassa? Nuorisotutkimus 11(2), 18—27.
- Ulvinen, V-M (1996) Vankilaelämän kasvatukselliset alueet vankeinhoidon tavoitteiden kehityksessä – Estettyjä kuvia? Oulun yliopisto. Acta Universitatis Ouluensis, Series E, Scientiae Rerum Socialium 22. Väitöskirja.

- Valtioneuvosto (1995) Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Julkaisuja 6. Helsinki.
- Veijola, E (1997) Koulukokeilu syrjäytymisvaarassa olevan nuoren tukijana. Julkaisussa Ruoho, K, Ihatsu, M (toim.) Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Nuorisosiain neuvottelukunta. NUORAn julkaisuja 4. Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Helsinki, 133—142.
- Veivo, L (1997) Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten integroituminen yhteiskuntaan AKVA-intervention avulla. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. Julkaisematon.
- Vilppola, T (1996) Reaalipedagogiikalla elämänhallintaan. Julkaisussa Siljander, P, Ulvinen, V-M (toim.) Syrjäytymisestä selviytymiseen – vaikeuksien kautta elämänhallintaan. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opetusmonisteita ja selosteita 66, 180—186.
- Vilppola, T (1997) Reaalipedagogiikalla elämänhallintaan. Julkaisussa Ruoho, K, Ihatsu, M (toim.) Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Nuorisosiain neuvottelukunta. NUORAn julkaisuja 4. Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Helsinki, 221—229.
- Virtanen, P (1995) ”Jos huomina tuo jotain uutta...”, tutkimus pitkäaikaistyöttömien nuorten työllistämistä ja nuoria koskevan syrjäytymisproblematiikan luonteesta. Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 96. Helsinki.
- Virtanen, P (1996) The Making of a New Underclass Among The Unemployed Youth? Emerging Social Exclusion, the Mechanisms of Integration and the Need for Active and Network-based Employment Strategies. Ministry of Labour. Labour Policy Studies 150. Helsinki.
- Vähätalo, K (1987) Suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta 1980-luvulla. Sosiaalipoliittinen aikakauskirja 4, 4—9.
- Vähätalo, K (1991) Pitkäaikaistyöttömyyden mosaiikki ja työllisyyslaki. Arviointitutkimus työllisyyslain toteutumisesta Porin, Kuusamon ja Vantaan työttömien kohdalla vuosina 1988—1990. Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 20. Helsinki.
- Vähätalo, K (1996) Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993—1994. Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 132. Helsinki.
- YK:n maailman sosiaalisen kehityksen huippukokous (1997) Kööpenhaminan julistus ja toimintaohjelma. Ulkoasiainministeriö. Julkaisuja 2. Helsinki.

YHTEYSTIETOJA

Arto Alakoski
Valt.yo Projektitutkija
Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Nuori-Youth -projekti
MLL Uudenmaankatu 4 D 68
20500 TURKU

Minna Heikkinen
YTM Tutkija
Joensuun yliopisto
Yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos
PL 111
80101 JOENSUU
minna.heikkinen@joensuu.fi

Arja-Sisko Holappa
KL Luokanopettaja
Yliopistokatu 48
90570 OULU
aholappa@ktk oulu.fi

Markku Jahnukainen
KT Erytispedagogiikan assistentti
Helsingin yliopisto
Erytisopettajan koulutuslinja
PL 32
00014 HELSINKI
markku.jahnukainen@helsinki.fi

Antero Johansson
FM Tutkija
Työterveyslaitos
Topeliuksenkatu 41aA
00250 HELSINKI
antero.johansson@occuphealth.fi

Mirja Kajava
FT Yliassistentti
Oulun yliopisto
Käyttätymistieteiden laitos
PL 222
90571 OULU
mkajava@ktk oulu.fi

Veli-Matti Kanerva
KL Rehtori
Purovainionkatu 4
33610 TAMPERE
akmvmka@info1.info.tampere.fi

Seppo Karppinen
FM Erytisloukanopettaja
Kajaanintullin erityiskoulu
Koulukatu 16
90100 OULU
seppok@edu.ouka.fi

Heikki Kasurinen
Tekn.yo Tuntiopttaja
Avoin oppimiskeskus
Leinikkitie 22
03150 VANTAA
heikki.kasurinen@netsonic.fi

Katja Kokko
FM Tutkija
Jyväskylän yliopisto
Psykologian laitos
PL 35
40351 JYVÄSKYLÄ
krkokko@psyka.jyu.fi

Mika Kuitunen
KM Erytisopettaja
Silta-projekti
Kotokuja 2
70780 KUOPIO
mika.kuitunen@kuopio.fi

Tapio Kuure
VTT Tutkija
Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos
PL 607
33101 TAMPERE
pttaku@utu.fi

Petri Leino
Projektisihteeri-tutkija
Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Nuori-Youth -projekti
MLL Uudenmaankatu 4 D 68
20500 TURKU
petri.leino@eura.pp.fi

Petri Lempiäinen
KM Projektisihteeri-tutkija
Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Nuori-Youth -projekti
MLL Siltakatu 14 B, 4 krs
80100 Joensuu
petri.lempiainen@moc.pp.fi

Outi Linnossuo
VTM Tutkija
Kaarinan sosiaali-alan oppilaitos
Ruokokatu 5
20780 KAARINA
linnox@dlc.fi

Anna-Liisa Lämsä
KM Tutkija
Oulun yliopisto
Varhaiskasvatuskeskus
Maunonkatu 2
90100 OULU
allamsa@ktk oulu.fi

Merja Miettinen
YTM Projektiohjaaja
Silta-projekti
Kotokuja 2
70780 KUOPIO
merja.miettinen@kanto.kuopio.fi

Pentti Murto
KL Tutkija
Oulun yliopisto
Opettajankoulutuslaitos
PL 222
90571 OULU
pmurto@ktk oulu.fi

Jouni Piekkari
Yhteisöteatterikouluttaja
Kullervonkatu 29 as. 2
33500 TAMPERE

Marja Piri
KM Kuntoutussuunnittelija
Merikosken kuntoutus- ja tutkimus-
keskus
Nahkatehtaankatu 3
90100 OULU
marja.piri@tiimi.merikoski.fi

Pentti Poukkanen
KM Erityisopettaja
Merikosken ammatillinen koulutus-
keskus
Nahkatehtaankatu 3
92100 OULU
pentti.poukkanen@tiimi.merikoski.fi

Lea Pulkkinen
KT Psykologian professori
Jyväskylän yliopisto
Psykologian laitos
PL 35
40351 JYVÄSKYLÄ
leapulkk@psyka.jyu.fi

Marko Raitanen
YTM Tutkija
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35
40351 Jyväskylä
maraitan@dodo.jyu.fi

Anita Rubin
VTM Tutkija
TKKK/ Tulevaisuuden tutkimuskeskus
PL 110
20521 TURKU
anita.rubin@tukkk.fi

Jukka Somerharju
KM Tutkija
Järjestökuja 3
05400 JOKELA
jukka.somerharju@noa.pp.fi

Veli-Matti Ulvinen
KT Yliassistentti
Oulun yliopisto
Käyttätymistieteiden laitos
PL 222
90571 OULU
vulvinen@ktk oulu.fi

Juha Valta
KM Erityisluokanopettaja
Peikontie 4 A 5
90550 OULU

Jukka Vehviläinen
YTM Tutkija
Tampereen yliopisto
Työelämän tutkimuskeskus
PL 607
33101 TAMPERE
tjuve@uta.fi

Elsi Veijola
Ylitarkastaja
Opetusministeriö
PL 293
00171 HELSINKI
elsi.veijola@minedu.fi

Lea Veivo
KM Erityisopettaja
Merikosken ammatillinen koulutus-
keskus
Nahkatehtaankatu 3
92100 OULU
lea.veivo@tiimi.merikoski.fi

Reijo Viitanen
Pääsihteeri
Nuorisoasiain neuvottelukunta
Opetusministeriö
PL 293
00171 HELSINKI
reijo.viitanen@minedu.fi

Tuomo Vilppola
KM Erityisluokanopettaja
Tuomontupa
Pikku likankatu 6
90120 OULU
vilppola@edu.ouka.fi

Riitta Vornanen
YTM Tutkimusammanuenssi
Kuopion yliopisto
Sosiaalitieteiden laitos
PL 1627
70211 KUOPIO
riitta.vornanen@uku.fi

Jukka Vuori
FT Erikoistutkija
Työterveyslaitos
Topeliuksenkatu 41aA
00250 HELSINKI
jukka.vuori@occuphealth.fi